

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Thammasat University Research and Consultancy Institute

TU-RAC
Quality Matters, Always

Journal of Multidisciplinary
Academic Research and Development

วารสาร สังคมวิจัย และพัฒนา

ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 : กรกฎาคม-กันยายน 2566
Vol. 5 No. 3 : July-September 2023
ISSN : 2651-1142 (Print)

<https://turac.tu.ac.th>

บทบรรณาธิการ

ประเด็นเรื่องเพศ โดยเฉพาะการนิยามเพศเมื่อพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพแบบคู่ตรงข้ามระหว่าง “เพศหญิง” และ “เพศชาย” ได้ทำให้เกิดข้อถกเถียงที่ต่อเนื่องยาวนาน จนนำมาสู่คำอธิบายว่าเพศมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นหญิงรักหญิง (Lesbian) ชายรักชาย (Gay) กลุ่มที่รักได้ทั้งผู้ชาย และผู้หญิง (Bisexual) กลุ่มคนข้ามเพศ (Transgender) และกลุ่มคนที่พึงพอใจต่อเพศใดเพศหนึ่ง (Queer) โดยไม่ได้จำกัดในเรื่องเพศ และความรัก หรือที่นิยมเรียกกันว่า LGBTQ รวมไปถึงการมีเพศวิถี (Sexual Orientation) หรือความรู้สึก รสนิยมทางเพศ ความพึงพอใจทางเพศที่มีต่อบุคคลอื่นที่แตกต่างกัน ซึ่งข้อถกเถียงดังกล่าวได้นำมาสู่งานวิชาการจำนวนมาก อาทิ ผู้เขียนลงสืบค้นจากฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทยด้วยคำว่า LGBTQ พบว่า มีบทความ และบทบรรณาธิการที่เกี่ยวข้องจำนวนถึง 71 ชิ้น

อย่างไรก็ตามบทความของคุณธนกร วรพิทักษานนท์กลับแสดงให้เห็นถึงข้อวิพากษ์ที่มีต่อแนวคิดดังกล่าว ที่มองว่า แม้ว่าการวิพากษ์จะได้ออกห่างจากการกดทับของความเป็นเพศทางสรีระ เพื่อสร้างความเท่าเทียมทางเพศจนนำไปสู่การเกิดขึ้นของคำอธิบายเพศในลักษณะที่แตกต่างกันแล้วก็ตาม แต่ท้ายที่สุดแนวคิดบางแนวคิด โดยเฉพาะแนวคิดชายรักชาย ก็ไม่ได้ไปไกลกว่าแนวคิดเดิม ที่ยังคงแสดงให้เห็นถึงการสยบยอมต่ออำนาจเชิงโครงสร้าง อุดมคติสังคมเช่นเดิม บทความวิชาการชิ้นนี้จะช่วยให้ผู้อ่านได้กลับมาทบทวนองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องเพศ ได้เห็นถึงการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มคู่รักชายรักชาย รวมถึงการต่อรอง และการสยบยอมในการดำรงชีวิตคู่ของกลุ่มคู่รักเพศเดียวกัน

ทั้งนี้ต้องยอมรับว่ากลไกหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับเพศที่แตกต่าง และเพศวิถีที่หลากหลายก็คือ “สื่อสาธารณะ” สื่อมวลชนที่ดำเนินการโดยคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะ แม้ว่าคุณอินทราณี ศรีบุญเรือง จะไม่ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องเพศโดยตรงในบทความของเธอ แต่บทความชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นทางอ้อมว่า “สื่อสาธารณะไทย” สามารถทำหน้าที่ในการเป็นสื่อได้ดีกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านความเป็นอิสระ และด้านความเป็นกลาง รวมถึงในด้านอื่น ๆ นอกจากนี้บทความของอินทราณียังทำให้เราได้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ข้อมูลทฤษฎีภูมิในการศึกษา ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจไม่แพ้กัน

นอกจากนี้ผู้กระทำการอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะการขับเคลื่อนกฎหมาย และนโยบายต่าง ๆ ที่เอื้อต่อสิทธิ และเสรีภาพทางเพศตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ และตามเจตนารมณ์ของประชาชน ก็คือ “ผู้แทนราษฎร” โดยบทความของคุณนิติธรรม จิตสงค์ ได้แสดงให้เห็นว่าระบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นกลไกสำคัญตามระบอบประชาธิปไตยที่จะสะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของประชาชนทั้งฝ่ายเสียงข้างมาก และฝ่ายเสียงข้างน้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการถอดบทเรียนจากต่างประเทศ ทั้งประเทศนอร์เวย์ ฟินแลนด์ สวีเดน เยอรมัน และนิวซีแลนด์ การเปรียบเทียบระบบผสมคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 กับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน ได้นำมาสู่ข้อเสนอแนะที่มีต่อระบบการเลือกตั้งตามสัดส่วนที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย ซึ่งผู้อ่านสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากบทความชิ้นดังกล่าว

ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง ในฐานะที่เป็นรากฐานของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่เคารพสิทธิของตนเอง และสิทธิของผู้อื่น ได้แก่ กลุ่มเด็ก และเยาวชน อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ผลกระทบของโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการเรียนรู้ของประชาชนในกลุ่มดังกล่าว ทั้งผลกระทบที่มีต่อการตัดสินใจด้านการเรียน และด้านการทำงานในอนาคต ซึ่งบทความของคุณตรีนุช ไพชยนต์วิจิตร และคุณสร้อยธนา ธิติสุวรรณ ได้แสดงให้เห็นสภาพปัญหาดังกล่าวในกลุ่มของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ซึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนสภาพปัญหากำหนดเกิดขึ้นกันเด็ก และเยาวชนในกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งภาครัฐ และภาคส่วนต่าง ๆ ควรออกมาแก้ไขอย่างจริงจัง

ดังนั้นบทความทั้ง 4 บทความที่ท่านจะได้อ่านต่อไปนี้ แม้จะเป็นบทความที่มีประเด็นที่แตกต่างกัน แต่กลับมีจุดร่วมกันบางประการ ด้วยเหตุนี้กองบรรณาธิการวารสารสังคมวิจัยและพัฒนาจึงคาดหวังว่าวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้อ่านทุกท่าน

ทวงไผ่ ทวงพาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวงชัย ทองปาน

บรรณาธิการ

การต่อรองและการสยบยอมต่อความไม่เท่าเทียมทางเพศในด้านชีวิตคู่ ของกลุ่มคู่รักเพศเดียวกัน

Negotiation and Surrendering to Gender Inequalities in the Life Aspects of Same-Sex Couples

ธนกร วรพิทักษานนท์

Thanakorn Worapitaksanond

หน่วยปฏิบัติการวิจัยความมั่นคงของมนุษย์และความเท่าเทียม

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Human Security and Equity, Social Research Institute, Chulalongkorn University

E-mail : jeremy18694@hotmail.com

Date Received : 14 February 2023 Date Revised : 28 May 2023

Date Accepted : 28 May 2023 Date Published online : 27 September 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบาย การต่อรองและการสยบยอมต่อความไม่เท่าเทียมทางเพศในด้านชีวิตคู่ของกลุ่มคู่รักเพศเดียวกัน โดยใช้วิธีศึกษาด้วยการทบทวนวรรณกรรม ร่วมกับส่วนหนึ่งของข้อมูลสังเคราะห์จากการศึกษาชีวิตกลุ่มชายรักชายพื้นที่กรุงเทพมหานคร ผ่านประสบการณ์ของผู้เขียน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยทฤษฎีเคียร์ ในแนวคิด Gender Performativity ผลการศึกษา พบว่า 1) องค์ความรู้ทางเพศมีพัฒนาการตั้งต้นจากการจำแนกแยกเพศแบบสาร์ตละนิยมด้วยระบบทวิลักษณ์ตามเพศสรีระของวาทกรรมในฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ ทำให้เพศสรีระถูกผูกโยงกับเพศภาวะแบบตายตัวทั้งความเป็นชายและความเป็นหญิงร่วมกับบรรทัดฐานรักต่างเพศ ได้ส่งผ่านกระบวนการขัดเกลาและสถาบันทางสังคมซึ่งได้ผลักดันให้ความเป็นอื่นอย่างเพศวิถีเป็นสิ่งผิดปกติและเบี่ยงเบน เพศวิถีจึงพยายามออกจากกรอบการกดทับด้วยการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลายหรือลื่นไหลไปสู่จุดที่ไม่นิยามเพศ ร่วมกับกลุ่มสตรีนิยมที่ได้วิพากษ์ท้าทายชุดความรู้เดิมเพื่อสร้างความเท่าเทียมทั้งชายหญิงและเพศหลากหลาย เป็นจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของเคียร์ในฐานะภาพแทนของการเคลื่อนไหวเชิงอุดมการณ์และการต่อรองซึ่งสิทธิเสรีภาพของเพศวิถีทั้งเชิงปัจเจกและชีวิตคู่ 2) ชีวิตคู่ในกลุ่มคู่รักเพศเดียวกันของชายรักชายเกิดขึ้นหลังการสร้างอัตลักษณ์และวิถีทางเพศของชายที่นิยามว่าเกย์ โดยถูกปรัมปราว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มั่นคงยั่งยืน สามารถลื่นไหลเปลี่ยนแปลงตามแต่ความปรารถนาทางเพศ ซึ่งผู้เขียนพบว่า กลุ่มคู่ชายรักชายต้องการความมั่นคงโดยเข้าสู่การประกอบ

สร้างชีวิตคู่ด้วยแบบบรรทัดฐานรักต่างเพศ มีการนิยามสถานะบทบาทของการเป็นสามีภรรยา ผู้นำและผู้ตาม มีการต่อรองในความสัมพันธ์ผ่านการสร้างเศรษฐกิจและสมรสตามประเพณีในแบบแผนครอบครัวอุดมคติ เพื่อการยอมรับจากครอบครัวและสังคมให้สามารถดำรงชีวิตคู่ได้ นำไปสู่ความต้องการทางสิทธิทั้งการจดทะเบียนสมรสและการมีบุตรบุญธรรม 3) การประกอบสร้างและความพยายามช่วงชิงแบบแผนชีวิตคู่โดยสวมทับบรรทัดฐานรักต่างเพศของกลุ่มชายรักชาย รวมทั้งความปรารถนาในสิทธิเพื่อความมั่นคงในชีวิตคู่นี้ มีฉากหน้าที่ดูเหมือนเป็นการต่อรองแต่ผู้เขียนเห็นว่าล้วนแต่เป็นการสยบยอมต่ออำนาจเชิงโครงสร้างทั้งสิ้นหรือในอีกทางหนึ่งการสยบยอมนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่จะทำให้ชีวิตคู่มั่นคงและรื้อมายาคติเชิงลบที่มีต่อชีวิตชายรักชายด้วยการสวมทับวิถีชีวิตคู่ตามอุดมคติสังคม อย่างไรก็ตาม บุคคลทุกเพศควรมีอำนาจในการเลือกสรรตัดสินใจในสิทธิชีวิตคู่ของตนเอง ทั้งเพศวิถีที่ปรารถนาหรือไม่ปรารถนาการมีชีวิตคู่แบบรักต่างเพศก็ตามย่อมควรต้องได้รับสิทธินี้อย่างเท่าเทียมกัน

คำสำคัญ : การต่อรอง การสยบยอม ความไม่เท่าเทียมทางเพศ คู่รักเพศเดียวกัน เพศวิถี

Abstract

This article studies negotiating and surrendering to gender inequalities in life aspects of same-sex couples. Documentary research was done with synthetic data gathered from gay, lesbian, bisexual, transgender, queer, intersex, and asexual (LGBTQIA+) couples in the Bangkok Metropolitan Area (BMA). Data was analyzed by queer gender performativity theory. Results were that 1) sexual knowledge developed from spontaneous sex classification in the dual system according to physiological gender through a gender biased neuroscientific system. Thus, physical sex was tied to a fixed masculine and feminine gender along with heterosexual norms, passing through a refinement process with social institutions pressuring alternative sexualities to be seen as abnormal and deviant. Sexuality tries to escape this pressure by creating diverse identities or flow to a point where sex is undefined, along with a feminist group challenging the original set knowledge to equalize female and male genders. These are key transitional points leading to the emergence of queers as representatives of an ideological movement and campaigning for civil liberties.

2) Marital life among male same-sex couples occurs after creation of a male identity of gay definition and sexual expression previously considered unstable. To achieve a lasting relationship despite fluctuations in sexual desire, gay couples seek stability by entering into a couple-building associations along heterosexual traditional guidelines. The roles of husband, wife, leader, and follower are predefined with relationships negotiated by constructing a socio-economic status with spousal tradition as an ideal family plan. To be accepted familially and

societally, it is possible to live a married life, leading to legal requirements for marriage registration and gay paternity.

3) Constructing and coopting heterosexual love standards by gay groups, as well as seeing a right to stability in intimate life may be seen as virtual negotiations, may also involve surrendering structural power. This capitulation may also be part of the negotiation for stabilizing marital life and replacing negative expectations for gay couples with a socially optimistic lifestyle. However, all genders should be empowered to choose the right to live in a couple, whether heterosexual or not, and should be duly certified as such.

Keywords: Negotiation, Surrendering, Gender inequality, Same-sex couples, Sexuality.

บทนำ

การศึกษาเรื่อง เพศ ในปัจจุบัน มีพัฒนาการของการสร้างองค์ความรู้และกระบวนการที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะการวิพากษ์ระบบฐานสอง ซึ่งการจำแนกแฉ่งเพศสถานะผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เป็นระบบแบ่งจำแนกเพศออกเป็นเพศชายกับเพศหญิงเท่านั้น ส่งผลให้กลุ่มผู้มีเพศสถานะไม่ตรงตามเพศกำเนิด กลายเป็นผู้เปี่ยงเบนและถูกจัดอยู่ในภาวะทางจิตที่ต้องได้รับการรักษาบำบัด (นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2558) หลังจากนั้น เมื่อประเด็นทางเพศ ได้เคลื่อนเข้าสู่การศึกษาด้วยกระบวนการแบบ สังคมศาสตร์ รวมถึงวิทยาศาสตร์กายภาพทางจิตวิทยา ซึ่งได้ผลิตงานวิจัยและงานทางวิชาการ ที่ได้ตระหนัก ในความเท่าเทียมและความแตกต่างทางเพศของเพศวิถีที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ซึ่งแตกต่างออกไปจากวิถีเพศกระแสหลัก หรือวิถี เพศเชิงโครงสร้าง และปรากฏที่ทางทางสังคมของเพศวิถีมากขึ้น (ปณิธิ บราวน์, 2557) โดยในสังคมไทยมีกลุ่ม ทางสังคมของเพศวิถีหลากหลายกลุ่ม มีการปรากฏขึ้นของกิจกรรมและบุคคลจากกลุ่มวิถีทางเพศ ในสถานะ บทบาท และบริบทต่าง ๆ ภายใต้ที่ทางทางสังคม ซึ่งอาจทั้งส่งเสริมหรือลดทอนต่อการรวมกลุ่มทางสังคม รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของการดำเนินกิจกรรม ที่ได้ก่อเกิดวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มขึ้นมา เช่น ภาษา สัญลักษณ์ การแต่งกาย และแพร่กระจายวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มนี้ไปยังกลุ่มเพศสถานะอื่น ๆ ไปจนถึงการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับ โครงสร้างทางสังคม ผ่านการเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคเท่าเทียมในชีวิต โดยเฉพาะสิทธิในความรักและความสัมพันธ์เชิงครอบครัว

ในงานศึกษาประเด็นเรื่องเพศวิถีของไทย พบว่า สามารถแบ่งได้สองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสังคมศาสตร์และ กลุ่มนิติศาสตร์ ซึ่งทิศทางของงานศึกษาเชิงสังคมศาสตร์ได้มุ่งเป็นการศึกษาอัตลักษณ์เชิงปัจเจกของเพศวิถี เพื่อฉายภาพความเป็นเพศ ความหลากหลาย และตัวตนของเพศวิถีแต่ละรูปแบบ เช่น งานของ ธนัย เจริญกุล (2565), นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ (2556), ปณิธิ บราวน์ (2557), และกนกวรรณ ธารวรรณ (2562) ขณะที่ชีวิตคู่ของ เพศวิถีจะถูกกล่าวถึงในงานกลุ่มนิติศาสตร์ค่อนข้างมาก โดยเป็นการศึกษาในดับบทกฎหมาย เพื่อนำเสนอ ปัญหาในสิทธิ ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ เพื่อความเท่าเทียมทางกฎหมายในการใช้ชีวิตคู่อย่างการจดทะเบียน

สมรส การรับรองบุตรบุญธรรม และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น งานของ ธัญลักษณ์ นามจักร (2556), เทิดเกียรติ ภูษะ แสงมณีจิรนนเดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ (2563), วรธา มงคลสืบสกุล (2565), สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2556), สิริภัทร ปิยะเวช (2561), ปิยพร โกมุที (2563), และติณณ์ ชัยสายัณห์ (2564) ขณะที่งานศึกษาซึ่งมุ่งศึกษาในชีวิตคู่ของเพศวิถีมีจำนวนไม่มาก โดยมีบางส่วนได้ศึกษาชีวิตคู่ของรักร่วมเพศผ่านวรรณกรรมและสิ่งพิมพ์ เช่น งานของ เบญจรงค์ ธีระผลิกะ และวิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์ (2564), และอารยา ศิริพยัคฆ์ (2557) กับงานส่วนน้อยที่มีหน่วยการศึกษาเป็นคู่ชีวิตของรักร่วมเพศ อย่างงานของ วิสสุตา จันทรสม, ไฉไล ศักดิ์วรพงษ์, และสากล สถิตวิทยานันท์ (2558) ที่ศึกษาวิถีชีวิตและแบบแผนของคู่หญิงรักหญิง ซึ่งมีผลการศึกษาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะเรื่องวิถีชีวิตเดียวเมียเดียวกับการวางแผนเพื่อสร้างฐานะกับความมั่นคงของชีวิตคู่

ขณะที่ประเด็นการดำรงชีวิตคู่ของเพศวิถีในต่างประเทศนั้น ในประเทศทางตะวันตกจะมีทิศทางที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะการให้คุณค่าต่อคู่ชีวิตเชิงโครงสร้างแบบชายหญิงสูงส่งกว่าคู่ชีวิตแบบอื่น ๆ ซึ่งถูกนิยามในฐานะสิ่งผิดธรรมชาติ โดยเป็นผลสืบเนื่องจากการนิยามอัตลักษณ์ทางเพศที่ยึดโยงกับชีวภาพทางเพศตามกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ กระทั่งเกิดการถกเถียงกับสถานะของบุคคลข้ามเพศ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนผ่านร่วมที่สำคัญของหลายประเทศ อย่างประเทศสหราชอาณาจักร ประเทศสวีเดน ประเทศเยอรมัน และประเทศเนเธอร์แลนด์ ที่ได้ผ่านข้อถกเถียงและรับรองสถานะทางเพศให้ได้รับสิทธิที่พึงได้รับ ทั้งทางปัจเจกและชีวิตคู่ทางครอบครัว ทั้งการดำรงชีวิตจนถึงสิทธิในการสมรสและอุปการะบุตรบุญธรรม ขณะที่ประเทศแถบเอเชียมีประเทศไต้หวันเป็นประเทศแรกที่ยอมรับสิทธิทางครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกัน โดยระบุเป็นกฎหมายคู่ชีวิตที่คุ้มครองในสิทธิเท่าเทียมกับคู่ชีวิตชายหญิง ซึ่งรับรองทุกอัตลักษณ์ของคู่ชีวิตเพศเดียวกัน (กันตพงศ์ รังสีสว่าง, 2565) ไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานะบุคคลข้ามเพศ แปลงเพศ หรือมีชีวภาพทางเพศแบบใด ถือเป็นความก้าวหน้าอย่างมากต่อการรับรองชีวิตคู่ของเพศเดียวกัน ทั้งนี้ ในประเทศไทยยังมิได้ให้สิทธิทางครอบครัวของเพศวิถีด้วยการถกเถียงและข้อจำกัดทางกฎหมายร่วมกับบริบทในสังคม ซึ่งทำให้เพศวิถีที่มีความหลากหลายทางเพศยังมิได้รับความเท่าเทียมในสิทธิของการใช้ชีวิตร่วมกันแบบครอบครัว (ณฐ์ นารินทร์, จรินทร์พย์ ตรีรัตน์ศิริคุณ, และสอน สมทวนิช เจริญพรานนท์, 2562)

อย่างไรก็ตาม ทิศทางของงานศึกษาต่าง ๆ ได้นำเสนอภาพของอัตลักษณ์เชิงปัจเจกของเพศวิถีที่แตกต่างกันหลากหลาย ขณะที่การศึกษาในที่มาที่ไปของความคิดในการนิยามอัตลักษณ์และกำหนดบทบาทที่ส่งผลต่อแบบแผนชีวิตคู่ของเพศวิถีนี้นั้นยังคงพบได้น้อย ซึ่งอัตลักษณ์ของเพศวิถีภายใต้การประกอบสร้างชีวิตคู่อาจมีความต่างไปจากอัตลักษณ์เพศวิถีเชิงปัจเจก รวมถึงคู่ชีวิตของเพศวิถีที่อาจเหมือนหรือต่างไปจากลักษณะชีวิตคู่ของคู่เพศตรงข้ามด้วยเช่นกัน อาจสิ้นไหลหรืออาจติดกรอบเชิงอัตลักษณ์ก็ได้ ซึ่งเห็นได้ว่ามีงานทางวิชาการหลายชิ้นที่ได้ศึกษาลักษณะของคู่ชีวิตและปฏิสัมพันธ์เชิงครอบครัวของคู่เพศตรงข้าม ขณะที่การประกอบสร้างชีวิตคู่หรือความเป็นครอบครัวของคู่เพศวิถีนี้นั้น ยังมีงานทางวิชาการจำนวนไม่มากนักที่มุ่งศึกษาในประเด็นนี้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่ายังเป็นช่องว่างสำคัญของงานศึกษาคู่เพศวิถี ดังนั้น บทความนี้จึงได้เคลื่อนจากหน่วยการวิเคราะห์เชิงปัจเจก ไปสู่หน่วยวิเคราะห์ในคู่ชีวิตของเพศวิถีในสังคมโดยมุ่งศึกษาในกลุ่มคู่

ชายรักชายโดยบทความนี้ได้นำทฤษฎีเคียวรี ในแนวคิด Gender Performativity ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยปฏิบัติการทางสังคมที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ปัจเจกบุคคล ผ่านสถาบันทางสังคมและองค์ความรู้ในลักษณะทวิลักษณ์ชั่วคราวข้ามแบบหญิงชาย โดยผู้เขียนหยิบยกเพื่อนำมาทำการวิเคราะห์เชิงเอกสารร่วมกับข้อค้นพบของผู้เขียนเพื่อสร้างข้อสรุป

บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอ 1) การทบทวนองค์ความรู้และกรอบทฤษฎีทางเพศวิถี 2) การประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มชายรักชาย และ 3) การต่อรองและการสยบยอมในการดำรงชีวิตคู่ของกลุ่มเพศวิถี โดยใช้วิธีศึกษาด้วยการทบทวนวรรณกรรม ร่วมกับข้อมูลจากประสบการณ์การวิจัยภาคสนามของผู้เขียน ซึ่งได้ศึกษาวิถีชีวิตคู่และความเป็นครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกันชายรักชายในกรุงเทพมหานคร โดยนำส่วนหนึ่งของข้อมูลซึ่งสังเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาร่วมนำเสนอและวิเคราะห์ โดยใช้กรอบทฤษฎีเคียวรี ในแนวคิด Gender Performativity มาเป็นกรอบการวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจในการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มชายรักชาย ในฐานะภาพแทนของการต่อรองหรือการสยบยอมต่อความไม่เท่าเทียมทางเพศในด้านชีวิตคู่ เพื่อฉายภาพที่มาที่ไปของปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในคู่ชีวิตของกลุ่มรักเพศเดียวกันเพื่อนำไปสู่ความเสมอภาคเท่าเทียม ภายใต้ความแตกต่างหลากหลายทางเพศในสังคม

1. การทบทวนองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องเพศ

เพศ เป็นประเด็นทางสังคมที่ได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมศาสตร์ เนื่องด้วยการทบทวนองค์ความรู้เรื่องเพศจากคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานั้น องค์ความรู้ดังกล่าวผลิตสร้างและควบคุมผ่านศาสตร์และบุคลากรทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ด้วยมุมมองแนวคิดสารัตถนิยม (Essentialism) ที่มีลักษณะตายตัว หยุดนิ่ง และผลึกความต่างให้เป็นอื่นหรือชายขอบ ส่งผลให้การศึกษาเรื่องเพศกลายเป็นการศึกษาผ่านสรีระของชายและหญิงที่มีลักษณะแตกต่างกัน โดยเฉพาะมิติทางวัตถุในองค์ประกอบของสรีระชายและหญิงอย่างระบบสืบพันธุ์ และฮอร์โมนเพศ ว่าเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางเพศ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2558) นำไปสู่การจำแนกแจกแจงเพศแบบ เพศสถานะ หรือในหลายงานศึกษาเรียกว่า เพศภาวะ โดยหมายถึงการผูกติดลักษณะของความแข็งแรงและแข็งแรงไว้ที่เพศชายกับความอ่อนโยนและอ่อนแอไว้ที่เพศหญิง หรือสัณฐานทางเพศ อาทิ สีสัน คือ ตัวแทนเพศชาย และสีชมพู คือ ตัวแทนเพศหญิง ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจากกระบวนการขัดเกลากายทางสังคมทั้งสิ้น ส่งผลให้มนุษย์เรียนรู้ความเป็นชายและความเป็นหญิง หรือที่เรียกว่าเพศสถานะนี้ผ่านการขัดเกลากายทางสังคมที่แตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม อย่างที่ นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (2558) ระบุว่า การจำแนกเพศในช่วงแรกถูกจัดออกเป็นชั่วคราวข้าม โดยเกิดการแบ่งแยกระหว่างเพศธรรมชาติและเพศที่ผิดธรรมชาติ โดยมีเพศชาย เพศหญิง และเพศกะเทย เป็นตั้งต้น และนำไปสู่การสร้างคำอธิบายถึงความผิดปกติทางเพศผ่านภาวะและอาการป่วยชนิดหนึ่งทางจิต (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2558) กระบวนการขัดเกลากายทางสังคมนี้ยังได้ผูกติดบทบาทไว้กับเพศโดยพิจารณาตามเพศสรีระกำเนิดของชายและหญิง เพื่อหล่อหลอมให้ปัจเจกแสดงบทบาทตามการกำหนดของสังคม (กฤตยา อาชวนิจกุล, 2554) โดยเป็นสิ่งแสดงถึงการผูกโยงระหว่างเพศสรีระและบทบาททางเพศไว้ด้วยกันในลักษณะทวิลักษณ์ของความเป็นชายและ

ความเป็นหญิง ถ่ายทอดและส่งต่อการปลูกฝังภายใต้ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยเป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมทางสังคมที่ต้องการให้ปัจเจกแสดงบทบาทตามความคาดหวังของสังคม (จารุวรรณ คงยศ, 2560) ในช่วงแรกขององค์ความรู้ทางเพศเกิดจากการครอบงำโดยวิทยาศาสตร์ที่ทำให้เกิดการทบทวนองค์ความรู้ใหม่

การทบทวนองค์ความรู้ทางเพศตั้งต้นจากการศึกษาว่า ความเป็นชายและความเป็นหญิงที่อยู่ในมนุษย์มิใช่สิ่งที่ส่งผ่านจากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ของกลไกร่างกายมนุษย์ แต่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ในแต่ละสังคมมีการกำหนดกฎเกณฑ์ หล่อหลอม และส่งผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ผ่านผู้ทำหน้าที่สำคัญอย่างสถาบันทางสังคม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันทางศาสนา ในแต่ละสังคมจึงมีลักษณะของความเป็นชายและความเป็นหญิง รวมถึงค่านิยมกฎเกณฑ์ทางเพศที่แตกต่างกันไปตามการให้คุณค่าและปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ อาทิ เพศสถานะในตะวันตกจะถูกกำกับด้วยองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ คือ การจำแนกเพศสองขั้วตามสรีระและชีวภาพเป็นหลัก ในขณะที่สังคมชนเผ่าบางแห่งจำแนกเพศตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ ผ่านการศรัทธาในเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีร่างทั้งชายและหญิงในองค์เดียวกัน และร่างทรง รวมถึงชาวชนเผ่าสามารถแสดงพฤติกรรมต่างเพศได้เป็นเรื่องปกติ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2558) การอธิบายเรื่องเพศผ่านชนเผ่าหรือชาติพันธุ์นี้เป็นมุมมองทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมโดยโต้แย้งถึงการสถาปนาชุดความรู้ของวิทยาศาสตร์และโลกตะวันตกที่มีได้เป็นสิ่งสากล ซึ่งแต่ละพื้นที่และวัฒนธรรมย่อมมีองค์ความรู้ทางเพศตามแต่ผลผลิตทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ดังนั้น พฤติกรรมสองร่างในคนเดียว หรือพฤติกรรมรักเพศเดียวกัน ในบางสังคมวัฒนธรรมจึงมิใช่เรื่องผิดปกติ (จารุวรรณ คงยศ, 2560) ความแตกต่างนี้แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโครงสร้างทางสังคมกับการแสดงออกของเพศวิถีตามแต่บริบทของการกำหนดบทบาททางเพศ ปัจจัยทางสรีระ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ที่แต่ละปัจเจกอยู่ภายใต้สังคมที่ต่างกันทำให้เพศวิถีจึงถือเป็นความซับซ้อนของตัวตนทางเพศ ทั้งในพฤติกรรมทางเพศและการนิยามความหมายตัวตน (พิมพ์วัลย์ บุญมงคล, 2551) หรือที่เรียกว่า อัตลักษณ์ ซึ่งเป็นการนำเสนอตัวตนของปัจเจกที่ปัจเจกต้องการแสดงให้ผู้อื่นเห็นภายใต้กำหนดกติกาในสังคม ซึ่งถือเป็นการวิพากษ์และท้าทายองค์ความรู้แบบตะวันตก และสนับสนุนข้อพิสูจน์ที่ว่าพฤติกรรมทางเพศสามารถถ่ายโอน สลับขั้ว เปลี่ยนแปลงโยกย้าย สวมรับ หรือยกออกได้ ตามแต่ปัจเจกบุคคลและวัฒนธรรม โดยไม่มีเงื่อนไขทางชีวภาพหรือกลไกทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง

ในประเทศไทยเคยได้รับอิทธิพลในการจัดองค์ความรู้ทางเพศจากตะวันตกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 ถึง พ.ศ. 2530 และได้อธิบายพฤติกรรมของภาวะที่เพศสภาพและเพศสถานะไม่ตรงตามเพศกำเนิดหรือรักร่วมเพศ ว่าเป็นความเบี่ยงเบนและเป็นปัญหาสังคม โดยผลิตซ้ำวาทกรรมนี้ผ่านสถาบันทางศาสนา อย่างพุทธศาสนาที่อธิบายถึงพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศว่าเป็นเรื่องของกรรมเก่า จนเกิดวาทกรรมอย่างมนุษย์ผิดเพศและผิดธรรมชาติขึ้น (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2556) เพื่อตีตราเกย์ กะเทย ทอมดี้ หรือกลุ่มรักร่วมเพศที่มีเพศวิถีหลากหลาย วาทกรรมความเบี่ยงเบนจึงเป็นผลผลิตในยุคสมัยของแนวคิดโครงสร้างนิยมที่มีการปรากฏขึ้นของการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อใช้ในการควบคุมสังคม โดยเพศวิถีถือเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมและ

ประวัติศาสตร์ โดยปัจเจกจะมีการนิยามความหมายและพฤติกรรมทางเพศแตกต่างกันไปตามแต่บริบทของเวลาและสถานที่ (พิมพ์วิทย์ บุญมงคล, 2551) ทั้งนี้ แนวคิดโครงสร้างนิยมได้วิพากษ์การแบ่งชัดตรงข้ามทางเพศของมุมมองวิทยาศาสตร์ตะวันตกที่ได้สร้างการเปรียบเทียบเชิงคุณค่าและแบ่งแยกความแตกต่างให้เป็นอื่นผ่านการกำหนดบรรทัดฐานทางสังคมและความคาดหวัง กล่าวคือ บรรทัดฐานจะถูกผลิตโดยผู้มีอำนาจและอิทธิพล ในการกำหนดความรู้เพื่อนำบรรทัดฐานนั้น มาอ้างอิงพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ในสังคม ตามกำหนดกฎเกณฑ์ในแบบมาตรฐานและสิ่งที่แตกต่างจากมาตรฐาน เกิดการนิยามความแตกต่างจากมาตรฐาน โดยถือเป็นการกระทำที่ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ส่งผลให้มนุษย์ในสังคมที่มีพฤติกรรมไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานหรือมาตรฐานทางสังคมนั้น ๆ อย่าง กลุ่มเพศวิถี ถูกตีตราว่าเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ (นลินี ตันธุนิตย์, 2559) โดยเป็นอีกครั้งที่สังคมไทยรับอิทธิพลจากองค์ความรู้ทางเพศที่ถูกวิพากษ์ใหม่จากแนวคิดตะวันตก ซึ่ง นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ (2556) ให้ข้อมูลว่า ประเทศไทยนำองค์ความรู้ดังกล่าวซึ่งเป็นความรู้จากตะวันตกมาใช้ โดยไม่ได้ทบทวนและตั้งคำถาม จึงสร้างข้อสรุปว่า พฤติกรรมทางเพศมีลักษณะเป็นคู่ตรงข้าม คือ พฤติกรรมรักต่างเพศแบบชายหญิง และพฤติกรรมรักเพศเดียวกันแบบชายรักชายและหญิงรักหญิง จัดรวมคนรักเพศเดียวกันและพฤติกรรมข้ามเพศอย่างกะเทยไว้ด้วยกัน และเชื่อว่าเป็นหมวดหมู่เดียวกันและเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นของข้อสรุปนี้ เพศวิถีจึงถูกอธิบายผ่านคำว่า อัตลักษณ์ ซึ่งหมายถึงตัวตนที่มีลักษณะเฉพาะ และเชื่อว่าเพศวิถีของบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามประสบการณ์ จึงเกิดคำว่า เพศทางเลือกและความหลากหลายทางเพศขึ้น (นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ, 2556)

วาทกรรมเบี่ยงเบนทางเพศในฐานะคิดโครงสร้างนิยมถูกวิพากษ์ท้าทายและรื้อสร้างใหม่ อันเป็นผลจากการเติบโตของทฤษฎีเฟมินิสต์และทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม เพื่อตอบโต้อคติในการครอบงำองค์ความรู้ทางเพศในแบบวิทยาศาสตร์จิตเวช และบรรทัดฐานที่กำหนดขึ้นโดยสังคม ที่รองรับและรับใช้อำนาจปิตาธิปไตย ซึ่งจะไม่ยอมรับพฤติกรรมของชายที่ไม่ใช่ชาย หญิงที่ไม่ใช่หญิง และไม่ยอมรับความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ไม่สอดคล้องกับเพศกำเนิด รวมไปถึงชายที่ไม่อยู่ในบทบาทพื้นที่ของชาย และหญิงที่ไม่อยู่ในบทบาทพื้นที่ของหญิง ตามความต้องการของสังคมแบบปิตาธิปไตย ซึ่งล้วนแต่เป็นการประกอบสร้างทางสังคมทั้งสิ้น ต่อมา มิเชล ฟูโกต์ ได้พยายามโต้แย้งกับวาทกรรมทางการแพทย์ ซึ่งนิยามมนุษย์ในลักษณะทวิลักษณ์ของชายและหญิงเท่านั้น ร่วมกับการสถาปนาอำนาจความน่าเชื่อถือของการแพทย์ ที่ได้ทำให้ชุดข้อมูลซึ่งระบุโดยการแพทย์นั้นกลายเป็นความจริงตายตัว ซึ่งฟูโกต์มองว่าเป็นเพียงมายาคติที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกของความสัมพันธ์และกีดกันความสัมพันธ์แบบรักเพศเดียวกันออกจากความสัมพันธ์แบบรักต่างเพศ ว่าผิดแผกไปจากความเป็นปกติ (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551) ซึ่งร่างกายมิได้ผูกติดกับเพศมาก่อนในเพศวิถีจึงเป็นส่วนที่ถูกสร้างขึ้นมาภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวาทกรรม (Foucault, 1990) โดยถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมจัดระเบียบทางสังคมโดยแบ่งแยกความปกติกับผิดปกติในลักษณะคู่ตรงข้าม (สุชานุช พันธนิยะ, 2562) จึงได้วางรากฐานการศึกษาการประกอบสร้างทางสังคม และแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมขึ้นใหม่ กลายเป็นกระบวนทัศน์สำคัญในการศึกษาประเด็นทางเพศในสังคมศาสตร์ (นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ, 2556) รวมทั้งข้อโต้แย้งทางจิตเวชศาสตร์ที่ระบุว่า มนุษย์ทุกเพศสามารถพบพฤติกรรมรักเพศเดียวกันได้

ทั้งหมด ทั้งสามารถพบได้ในหลายยุคสมัยทางวัฒนธรรมตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบัน ดังนั้น การรักเพศเดียวกัน จึงถือเป็นเรื่องธรรมชาติ ความพยายามในการอธิบายถึงความผิดปกติเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการควบคุม พฤติกรรมทางเพศของสังคมเท่านั้น (Crozier, 2008 อ้างถึงใน สิริวัฒน์ มาเทศ, 2564)

การถอดรื้อและจุดเปลี่ยนทางกรอบคิดเรื่องเพศ เกิดขึ้นด้วยการตั้งคำถามต่อการปกครองและอำนาจ ในสังคมที่ผูกขาดกับบุรุษเพศ ที่เรียกว่า ปิตาธิปไตยหรือระบบชายเป็นใหญ่ ที่กลุ่มสตรีนิยมอย่าง เคท มิลเลต และคนอื่น ๆ พยายามอธิบายถึงระบบทวิลักษณ์ระหว่างเพศชายที่ผูกขาดความแข็งแกร่ง การมีเหตุผล และ ความสามารถในการตัดสินใจ ขณะที่เพศหญิงมีลักษณะตรงข้ามทั้งยังอ่อนไหวและอ่อนแอ ที่ทางทางสังคมจึงถูก ยึดครองโดยบุรุษเพศแทบทั้งหมด (อนงค์นาฏ ทองสัน ศรีณย์ จารนัย และหทัยวรรณ มณีวงษ์, 2564) นำไปสู่ การเรียกร้องความเท่าเทียมระหว่างบุรุษเพศและสตรีเพศ และการรื้อสร้างองค์ความรู้ทางเพศใหม่รวมถึงเพศ ทางเลือกด้วยเช่นกัน นำไปสู่การกำเนิดทฤษฎีควีร์ (Queer) ขึ้น โดยเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความ เปลี่ยนแปลงที่ไม่แน่นอนของอัตลักษณ์ทางเพศของมนุษย์ ซึ่งมีความหลากหลายและกระจัดกระจายไม่ตายตัว ซึ่งไม่เหมาะสมที่จะนำเพศของมนุษย์มาแบ่งประเภทหรือสร้างความแบ่งแยกระหว่างรักต่างเพศและรักเพศ เดียวกัน (อนงค์นาฏ ทองสัน ศรีณย์ จารนัย และ หทัยวรรณ มณีวงษ์, 2564) เนื่องจากเป็นมายาคติของความ จริงตายตัวที่ถูกสถาปนาในฐานะวาทกรรมเท่านั้น

ควีร์ (Queer) จึงอุบัติขึ้นจากการต่อสู้และต่อรองทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์ของเพศวิถีหลากหลาย โดย ดิณณภพ สันสมบุรณ์ทอง (2560) ระบุว่า ควีร์ได้เป็นคำที่ถูกใช้ด้วยความหมายเชิงลบ กระทั่งกลุ่ม เพศวิถีหลากหลายได้พยายามขัดขึ้นและใช้กระบวนการสร้างและสวมทับความหมายใหม่ให้กับควีร์ คำนี้จึง แสดงทั้งอัตลักษณ์ตัวตนและอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกัน อนึ่ง ทฤษฎีควีร์กับการเคลื่อนไหวเชิงอัตลักษณ์ ของกลุ่ม LGBT ทั้ง เลสเบี้ยน (lesbian) เกย์ (gay) รักร่วมสองเพศ (bisexual) และ คนข้ามเพศ (transgender) ยังมีความลักลั่นกันในเชิงความหมายทางอัตลักษณ์และการเคลื่อนไหวเชิงอุดมการณ์ ด้วยอิทธิพลทางแนวคิดและวาทกรรมที่อยู่เบื้องหลังนั้นมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ควีร์มีจุดยืนในการให้ ความสำคัญกับความเลื่อนไหลหรือความหลากหลายของความหมายที่ไม่ยึดโยงกับรูปลักษณ์ ขณะที่ การเคลื่อนไหวต่อสู้และการศึกษาเกย์และเลสเบี้ยนยังมุ่งเน้นอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของรักร่วมเพศ และ การตอบโต้กับโครงสร้างทางสังคมด้วยการใช้การเมืองทางเพศให้เกิดรูปธรรมของการเปลี่ยนแปลง (ดิณณภพ สันสมบุรณ์ทอง, 2560) แนวคิดทางเพศควีร์จึงมุ่งท้าทายทั้งองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของ รักต่างเพศ โครงสร้างทางสังคมที่นิยามความปกติและผิดปกติภายใต้ระบบปิตาธิปไตย ทำให้ความเป็นอื่น ทั้งอัตลักษณ์เพศวิถีและความรักเพศเดียวกันอยู่ในสถานะด้อยกว่า (ดิณณภพ สันสมบุรณ์ทอง, 2557) โดย จารวรรณ คงยศ (2560) ได้รวบรวมสรุปว่า ควีร์ต้องการรื้อถอนประเด็นทางเพศ 4 ประเด็น ได้แก่ 1.การพยายามรื้อถอนความคิดทางเพศภายใต้กระบวนการทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ 2.การพยายามรื้อถอนการ เคลื่อนไหวของการเมืองเชิงอัตลักษณ์ของเกย์และเลสเบี้ยน 3.การพยายามรื้อถอนแนวคิดชั่วตรงข้ามหรือการ จัดประเภททางสังคม และ 4.การพยายามรื้อถอนความเป็นสากลของเพศภายใต้ความเชื่อของความแน่นอน

ตายตัว คงที่ และเป็นเอกภาพของอัตลักษณ์ทางเพศ (จารุวรรณ คงยศ, 2560) ซึ่งเป็นสื่อดีเด่นสำคัญที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางเพศและทางสังคม

ทิศทางการศึกษาในสมัยใหม่จึงนำเสนอว่ากลุ่มรักเพศเดียวกันหรือเพศทางเลือกมิได้ผิดปกติทางสุขภาพจิตและควรมีสถานะในการแสดงออกทางอัตลักษณ์ โดยต่อมาได้กลายเป็นคำสำคัญในอุดมการณ์ทางสังคม เพื่อเคลื่อนไหวและเรียกร้องสิทธิในความเป็นมนุษย์ของเพศวิถี ที่ถูกกดทับผ่านบรรทัดฐานสังคมและตีตราความเปี่ยงเบน ให้มีความเท่าเทียมเสมอภาคเช่นเดียวกันกับเพศชายหญิง และระยะหลังจึงได้รับความสนใจอย่างมากในหมู่นักวิชาการเรื่องเพศหรือควิเียร์ อย่าง Judith Butler ที่ได้ผลิตแนวคิดทางเพศผ่านการวิเคราะห์การกดทับจากโครงสร้างสังคม โดย Butler (2005, อ้างถึงใน จเร สิงห์โกวินท์, 2557) ศึกษาานิยามคำว่า เพศ เพศสถานะ เพศวิถี ของแต่ละสังคมผ่านสถาบันทางสังคม อาทิ ในโรงพยาบาลเด็กแรกเกิดจะมีการนำผ้าสีชมพูและสีฟ้ามาห่อหุ้มร่างกายเด็ก เพื่อจำแนกแยกเพศได้สะดวกขึ้น หรือในโรงเรียนมีการบังคับให้ผู้หญิงต้องใส่กระโปรงและผู้ชายต้องใส่กางเกง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการปฏิบัติการทางสังคมอย่างเป็นทางการผ่านสถาบันต่าง ๆ บัตเลอร์ จึงได้เสนอการแสดงทางเพศสถานะหรือที่เรียกว่า Gender Performativity (Butler, 1990 อ้างถึงใน จเร สิงห์โกวินท์, 2557) ซึ่งส่วนหนึ่งของแนวคิด Performativity ของ Butler (1990) ได้เสนอว่า อัตลักษณ์เรื่องเพศเป็นสิ่งที่มิได้หลากหลายตามแต่การประกอบสร้างในสังคม โดยอัตลักษณ์ของกลุ่มเพศวิถีที่มีความหลากหลายนั้น จะไปสู่จุดที่สมบูรณ์แบบที่สุดคือ การเป็น ไบเซ็กชวล ที่มีความลื่นไหลในตัวเองค่อนข้างมาก ซึ่งต้องศึกษาให้เท่าทันถึงกลวิธีของสถาบันทางสังคมใช้ในการพยายามนิยามประกอบสร้างความรู้ทางเพศ ทั้งในแบบครอบงำอย่างองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และการจำแนกชัดตรงข้าม อีกทั้งภาวะชัดตรงข้ามยังมาพร้อมกับการแบ่งจัดช่วงชั้นอย่างเพศชายที่เสมือนเป็นตัวแทนของความแข็งแกร่งจะถูกยกให้เหนือกว่าความอ่อนแอแบบเพศหญิง ซึ่งอยู่ในฐานะตรงกันข้ามกัน (Butler, 1990 อ้างถึงใน จเร สิงห์โกวินท์, 2557) ดังนั้น เพศสถานะในแนวคิดนี้จึงอยู่ในลักษณะของการแสดง ทั้งเพศชายและเพศหญิงที่แสดงออกในความเป็นชายและความเป็นหญิงล้วนแต่เป็นการประกอบสร้างและกำหนดเพศสถานะของตน ซึ่งการแสดงออกนั้นมีลักษณะที่ไม่ตายตัวสามารถเลื่อนไหลได้และไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับบรรทัดฐานสังคมเสมอไป เพศสถานะหรือการแสดงออกทางเพศจึงไม่สัมพันธ์กับเพศสถานะหรือเพศตามกำเนิด (Butler, 1990) จึงไม่เหมาะที่จะพิจารณาตัดสินบุคคลที่มีเพศสถานะไม่ตรงตามเพศสถานะกำเนิด ทั้งไม่ควรตัดสินผ่านระบบทวิลักษณ์ของชัดตรงข้ามแบบชายหญิงและผลักให้บุคคลที่ไม่สอดคล้องหรือจัดจำแนกไม่ได้อย่างเพศทางเลือกนั้นเป็นบุคคลแปลกแยกจากสังคมจนนำไปสู่การกดทับทางสิทธิและเสรีภาพ ด้วยแนวคิดทวิลักษณ์แบบสองเพศนั้นส่งผลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตประจำวันของบุคคลเพศทางเลือกจนเกิดภาวะคับข้องใจ (Doun, 2010 อ้างถึงใน กนกวรรณ ธรารวรรณ, 2562) อย่างการใช้ชีวิตในเมืองที่มีลักษณะการจัดสร้างเมืองด้วยอิทธิพลแนวคิด ทวิลักษณ์ทั้งเครื่องแต่งกาย ห้องน้ำสาธารณะ หรือแม้แต่บทเพลงยอดนิยมทั่วไป ที่กดทับตัวตนของเพศทางเลือกให้ต้องจำนนในการแสดงออกในเพศสถานะให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างปกติ (กนกวรรณ ธรารวรรณ, 2562)

เพศสภาพที่แสดงออกมาของปัจเจกบุคคลนั้นอยู่ภายใต้การบ่มเพาะและหล่อหลอมประกอบสร้างทางสังคม โดย Butler (1990) ได้นำเสนอในแนวคิด Gender Performativity ว่า อิทธิพลจากสถาบันทางสังคมล้วนส่งผลต่อการประกอบสร้างเพศสภาพ ทั้งมีผลต่อการเลือกสรรและตัดสินใจแสดงบทบาทในสังคม โดยมีใช้การแสดงที่ปัจเจกเลือกแสดงออกตามความต้องการหรือตัวตนที่แท้จริงแต่เป็นการแสดงออกเพื่อความอยู่รอดให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ ภายใต้แนวคิดนี้เพศวิถีที่เลือกสรรการแสดงออกจึงดูเหมือนมีอิสระเสรีภาพในการแสดงบทบาทนั้น ทั้งที่ความจริงแล้วการเลือกสรรหรือหยาบยกับบทบาทเพื่อเลือกและแสดงออกไปล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้บรรทัดฐานความต้องการของสังคมตามแต่บริบทสถานการณ์ที่บุคคลสามารถเรียนรู้ในการแสดงความเป็นเพศที่ปรับเปลี่ยนไปได้ มิใช่ความสิ้นไหลที่แท้จริง (Butler, 1990) ดังนั้น Gender Performativity ของเพศวิถีจึงให้ความสำคัญกับเบื้องหลังของการแสดงออกทางเพศของปัจเจกทั้งสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ หรือที่เรียกว่า เบ้าหลอม ที่มีผลต่อการเรียนรู้ในการแสดงออกทางเพศของปัจเจกและทำให้ปัจเจกรู้สึกถึงอิสรภาพในการแสดงออกทั้งที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมโดยสวมเบื้องหน้าของอิสรภาพไว้ เมื่อปัจเจกที่มีความหลากหลายทางเพศหรือเพศวิถีอยู่ภายใต้ Gender Performativity นี้จึงแสดงออกผ่านความต้องการพื้นฐานทางสังคมรวมถึงสิทธิในการสร้างครอบครัวและการจัดทะเบียนสมรสตามกรอบโครงสร้างแบบทวิลักษณ์ของชายหญิงทั่วไป (กนกวรรณ ธารารณ, 2562)

ความหลากหลายทางเพศยังได้ถูกนำมาศึกษาผ่านองค์ความรู้แบบต่าง ๆ อย่างการนำองค์ความรู้ทางพหุวัฒนธรรม มาศึกษาเพศสถานะและเพศวิถี (ปณิธิ บรรวณ, 2557) แม้แนวคิดพหุวัฒนธรรมจะอยู่บนกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในทางธุรกิจและการเมือง แต่แนวคิดพหุวัฒนธรรมได้ส่งเสริมและให้ความสำคัญกับแนวคิดเสรีนิยม ที่ส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ ในการปกป้องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกระแสน้อยของตนไม่ให้ถูกเบียดขับและกลืนกลืน หรือกลืนกลายไปกับวัฒนธรรมกระแสหลัก (ศิริจิต สุนันตะ, 2556) เพื่อสร้างพื้นที่จุดยืนในการแสดงออกทางวัฒนธรรม และมีอำนาจในการกำหนดรูปแบบการใช้ชีวิตของตนเองให้เกิดการยอมรับและรับรองสิทธิ ทั้งในทางมโนทัศน์ความคิดของคนในสังคม จนถึงนโยบายรัฐที่มีอำนาจในการสนับสนุน ส่งเสริม วัฒนธรรมกระแสรอง เพื่อให้สามารถดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมรองได้ ท่ามกลางสังคมใหญ่อย่างเท่าเทียม (กฤติธิ ศรีเกตุ, 2561) และเพื่อมุ่งเน้นการสร้างการยอมรับความแตกต่าง ส่งเสริมความยุติธรรม และสิทธิของกลุ่มของเพศวิถี (ปณิธิ บรรวณ, 2557)

ภายใต้สังคมไทยได้ปรากฏความหลากหลายทางเพศ ในเพศสถานะและเพศวิถีอยู่หลากหลาย มีการดำรงอัตลักษณ์ทางเพศและความสัมพันธ์แบบครอบครัวที่แตกต่างหลากหลาย ที่ไม่ได้อยู่บนฐานของคู่เพศตรงข้าม แต่เป็นครอบครัวและชีวิตคู่รูปแบบต่าง ๆ ทั้ง ชายรักชาย หญิงรักหญิง และอื่น ๆ โดยในช่วงแรกฐานคิดของการสร้างองค์ความรู้ในความเป็นครอบครัวและชีวิตคู่ของเพศวิถี จะอยู่บนฐานอุดมการณ์ทางเพศและครอบครัวแบบอนุรักษ์นิยม (ปณิธิ บรรวณ, 2557) ซึ่งเรียกอีกแบบว่า เป็นชีวิตคู่แบบโครงสร้างที่อยู่บนฐานของคู่รักต่างเพศ (Heterosexual) เป็นหลัก และครอบครัวในเชิงอุดมคติหรืออุดมคติครอบครัวโครงสร้างอย่างการให้ความสำคัญกับรูปแบบครอบครัว และความคิดความเชื่อในบรรทัดฐานและสัญญาของครอบครัวเป็นสำคัญ กล่าวคือ มโนทัศน์ชีวิตคู่และครอบครัวของสังคมไทย ให้ความสำคัญกับการก่อร่างสร้างครอบครัว

ของคู่รักต่างเพศอย่างชายและหญิง ที่ต้องผ่านกระบวนการของสัญญา อย่างการหมั้นและการสมรสอย่างถูกต้องตามแบบแผนประเพณี และผูกโยงกับศีลธรรมดีงาม อันเป็นบรรทัดฐานร่วมกันของคนในสังคมรวมทั้งคู่รักต่างเพศต้องให้กำเนิด โขทงคล่องใจ อันหมายถึง บุตรธิดา เพื่อให้ความเป็นครอบครัวสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นตามแบบอุดมคติครอบครัวหรือที่เรียกว่า ครอบครัวแบบอนุรักษนิยม (ปณิธิ บราวน์, 2557) ดังนั้น วิถีทางเพศ ความปรารถนาทางเพศ และชีวิตทางเพศแบบอื่น ๆ จึงถูกมองว่าเป็น ความเบี่ยงเบนทางสังคม

พฤติกรรมทางเพศที่แตกต่างออกไปจากมโนทัศน์เพศกระแสหลักชายและหญิง ได้ถูกตีตราว่าเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ เป็นความเบี่ยงเบนทางสังคม และเสริมทับการตีตราว่าเป็นการทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ที่ถือเป็นปัญหาสังคม (ปณิธิ บราวน์, 2557) โดยผู้เขียนมองว่า เป็นผลเนื่องจากครอบครัวและชีวิตคู่แบบเพศวิถีนั้น ไม่สามารถตอบสนองบรรทัดฐานและศีลธรรมในความเป็นครอบครัวเชิงอุดมคติของสังคมได้ รวมถึงไม่สามารถตอบสนองเป้าหมายด้านความมั่นคงของชาติ ในการผลิตให้กำเนิดประชากรเพื่อเป็นแรงงานทดแทนการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสูงวัยของสังคม ดังนั้น ในทางวิชาการจึงมีการศึกษาเพศและความหลากหลายทางเพศในเพศวิถี เพื่อลดทอนการถูกกดทับของเพศวิถีจากโครงสร้างทางสังคม จากงานศึกษาต่าง ๆ จะพบว่า เพศวิถีและความปรารถนาทางเพศ หรือที่เรียกว่า รสนิยมทางเพศ จะถูกนำเสนอให้อยู่ในฐานะกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ที่มีอัตลักษณ์แตกต่างไปจากบรรทัดฐานของสังคมในเพศกระแสหลัก ซึ่งจะส่งผลต่อการดำรงชีวิตของเพศวิถี ที่ควรได้รับทางเลือก และมีสิทธิในการแสดงออก และต่อรองกับมโนทัศน์ความคิดของวัฒนธรรมเพศกระแสหลัก เพื่อนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

ผู้เขียนจึงรวบยอดความคิดทางเพศได้ว่า องค์ความรู้ทางเพศ ถูกผลิตขึ้นผ่านความรู้แบบวิทยาศาสตร์และศาสนาบนฐานคิดแบบปิตาธิปไตย ควบคุมผ่านการกำหนดกฎเกณฑ์ ความเป็นมาตรฐาน และการเบี่ยงเบนบนบรรทัดฐานแบบรักต่างเพศ ส่งผ่านผลิตซ้ำองค์ความรู้ผ่านการขัดเกลาในสถาบันทางสังคมอย่างสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา เกิดการเรียนรู้สวรับเพศสถานะ ความเป็นชาย ความเป็นหญิง เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม และจำแนกแยกกลุ่มผู้ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐาน อย่างกลุ่มที่มีความสิ้นไหวในพฤติกรรมทางเพศ หรือกลุ่มเพศวิถี แยกออกจากสังคมผ่านวาทกรรมอัตลักษณ์ทางเพศที่นิยามอยู่บนฐานคิดแบบชั่วตรงข้าม และเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือทางการเมืองในการควบคุมพฤติกรรมของประชากรและทิศทางของชาติ ซึ่งได้ถูกวิพากษ์ผ่านการตั้งคำถามต่อการผลิตสร้างสถาปนาความรู้ความจริงของวิทยาศาสตร์ในฐานะวาทกรรมและเป็นกรอบคิดในการทำนายต่ออำนาจและระบบปิตาธิปไตยที่ครอบงำทุกสถาบันทางสังคมโดยแนวคิดกลุ่มสตรีนิยม ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวและเรียกร้องในสิทธิทางเพศด้านต่าง ๆ โดยตรง ริเริ่มจากความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายและขยายไปยังเพศวิถีหลากหลาย นำไปสู่การกำเนิดแนวทฤษฎีทางเพศอย่างควีร์ ที่เป็นภาพแทนของการต่อสู้และต่อรองของเพศวิถีผ่านการสวมทับแทนที่วาทกรรมในความหมายเชิงลบของควีร์เดิม สร้างความหมายใหม่ร่วมกับการเคลื่อนไหวเชิงอุดมการณ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิทธิและเสรีภาพบนความเท่าเทียมของทุกเพศ ทั้งในเชิงพหุนัยและนิตินัยของทั้งปัจเจก ชีวิตคู่ และการเป็นครอบครัวของเพศวิถี

2. การประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มคู่รักชายรักชาย

การประกอบสร้างชีวิตคู่และครอบครัวเพศวิถี

ในปัจจุบันผลผลิตทางความคิดในอุดมการณ์ทางเพศบนฐานของคู่เพศตรงข้ามและมนโพนัสน์บรรทัดฐานอุดมคติของครอบครัวแบบอนุรักษ์นิยม อาจมิได้ส่งผลต่อชีวิตคู่และความเป็นครอบครัวของคู่เพศตรงข้ามชายหญิงได้มากเท่าอดีต แต่กลับมีผลอย่างมากต่อรูปแบบการดำรงชีวิต การต่อรอง และการสวมรับความคิดความปรารถนาของสังคมของชีวิตคู่เพศวิถีแทน โดยผู้เขียนได้ทบทวนเอกสารบางส่วนในวิถีของคู่รักต่างเพศภายใต้แนวคิดครอบครัวเชิงอุดมคติ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากการศึกษาในชีวิตคู่ของเพศวิถี โดย โสพิน หนูแก้ว (2544) ได้ศึกษาพื้นฐานของความเป็นเพศกระแสหลักคือ เพศชายและเพศหญิง ที่มีการอยู่ร่วมกันโดยมีการแต่งงานมาเป็นกรอบและเส้นแบ่งเพื่อให้เห็นช่วงเวลาของการอยู่ร่วมกันก่อนที่จะถึงการแต่งงาน แม้ว่าในอนาคตอาจจะเลิกรากันแต่เส้นแบ่งของเวลาก็น่าจะชัดเจนไม่คลุมเครือเช่นคู่รักเพศเดียวกัน (โสพิน หนูแก้ว, 2544) โดยความสัมพันธ์ของชายและหญิงนั้นเริ่มต้นจากปัจจัยทั้งกายภาพและสังคม โดยอาจเกิดจากเคมีในร่างกายหรือความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางกายและใน ระยะ ที่ การสื่อสารออนไลน์มีอิทธิพลความสัมพันธ์ก็ได้เคลื่อนย้ายไปในการสื่อสารด้วยสื่อมากขึ้นแต่ยังคงมีน้อยที่จะสามารถดำรงความสัมพันธ์ระยะยาวได้ ทั้งนี้ ปัจเจกมักคัดเลือกและมีความสัมพันธ์กับบุคคลที่ใกล้เคียงกับตนทั้งปัจจัยอายุ การศึกษา และเศรษฐกิจฐานะสังคม เป็นต้นต้นตามแต่บริบทของสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการกำหนดความสัมพันธ์ทางเพศ (หนึ่งหทัย ขอผลกลาง, 2550) ในขณะที่ สุภัตรา สุภาพ (2556) ให้ข้อมูลว่า จากแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวที่ระบุว่า เป็นการอยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยมีความสัมพันธ์กันด้วยการแต่งงานหรือความผูกพันกันทางสายโลหิต หรือด้วยการรับเป็นบุตรบุญธรรม และอาศัยอยู่ภายในครัวเรือนเดียวกัน หน้าที่ของครอบครัวนอกจากจะสร้างสรรค์สมาชิกใหม่แล้ว ยังมีหน้าที่บำบัดความต้องการทางเพศ ที่จะออกมาในรูปแบบของการสมรส เป็นการลดปัญหาทางเพศ แต่ในปัจจุบันการประกอบสร้างสถาบันครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบของครอบครัวในเมืองหลวง ซึ่งจะพบว่า ความคิดหรือบรรทัดฐานครอบครัวเชิงอุดมคติ ได้พร่าเลือนไปมากในการประกอบสร้างชีวิตคู่และครอบครัวของชนเมืองสมัยใหม่ (สุภัตรา สุภาพ, 2556)

ในการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มเพศโครงสร้างหรือเพศชายหญิงนั้น ไม่ได้ยึดแบบตามองค์ประกอบของสถาบันทางสังคมแบบสถาบันครอบครัว และครอบครัวเชิงอุดมคติอีกแล้ว กลุ่มเพศชายหญิงมีการประกอบสร้างครอบครัวหรือชีวิตคู่ที่สิ้นไหลออกไป ไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ถึงปลายทางของชีวิตคู่อย่างการหมั้น การแต่งงาน การมีลูก และอื่น ๆ ส่งผลให้ปรากฏการณ์อยู่ก่อนแต่งเกิดขึ้นมากในสังคมปัจจุบันและปลายทางของการอยู่ก่อนแต่งงาน ไม่ได้เป็นไปเพื่อการแต่งงาน แต่โดยส่วนมากเป็นไปเพื่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อเป็นทางเลือกในการตัดสินใจใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยไม่ได้คาดหวังถึงการหมั้นหรือการแต่งงาน ซึ่งเป็นเพียงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสถาบันครอบครัวเพียงเท่านั้น และไม่ได้คาดหวังถึงการมีลูก เนื่องด้วยชีวิตคู่ชายหญิงส่วนมากไม่ได้อยู่แบบครอบครัวใหญ่อย่างเช่นในอดีต แต่เป็นการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันตามสถานะบทบาทของ

สามีภรรยาเท่านั้น โดยอาจไม่ได้มีการแสดงสัญลักษณ์อย่างการแต่งงานหรือการผูกมัดด้วยกฎหมายอย่างการจดทะเบียนสมรสเข้ามาเกี่ยวข้อง (สุภัตรา สุภาพ, 2556) หรือทิศทางของครอบครัวยุคใหม่ที่ไม่ต้องการมีบุตรอย่างงานศึกษาของ ปภัศร ชัยวัฒน์ และพลอยนภัส ธรรมวิชิปรีชา (2560) ที่นำเสนอว่า ชีวิตคู่ของครอบครัวยุคใหม่อยู่ภายใต้แนวคิดและทัศนคติของความไม่ต้องการมีบุตร โดยเป็นผลจากความกังวลทั้งทางรายได้และความไม่มั่นคงทางอาชีพจากสภาพทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ร่วมกับทัศนคติเชิงบวกต่อความเป็นอิสระเรียบง่ายที่ทำให้ชีวิตของครอบครัวเดี่ยวยุคใหม่เปลี่ยนแปลงไป

พลวัตของครอบครัวในปัจจุบัน ได้ทำให้นิยามและแนวคิดครอบครัวในสังคมได้ถูกตั้งคำถามใหม่ โดยผู้เขียนเห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวจะอธิบายผ่านครอบครัวในโครงสร้าง ที่ครอบคลุมเพศชายและเพศหญิง ซึ่งเป็นครอบครัวของคู่รักต่างเพศ เท่านั้น ซึ่งแสดงถึงทัศนคติและอุดมคติของสังคมที่มีต่อความเป็นครอบครัว แต่ในปัจจุบันชีวิตของเพศชายหญิง ได้ทลายและทำให้แนวคิดทฤษฎีนี้พร่าเลือนไปมากแล้ว อย่างไรก็ตามผลข้างเคียงของแนวคิดนี้ยังคงอยู่ และกระทบกับชีวิตคู่ของเพศวิถีอย่างคู่รักเพศเดียวกันชายหรือชายรักชาย โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ ซึ่งกลุ่มคู่รักเพศเดียวกันชายนั้นดูเหมือนจะไม่ได้มีการแบ่งช่วงเวลาของชีวิตที่ชัดเจนหรือกำหนดตายตัว เช่นการหมั้น การแต่งงาน หรือ มีลูก เทียบเท่ากับคู่รักต่างเพศอย่างที่งานศึกษาของ ระพีพรรณ ภูมกานันท์พงษ์ (2540) ซึ่งศึกษาการยินยอมให้มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนการแต่งงาน โดยให้ข้อมูลว่า ภาพลักษณ์ของคู่รักชายรักชายอยู่ในกระแสเชิงลบและติดกับนิยามว่าสำส่อนซึ่งเป็นนิยามที่เกิดจากการที่ไม่มีกรอบของการแต่งงานเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้การมีเพศสัมพันธ์ไม่มีตัวแบ่งถึงความเหมาะสมที่ชัดเจนส่งผลให้พฤติกรรมของชายรักชายมีเพศสัมพันธ์และเปลี่ยนคู่นอนได้ตามปรารถนา (ระพีพรรณ ภูมกานันท์พงษ์, 2540) โดยอาจเป็นผลจากภาพจำ การนิยาม และการประทับตราของสังคมที่มีต่อกลุ่มคู่ชายรักชายตามการแสดงออกทางเพศสถานะและเพศวิถีของคู่ชายรักชาย ซึ่งงานศึกษาในระยะหลังพยายามสร้างความเข้าใจใหม่

ในทางวิชาการได้ระบุนิยามของคู่ชายรักชายไว้ว่าเป็นความสัมพันธ์ของคนรักเพศเดียวกัน โดยปรารถนาในการมีวิถีชีวิตที่มุ่งความสุข ความมั่นคง และความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมีการวิพากษ์ชีวิตของชายรักชายในสองทางคือ ชายรักชายเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากคู่รักชายหญิง หรือชายรักชายเป็นวิถีชีวิตที่เลียนแบบคู่รักชายหญิง โดยการวิพากษ์ในลักษณะหลังนั้นถูกมองว่าไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่คู่ชายรักชายจะไม่ยึดติดกับบทบาทและสามารถสลับไปมาได้ เนื่องด้วยมีงานศึกษาในแถบประเทศตะวันตกที่พบว่าคู่ชายรักชายที่มีความสัมพันธ์ในระยะหนึ่งจะอนุญาตให้คู่ของตนสามารถไปมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้โดยต่องยังคงดูแลเอาใจใส่คู่ของตนอย่างเดิม ไม่มีการหึงหวงหรือจี้บีบ ทั้งยังช่วยส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ของคู่รักยาวนานขึ้น ซึ่งได้นำเสนอรูปแบบความรักของชายรักชายในลักษณะแบบเปิด ที่ไม่ยึดโยงกับความเป็นเจ้าของ ซึ่งแตกต่างจากคู่รักชายหญิงโดยทั่วไป (นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2562) โดย สิริวัฒน์ มาเทศ (2564) ระบุว่าประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันจนถึงการหล่อหลอมและขัดเกลาทางสังคม มีผลต่อการนิยามและสร้างความหมายของความสัมพันธ์ชีวิตคู่ของกลุ่มคนรักเพศเดียวกัน (สิริวัฒน์ มาเทศ, 2564) ซึ่งในประเทศไทยอาจไม่มีระบุชัดเจนถึงการเกิดขึ้นของรักร่วมเพศทั้งชายรักชายและหญิงรักหญิง แต่สังคมไทยมีประเพณีการ

แต่งงานที่แยกส่วนออกจากการจดทะเบียนสมรสซึ่งรูปแบบของครอบครัวสังคมไทยยังอยู่ภายใต้ฐานคิดอุดมคติที่ระบุบทบาทชัดเจนของความเป็นพ่อแบบเพศชายและความเป็นแม่แบบเพศหญิง รวมทั้งข้อสันนิษฐานที่ว่าโครงสร้างครอบครัวมีผลต่อพฤติกรรมของเด็ก ทำให้เกิดการตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์ของคู่รักเพศเดียวกันและมองว่าการสมรสจนถึงการรับบุตรบุญธรรมเป็นสิ่งไม่เหมาะสมที่อาจส่งผลต่อการสืบสานทางเพศของเด็กในครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกันได้ ดังนั้น วาทกรรมเพศภาวะและเพศวิถี ความเป็นคู่ตรงข้ามของรักต่างเพศ และครอบครัวตามธรรมชาติ จึงส่งผลอย่างยิ่งต่อการใช้ชีวิตของคู่รักเพศเดียวกัน (สุชานุช พันธนิยะ, 2562)

การก่อร่างและประกอบสร้างชีวิตของกลุ่มชายรักชาย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังกระบวนการพัฒนาอัตลักษณ์และวิถีชีวิตทางเพศของชายรักชาย อย่างที่ ปุรินทร์ นาคสิงห์ (2547) ให้ข้อมูลว่า การพัฒนาเอกลักษณ์ความเป็นชายรักชาย หรือ เกย์ มีอยู่ 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นที่หนึ่ง เริ่ม ‘รู้สึก’ ว่าตนแตกต่างจากผู้ชายคนอื่น ขั้นที่สอง เริ่ม ‘สงสัย’ ว่าตนเป็นเกย์ ขั้นที่สาม เริ่ม ‘ยอมรับ’ และเปิดเผยตัวเองต่อชุมชนชาวเกย์ หลังจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่ความคาดหวังเรื่องคนรักและชีวิตคู่ระหว่างชายรักชายด้วยกัน (ปุรินทร์ นาคสิงห์, 2547) ทั้งนี้ คู่ชายรักชายบางส่วนมีความเชื่อว่าความสัมพันธ์ของชีวิตคู่ของเกย์ไม่ยั่งยืนด้วยไม่มีรักแท้จริงเป็นความรักแบบฉาบฉวยและเป็นความสัมพันธ์แบบคู่ขนานเท่านั้น โดยความไม่ยั่งยืนเป็นผลจากการไม่มีพันธะผูกพันเชิงกฎหมายหรือเชิงสัญลักษณ์ ประกอบกับการแสวงหาคู่ที่สะดวกขึ้นผ่านสื่อออนไลน์ (ประดิษฐ์พร พงศ์เตริยง, ทิพนมาส ชินวงศ์, เอนโทนี พอล โอไบรอัน, และเจน แม็กกเวย์, 2560) ซึ่งในเหตุปัจจัยหลังนี้จะไปสอดคล้องกับงานศึกษาชีวิตคู่ครอบครัวสมัยใหม่ของการพัฒนาความสัมพันธ์ผ่านสื่อในปัจจุบันที่มีผลต่อชีวิตคู่ที่เปลี่ยนแปลงแม้แต่ชีวิตชายรักชายที่กลายเป็นธรรมชาติของการลื่นไหลในความสัมพันธ์ ทำให้ภาพจำของคู่ชายรักชายผูกติดกับความสับสนทางเพศจากการเปลี่ยนคู่ซึ่งทำให้เกิดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์มากขึ้น (กาญจนา สุรวาจากุล, 2543 อ้างถึงใน วุฒิพงศ์ คงทอง, กิ่งแก้ว เกษโกวิท, และยุพา ถาวรพิทักษ์, 2551)

วิถีพฤติกรรมทางเพศของคู่ชายรักชายมีหลายงานศึกษาที่นำเสนอถึงความสัมพันธ์ของบุคคลชายรักชายกับญาติเพศหญิง อย่างงานของ วุฒิพงศ์ คงทอง และคณะ (2551) ที่เสนอว่าชายรักชายมีความใกล้ชิดกับญาติที่เป็นเพศหญิงสูง โดยชายรักชายมักจะผ่านการมีเพศสัมพันธ์กับเพศชายมาก่อน รวมถึงงานของ สุรชาติพิทย์ เม่งชาน ชาญชัย เรืองขจร และกัลยา ดันสกุล (2557) ที่เสนอว่าชายรักชายที่อาศัยอยู่กับบิดามารดามักจะสนิทสนมกับญาติฝ่ายหญิงอย่างมารดา พี่สาว น้องสาว โดยกลุ่มชายรักชายจะมีชีวิตวัยเด็กแบบวิถีชีวิตของเพศชายและเริ่มเปลี่ยนแปลงหรือรับรู้ในตัวตนเมื่อช่วงวัยรุ่น ซึ่งเป็นผลจากทางจิตใจ ทางครอบครัวในความใกล้ชิดกับญาติฝ่ายหญิง และความต้องการการยอมรับจากสังคมที่ได้อิทธิพลของดารานักแสดงในวงการสื่อสารมวลชน มาเป็นแบบแผนวิถีชีวิตของชายรักชาย

ในปัจจุบันคู่ชายรักชายส่วนใหญ่ประสบปัญหาเกี่ยวกับการยอมรับจากครอบครัวและสังคม โดยจะได้รับการตอบสนองในเชิงลบของครอบครัวทำให้ชายรักชายหลายคู่จำเป็นต้องปิดบังหลบซ่อนเพื่อลดความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังประสบปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิตซึ่งเป็นผลจากปัญหาในสิทธิทางครอบครัว ข้อจำกัดนี้ทำให้ชีวิตคู่ของชายรักชายรวมถึงคู่รักเพศเดียวกันมีความไม่มั่นคงในการอยู่ร่วมกันในลักษณะครอบครัว (ภคพล เส้นขาว, 2561) ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้นำไปสู่ความกดดันต่อตนเองและชีวิตที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตได้ อย่างที่งาน

ศึกษาด้านจิตวิทยาพฤติกรรมทางสังคมเสนอ เช่นงานของ พิชราวรรณ แก้วกันทะ และคณะ (2565) เสนอว่า กลุ่มชายรักชายที่มีความผูกพันกับครอบครัวไม่ดีทั้งการไม่ยอมรับและการลดทอนคุณค่าในตนเองจะนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าและการทำร้ายตนเองหรือการฆ่าตัวตายได้ สอดคล้อง กับที่ เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น และเสกสรร ทองดีบ (2566) เสนอว่า กลุ่มชายรักชายที่มีประสบการณ์เชิงลบ จากการถูกตีตราและกีดกันจากครอบครัว เพื่อน และสังคม จะทำให้ขาดความพึงพอใจในชีวิตและอยู่ภายใต้แรงกดดันของความคาดหวังให้แสดงบทบาทตามเพศ จนเกิดความเครียดวิตกกังวลที่ทำให้ชายรักชายบางกลุ่มเข้าสู่การใช้ยาเสพติดและวิธีการแก้ปัญหาด้วยการทำร้ายตนเองทั้งการมีเพศสัมพันธ์แบบไม่ป้องกันและนำไปสู่การฆ่าตัวตายได้ ดังนั้น ในงานศึกษาของ ไชโย นิธิอุบล (2558) จึงเสนอว่า กลุ่มชายรักชายที่สามารถเปิดตัวและแสดงออกทางสังคมได้โดยไม่ต้องหลบซ่อนปิดบังจะส่งผลต่อสุขภาพจิตที่ดีของกลุ่มชายรักชาย ทำให้กลุ่มชายรักชายที่กำลังดำเนินชีวิตในสังคมจึงให้ความสำคัญกับการประกอบสร้างชีวิตคู่ไปพร้อมกับการต่อรองทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ และมีความต้องการในสิทธิการแต่งงานและจดทะเบียนสมรส เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตคู่ของตนเองมากขึ้น

นำไปสู่ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นของผู้เขียนว่า การอยู่ร่วมกันและชีวิตคู่ของกลุ่มชายรักชาย อาจจะมี ความอิสระและลื่นไหลออกจากกรอบของแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว เหนือแนวคิดทางเพศของกลุ่มเพศวิถีเชิงปัจเจก หรืออาจเข้าสู่การประกอบสร้างตามบรรทัดฐานสังคม โดยผู้เขียนได้คาดการณ์จากทฤษฎีควีเยร์ ในแนวคิด Gender Performativity (Butler, 1990) ว่ากลุ่มเพศวิถีมีความหลากหลาย และจะไปสู่จุดที่ สมบูรณ์แบบที่สุดคือการเป็นไบเซ็กชวล ที่มีความลื่นไหลในตัวเองค่อนข้างมาก ขณะที่การแสดงออกทางเพศ สภาวะของเพศวิธินั้น อาจเป็นส่วนจากการหล่อหลอมทางสังคมจนเกิดการรับรู้และเลือกสรรการแสดงออก ให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานสังคมเพื่อบำรุงความอยู่รอดของเพศวิธินั้น ๆ ซึ่งอาจมิใช่ความลื่นไหลที่แท้จริง แต่เป็นการยอมสยบต่ออำนาจทางสังคม

การประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มชายรักชาย

บทความนี้ได้นำส่วนหนึ่งของข้อมูลจากประสบการณ์การวิจัยภาคสนามของผู้เขียนที่ศึกษาเรื่อง วิถีชีวิตคู่และความเป็นครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกันชายรักชายในกรุงเทพมหานคร โดยทำการศึกษาในกลุ่ม คู่ชายรักชาย จำนวน 5 คู่ หรือ 10 คน ที่มีความสัมพันธ์และใช้ชีวิตคู่ร่วมกันมากกว่า 3 ปี ขึ้นไป ด้วยวิธีการ คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยทำการแยกการสัมภาษณ์ของทุกคู่ มีการเปิดเผยวัตถุประสงค์ของการศึกษาของผู้วิจัยและรักษาความเป็นส่วนตัวของข้อมูลจากกรณีศึกษา ด้วยบางกรณีศึกษาอยู่ในตำแหน่งหน้าที่และการทำงานที่ไม่สามารถเปิดเผยตัวตนได้ โดยกรณีศึกษาคู่ชายรัก ชายทั้งหมดนี้อยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลายจนถึงวัยกลางคน ซึ่งมีการนิยามสถานะชัดเจนของความเป็นเกย์รักและ เกย์รับ มีการระบุชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันในฐานะชีวิตคู่และครอบครัว

ในนิยามของเกย์รักและเกย์รับนั้น บางงานศึกษาจะเรียกเกย์รักว่าเกย์คิง และจะเรียกเกย์รับว่า เกย์ควีน โดยเกย์รักจะหมายถึง บุคคลที่มีบุคลิกภาพในแบบเพศชายทั่วไป โดยจะชื่นชอบมีเพศสัมพันธ์กับ เพศเดียวกันและจะแสดงบทบาทเป็นฝ่ายนำหรือฝ่ายรุกในฐานะผู้กระทำ ซึ่งเกย์รักบางคนสามารถมี

ความสัมพันธ์กับเพศหญิงได้แต่จะพอใจในการมีความสัมพันธ์กับเพศชายมากกว่าและไม่ต้องการแปลงเพศหรือเป็นหญิง ส่วนเกย์รับจะหมายถึง บุคคลที่มีบุคลิกภาพในแบบเพศชายแต่จะมีความแตกต่างในบางส่วนคือจะแสดงออกในลักษณะแบบเพศหญิงด้วย โดยจะมีบทบาทเป็นฝ่ายรับหรือฝ่ายถูกกระทำและไม่ต้องการแปลงเพศเช่นกัน

จุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของคู่ชายรักชาย เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทำความรู้จักซึ่งกันและกัน เมื่อตกลงปลงใจที่จะคบหากันจึงจะเริ่มไปมาหาสู่กันในที่พักอาศัยของทั้งสองฝ่าย โดยในระหว่างพัฒนาความสัมพันธ์จะไปมาหาสู่กันระหว่างที่พักของตนกับคนรักก่อน ยังมีได้โยกย้ายเข้ามาอาศัยร่วมกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรักษาพื้นที่ส่วนตัวที่ตนมีอยู่ และเมื่อเลื่อนสถานะขึ้นในระดับการเป็นแฟนหรือคนรักจึงจะย้ายไปอยู่ในที่พักของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่การย้ายเข้าไปอยู่ในที่พักอาศัยใหม่จะเกิดขึ้นกับฝ่ายที่เรียกตนเองว่าเกย์รับ โดยจะย้ายไปยังที่พักอาศัยของคนรักที่เป็นฝ่ายเกย์รับตามคำเชิญชวน เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ขึ้นไปอีกแต่ยังคงรักษาพื้นที่ส่วนตัวของตนไว้อยู่ เช่น กรณีศึกษานายเอ็ม (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า

“ระหว่างห้องพี่เขากับคอนโดของเราก็ไม่ไกลเท่าไร แรก ๆ เราก็ไปเข้าเย็นกลับหลัง ๆ ก็มีค้างคืนบ้าง พอเป็นแฟนกันแล้วพี่เขาก็ขอให้เราย้ายไปอยู่กับเขา เราก็ย้ายไปแต่ก็ไม่ได้ขายห้องส่วนตัวของเรานะ เราก็เอาไว้อยู่เวลาอยู่คนเดียวหรือถ้าเกิดอะไรขึ้นมาก็จะได้มีที่นอน” (นายเอ็ม, สัมภาษณ์)

โดยการย้ายเข้าไปอยู่ร่วมกันของคู่ชายรักชายนั่น ถือเป็นการสร้างความมั่นคงในฐานะการประกอบสร้างชีวิตคู่ โดยทุกคู่มีความคาดหวังในความสัมพันธ์ที่มั่นคงและยืนยาว ทั้งสองฝ่ายได้เริ่มเรียนรู้การใช้ชีวิตร่วมกัน ในหลายด้านที่จะส่งผลต่อความเป็นอยู่ในอนาคต คู่ชายรักชายของงานศึกษานี้จึงมองว่า การได้รับการเชิญชวนจากอีกฝ่ายให้ไปอยู่ด้วยกันถือเป็นการได้รับความมั่นคงจากอีกฝ่าย รวมทั้ง มีคาดหวังที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ต่อเนื่องไปจนถึงการเป็นครอบครัวในอนาคตคติที่สมบูรณ์ และคาดหวังการปฏิบัติของคู่ตนเองที่มีต่อเราในฐานะคนรัก ได้แก่ 1) การพาไปพบเจอครอบครัวของอีกฝ่ายเพื่อเพิ่มความมั่นคงในความสัมพันธ์ 2) การแสดงออกในที่สาธารณะอย่างเปิดเผย และ 3) ความสามารถในการเลี้ยงดูในฐานะหัวหน้าครอบครัวจากเกย์ฝ่ายรุก เช่น นายโอ (นามสมมติ) มีอาชีพเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นการงานที่มีเงินเดือนมั่นคง ทั้งนี้ การเปิดเผยตัวตนและการแสดงออกต่อที่สาธารณะจึงมีผลต่อภาพลักษณ์ในหน้าที่การงานสูง แฟนนายโอและนายโอจึงทำข้อตกลงกันและตัดสินใจที่จะไม่แสดงออกเมื่อพบเจอกับคนรู้จักหรืออยู่ในหน้าที่การงาน (นายโอ, สัมภาษณ์) ทำให้นายโอคาดหวังว่าในอนาคตคู่รักของตนจะสามารถแสดงออกอย่างเปิดเผยต่อหน้าคนอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น เพื่อแสดงความชัดเจนในสถานะและความสัมพันธ์ของทั้งสองคน

ในความคาดหวังของการเป็นครอบครัวของชีวิตคู่ นั้น คู่ชายรักชายมีความคาดหวังสูงซึ่งรวมถึงความคาดหวังของการได้รับการยอมรับจากครอบครัวของทั้งสองฝ่ายในฐานะคู่ชีวิต โดยพบคู่กรณีศึกษาที่เลื่อนความสัมพันธ์และอยู่ร่วมกัน แต่ยังมีได้การยอมรับจากครอบครัวของทั้งสองฝ่าย เช่น กรณีศึกษาของนายบี (นามสมมติ) ที่ยังคงพบปัญหาจากครอบครัวของฝั่งคนรักที่ยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างจริงจัง และไม่ได้

รับความไว้วางใจให้ดูแลคนรักของตนได้ซึ่งอาจเป็นเพราะยังไม่มี การเปิดใจพูดคุยกันและยังปกปิดความสัมพันธ์ของตนกับครอบครัวฝ่ายคนรักอยู่จนกลายเป็นความคลุมเครือ

“เราเคยพบครอบครัวของเขาสองสามครั้ง ตอนนั้นเรานัดเจอแฟนเพราะจะไปเที่ยว ที่บ้านแฟนเขามาส่งแต่เราไปสายประมาณสิบนาที ต่อหน้าเราเขาก็ไม่ได้แสดงออกหรือพูดอะไรนะแต่พอกลับหลังก็ไปพูดกับแฟนเราว่าเรามาสายดูเป็นคนไม่รับผิดชอบ แล้วก็ไม่ชอบที่เราจับมือคุยกันประเจิดประเจ้อ นัดไปเที่ยวไร้สาระด้วยกันบ่อยเกินไป จนตอนนี้หนีไปเที่ยวกันเงียบๆ แฟนเราก็บล็อกเฟสบุ๊คคนที่บ้านจะได้ไม่เห็น” (นายบี, สัมภาษณ์)

เห็นได้ว่า คู่รักชายรักชายเลือกที่จะปกปิดสถานะถ้าได้รับการตอบสนองที่ไม่ดีจากครอบครัว หรือเลือกที่จะเปิดเผยกับบางสมาชิกในครอบครัวเท่านั้นที่ไว้วางใจมากที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นมารดาที่ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกในครอบครัวคนแรกของการรับรู้และเปิดเผยตัวตนของลูก ที่สามารถรับรู้และเข้าใจได้ก่อนสมาชิกครอบครัวคนอื่น ๆ รองลงมาคือพี่สาว ขณะที่บิดาจะเป็นสมาชิกในครอบครัวที่ชายรักชายหรือเกย์มีการปะทะขัดแย้งทางอารมณ์มากที่สุด ซึ่งคู่รักชายรักชายจะมีวิธีการจัดการแตกต่างกันไปตามแต่บริบททางครอบครัว อาทิ กรณีศึกษา นายเอ (นามสมมติ) ให้ข้อมูลว่า ตนเองได้ตัดสินใจบอกมารดา ก่อนจึงค่อยบอกบิดา โดยบิดามีท่าทีไม่เห็นด้วย แต่เนื่องจากบิดาไม่มีอิทธิพลภายในบ้านขณะที่มารดาของนายเอยอมรับได้แต่ไม่มีอิทธิพลในบ้านเช่นกันด้วยอำนาจในบ้านเป็นของพี่สาวบิดานายเอ ซึ่งคือพี่ของนายเอ โดยพี่ของนายเอได้แสดงท่าทีไม่พอใจและไม่ยอมรับในความสัมพันธ์ของนายเอกับคนรัก แม้คนรักของนายเอจะพยายามแสดงความบริสุทธิ์ใจและแสดงออกในการดูแลนายเอเพื่อให้ได้รับการยอมรับ นายเอจึงเลือกที่จะมาพูดคุยเรื่องทางบ้านให้คนรักรับฟัง และขอให้ทางบ้านคนรักช่วยเหลือ ทำให้นายเอและคู่ได้ตกลงร่วมกันทำประกันชีวิตและมีการศึกษาด้านกฎหมายเพิ่มเติมเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง (นายเอ, สัมภาษณ์) หรือ อีกหนึ่งกรณีศึกษานายโอ (นามสมมติ) ให้ข้อมูลว่า ตนเองโชคดีที่บิดากับมารดาแยกทางกันและนายโออยู่ในความเลี้ยงดูของมารดามาตั้งแต่เด็ก จึงสามารถเปิดเผยตัวตนและสนทนากับมารดาได้อย่างเปิดเผย แต่ด้วยนายโอยังคงติดต่อและไปมาหาสู่ระหว่างบ้านบิดากับมารดา และบิดานายโอเป็นอดีตข้าราชการทหารที่ยังไม่เปิดกว้างทางความคิด นายโอจึงตัดสินใจเปิดเผยเมื่อตนเองจบการศึกษาและมีการงานที่มั่นคง สามารถเลี้ยงดูตนเองและมารดาได้แล้วเพื่อสร้างอำนาจต่อรองที่มากขึ้น ซึ่งบุพการีของนายโอได้ทำการต่อรองกลับผ่านการตั้งเงื่อนไขว่าความรักและการดำรงชีวิตคู่ต้องไม่กระทบกับการงาน (นายโอ, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ การไม่ได้รับการยอมรับจากครอบครัวจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายโดยเฉพาะปัญหาของการทะเลาะเบาะแว้งกัน ซึ่งบางกรณีศึกษาได้พึ่งพาการสื่อสารทางออนไลน์เพื่อประคองความสัมพันธ์ไว้ แต่การสื่อสารทางออนไลน์เสมือนเป็นดาบสองคม กล่าวคือ คู่ชีวิตชายรักชายที่พึ่งพาการสื่อสารออนไลน์เพื่อประคับประคองความสัมพันธ์จะมีความระแวงและความคาดหวังในการตอบสนองข้อความและการติดต่อทางออนไลน์อยู่ตลอด ดังนั้น ในบางครั้งคราที่คู่ของตนไม่สามารถตอบโต้การติดต่อได้สมำเสมอ นำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้งขึ้น

การนิยามความสัมพันธ์ของชีวิตคู่และความเป็นครอบครัวของคู่ชายรักชายนั้น มีการนิยามระดับความสัมพันธ์ของการเป็นคู่ชีวิตในลักษณะของสามีภรรยา โดยเกย์ฝ่ายรุกจะมีสถานะเป็นสามีและเกย์ฝ่ายรับจะมีสถานะเป็นภรรยา ซึ่งมีคู่ของกรณีศึกษาที่มีการเรียกแทนกันด้วยคำศัพท์ว่า ‘ป้า’ และ ‘ม้า’ ที่แปลว่า พ่อและแม่ที่ชาวไทยเชื้อสายจีนเรียกขานกันในครอบครัว โดยมีบางคู่ของกรณีศึกษาที่สามารถยับยั้งสถานะจากการเป็นคนรัก ให้กลายเป็นสามีภรรยา ด้วยการทำพิธีแต่งงานตามขนบธรรมเนียมประเพณี แม้จะจดทะเบียนสมรสกันไม่ได้ก็ตาม ซึ่งคู่ชายรักชายได้นิยามความเป็นครอบครัวโดยระบุว่าครอบครัวจะต้องเริ่มจากการแต่งงาน ภายหลังแต่งงานแล้วการอยู่อาศัยร่วมกันจะกลายเป็นถาวรที่จะไม่มีพื้นที่ของฝ่ายใดแยกขาดออกมาเป็นส่วนตัว มีแผนแต่งงานเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ อาจมีบุตรบุญธรรมในทางพฤตินัยซึ่งอาจเป็นบุตรหลานของเครือญาติหรือมีสัตว์เลี้ยงเป็นสมาชิกครอบครัว และสำคัญที่สุดคือผ่านการรับรู้ของครอบครัวทั้งสองฝ่ายอย่างครบถ้วน

คู่รักชายรักชายจึงจะมีความเป็นครอบครัวในทางพฤตินัยค่อนข้างสอดคล้องกับนิยามและแนวคิดความเป็นครอบครัวเชิงโครงสร้างค่อนข้างมาก ขณะที่ทางนิตินัยคู่รักชายรักชายมองว่า ทุกอย่างจะสมบูรณ์อย่างแท้จริงเมื่อมีการจดทะเบียนสมรส หรือไปจนถึงการมีบุตร ทะเบียนสมรสจะเป็นเอกสารทางราชการสำคัญที่จะแสดงถึงความสัมพันธ์ ความมั่นคงและยั่งยืน ด้วยการเชื่อมโยงตนไว้กับอีกฝ่ายอย่างสมบูรณ์ รวมถึงสิทธิต่าง ๆ ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีกรณีศึกษาที่มีการวางแผนถึงความเป็นครอบครัวในรูปแบบของพ่อแม่ลูกในอนาคตไว้แล้ว

“ครอบครัวที่แท้จริงจะต้องอยู่ในบ้านหรือที่เดียวกันทุกวันไม่มีแยกออกมาต่างหาก ต้องหมั่นหรือแต่งงานกันก่อน คือทำทุกอย่างให้เป็นสัญลักษณ์ให้ครอบครัวเราและเขาและคนอื่นเห็นว่าเราตัดสินใจอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวแล้วนะ เรามีงานแต่งเล็ก ๆ กันเอง แพนเรากับเราก็อาจจดทะเบียนสมรสกันแล้วก็หาลูกสักคน” (นายเอ็ม, สัมภาษณ์)

ขณะที่ความปรารถนาในการมีบุตรของคู่ชายรักชาย มีการวางแผนและค่อนข้างมีข้อกังวลเกี่ยวกับการระบุสถานะของตนกับคู่ชีวิตและกับสถานะของบุตร อย่างที่ นายโอ (นามสมมติ) กล่าวว่า

“เขากับพี่อยากมีลูกนะ อยากเป็นพ่อแม่ลูกแบบที่ไม่ได้เอาหมาแมวมาเป็นลูก ตอนเราแก่ก็จะได้มีคนดูแล แต่ถ้าจะอุ้มบุญก็กลัวสังคมไม่โอเค หรือรับเด็กบุญธรรมก็กลัวสังคมหลังเด็กเหล่านั้ันอีกหรือถ้าได้มาจริง ๆ จะให้เขาเรียกเรากับแพนเราว่าอะไรต้องตอบคำถามสังคมอีก แต่นี้ก็คิดว่าน่าจะจะให้เรียกแพนเราว่าพ่อแล้วเรียกเราน้ำหรืออาแทนให้ดูเป็นน้องของพ่อน้ำจะดีกว่า” (นายโอ, สัมภาษณ์)

ลักษณะของนิยามและพฤตินัยในการประกอบสร้างชีวิตคู่และครอบครัวของคู่ชายรักชายจึงค่อนข้างยึดมั่นและได้รับอิทธิพลทางความคิดของการเป็นครอบครัวเชิงอุดมคติตามโครงสร้างค่อนข้างสูง

นอกจากนี้ ผู้เขียนพบว่า การประกอบสร้างชีวิตคู่ของคู่ชายรักชายได้มีผลต่อความชัดเจนถึงการนิยามตัวตนทางเพศด้วยเช่นกัน ซึ่งปฏิเสธความสับสนไหลทางเพศของเพศวิถีเกย์หรือกลุ่มรักเพศเดียวกันชายรักชายและเข้าสู่การนิยามตัวตนให้สอดคล้องกับแบบแผนคู่ชีวิตเชิงโครงสร้าง ซึ่งเริ่มต้นจากการกลับไปกลับมา

ระหว่างการเป็นผู้ชายกับเกย์รัก และมีความชัดเจนในท้ายที่สุดซึ่งได้นิยามและระบุว่าตนเองนั้นเป็นเกย์ภายหลังการประกอบสร้างชีวิตคู่ที่ชัดเจนแล้ว โดยปรากฏในกรณีศึกษาเกย์รักหลายคนที่สามารถระบุสถานะของตนเองกับผู้วิจัยได้ชัดเจนว่าตนนั้นเป็นเกย์ และเป็นแบบเกย์รักที่ชอบเกย์รับ ซึ่งยอมรับในตัวตนและรสนิยมวิถีทางเพศ รวมทั้งกล่าวว่าในอนาคตไม่สามารถกลับไปเป็นความเป็นไบเซ็กชวลได้อีกแล้ว โดยลักษณะนี้ จะเกิดกับเกย์รักแต่ไม่เกิดกับเกย์รับ เนื่องจากเกย์รับภายหลังรับรู้ในตัวตนแล้วจะมีความคงที่ของรสนิยม ขณะที่เกย์รักนั้นในอดีตมักผ่านการมีแฟนเป็นผู้หญิง และมีการสลับไปมาของความสัมพันธ์หลังการเลิกรา เช่น การกลับไปคบผู้หญิง หรือกลับมาคบผู้ชายหรือเกย์ การกลับไปกลับมาของเกย์รักได้สร้างความหวาดระแวงให้กับเกย์รับในความสัมพันธ์ของตน ทำให้เกย์รับเลือกที่จะรักษาความสัมพันธ์ด้วยการสอบถามถึงสาเหตุของการเลิกราในคนก่อน ๆ ของคู่ตน และสาเหตุของการเปลี่ยนไปมาระหว่างเพศของคู่ในเวลานั้น ๆ และนำข้อมูลดังกล่าวมาประกอบสร้างชีวิตคู่ โดยลดความคาดหวังในความสัมพันธ์ให้น้อยลงแต่แสดงออกมากขึ้นในทุกวิถีทางซึ่งนำไปสู่ความต้องการเชื่อมร้อยตนเองกับคู่ชีวิตของตน ผ่านทั้งทางพฤตินัยและทางนิตินัยอย่างการหมั้นหมายและการจดทะเบียนสมรสไปจนถึงการมีบุตรร่วมกัน

3. การต่อรองและการสยบยอมในการดำรงชีวิตคู่ของกลุ่มคู่รักเพศเดียวกัน

จากการสังเคราะห์ส่วนหนึ่งจากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกสามารถนำมาสรุปประเด็นพอสังเขปได้ โดยพบว่า รูปแบบนิยามและการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มชายรักชายในกรุงเทพมหานครในงานศึกษานี้ นั้นมิได้เข้าสู่ความสิ้นไหลแต่กลับเข้าสู่การประกอบสร้างนิยามและแบบแผนของชีวิตคู่ตามบรรทัดฐานรักต่างเพศแบบชายหญิง ซึ่งมีได้สิ้นไหลออกจากโครงสร้าง แต่กลับเคลื่อนเข้าสู่แบบแผนเชิงโครงสร้างค่อนข้างชัดเจน โดยมีข้อค้นพบในการสนับสนุน สามารถแบ่งเป็นสามประการ ดังนี้

ประการแรก พบว่า ในการนิยามครอบครัวของกลุ่มชายรักชายนั้น ส่วนใหญ่มิได้นิยามตนเองว่าเป็นไบเซ็กชวล หรือระบุว่าตนนั้นไม่ชัดเจนในสถานะบทบาท เนื่องจากกลุ่มชายรักชายได้นิยามสถานะของชีวิตคู่ที่ชัดเจน มีความหนักแน่นกว่าคู่ชีวิตเพศชายหญิงค่อนข้างมาก และการนิยามสถานะดังกล่าวก็ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิต และส่งผลต่อบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ที่ผูกโยงกับสถานะที่กลุ่มชายรักชายได้นิยามไว้ ทั้งเกย์รักและเกย์รับ ซึ่งมีความแตกต่างกันเทียบเคียงได้กับคู่รักชายหญิงโดยทั่วไป ที่มีการแบ่งบทบาทพ่อแม่หรือสามีภรรยาตามอุดมคติครอบครัวเชิงโครงสร้าง

ประการสอง พบว่า คู่ชีวิตชายรักชายมีการแบ่งบทบาททางเพศอย่างชัดเจน ถึงสถานะของการเป็นผู้นำครอบครัวเฉกเช่นบิดาหรือผู้ที่แข็งแกร่งกว่า และบทบาทของการเป็นผู้ตาม เฉกเช่นมารดา ซึ่งเป็นฝ่ายที่อ่อนโยนทางจิตใจมากกว่า ความสิ้นไหลที่คาดการณ์ไว้จึงกลับพบได้น้อยในชีวิตคู่ของชายรักชาย กล่าวคือ กลุ่มเพศวิธินำสถานะของการเป็นผู้นำและผู้ตาม ที่ได้กล่าวในข้างต้นมาผูกโยงกับบทบาทหน้าที่ที่กระทำในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยจะมีฝ่ายผู้นำอย่าง เกย์รัก ที่จะแสดงความแข็งแกร่งทั้งทางจิตใจและการแสดงออกผ่านพฤติกรรมกายภาพ จะกระทำบทบาทหน้าที่เสมือนบทบาทของผู้นำครอบครัวแบบพ่อ

หรือบิดา และมีฝ่ายผู้ตามอย่าง เกย์รับ ที่จะแสดงบทบาทตรงกันข้ามกับฝ่ายผู้นำ นำไปสู่การประกอบสร้างชีวิตคู่ที่สอดคล้องอย่างมากกับแบบแผนครอบครัวเชิงอุดมคติ

ประการสาม พบว่า กลุ่มคู่ชีวิตเพศวิถีนิยามความเป็นครอบครัวของตน ไม่ต่างจากนิยามการเป็นครอบครัวเชิงโครงสร้างของคู่รักต่างประเทศหรือแบบแผนครอบครัวเชิงอุดมคติของสังคม โดยกลุ่มคู่ชีวิตเพศวิถีนีมีความต้องการแสดงออกทางสัญลักษณ์ทางสังคม และการผูกมัดความสัมพันธ์ ผ่านกฎหมายอย่าง การหมั้น การแต่งงาน การจดทะเบียนสมรส การมีบุตรและการรับรองบุตร มีการมองและคาดหวังระยะเวลาของการใช้ชีวิตคู่ค่อนข้างยาว มีการวางแผนการอยู่ร่วมกันและจัดการกับข้อจำกัดตนเอง อย่างข้อจำกัดทางบทบาทที่มาพร้อมกับอาชีพ ซึ่งการใช้ชีวิตคู่แบบเพศวิถีนีอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาชีพของตน

ข้อมูลจากภาคสนามและการสังเคราะห์นี้เมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิด Gender Performativity จะเห็นได้ว่า กลุ่มชายรักชายมีการเลือกสรรบทบาทและการแสดงออกในชีวิตคู่ทางเพศของตนตามแต่บริบทสถานการณ์ ซึ่งมีทั้งการปกปิดและการเปิดเผย โดยสอดคล้องกับปัจจัยแวดล้อม ทั้งในสถาบันครอบครัวและสังคมภายนอกที่ส่งผลต่อการจัดสรรบทบาทและการแสดงออก ทั้งนี้ การเปิดเผยในชีวิตคู่ของกลุ่มชายรักชายถือเป็นความปรารถนาสำคัญโดยเป็นส่วนหนึ่งของการต่อยอดสถานะและสร้างความเชื่อมั่นให้กับชีวิตคู่ผนวกกับการไตร่ตรองให้ได้มาซึ่งการต่อรองต่อทั้งครอบครัวและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลื่อนชั้นทางสังคมผ่านการศึกษา อาชีพ และเศรษฐฐานะ เป็นอำนาจต่อรองที่กลุ่มชายรักชายได้ใช้เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตคู่ได้ตามปรารถนา ส่วนนี้สอดคล้องภายใต้แนวคิด Gender Performativity (Butler, 1990) เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ การแสดงออกในทางพฤติกรรมของชีวิตคู่ทางเพศกลุ่มชายรักชายยังมิได้สร้างการผูกมัดด้วยพันธะอันชอบธรรม ที่ทำให้ชีวิตคู่มีความชัดเจน สร้างความเชื่อมั่นทั้งกับคู่ชีวิตและครอบครัว รวมถึงไม่สามารถลดการปรามาสและตีตราจากสังคมที่มีต่อความรักแบบชายรักชายได้ ดังนั้น จึงมีความปรารถนาต่อการมีสิทธิสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายและคาดหวังไปถึงการมีบุตรบุญธรรมได้เพื่อความมั่นคงในชีวิตคู่ของตน

ข้อค้นพบนี้ค่อนข้างมีความสอดคล้องกับงานศึกษาบางส่วนในวิถีชีวิตของเพศวิถีนี อย่างงานศึกษาของ วิสสุตา จันทรสม และคณะ (2558) ซึ่งศึกษาคู่หญิงหรือทอมกับดี้ โดยระบุว่า คู่ชีวิตหญิงรักหญิงนั้น มีการดูแลกันและกันแบบผัวเดียวเมียเดียว และมีการวางแผนชีวิตร่วมกัน สร้างฐานะครอบครัว โดยต้องการแต่งงานและจดทะเบียนสมรส ไม่ต่างจากคู่รักต่างประเทศทั่วไป โดยกลุ่มคู่รักหญิงรักหญิงต้องการให้กฎหมายอนุญาตให้คนรักเพศเดียวกัน สามารถจดทะเบียนสมรสได้ตามกฎหมายอย่างถูกต้องเพื่อสิทธิและประโยชน์ต่าง ๆ (วิสสุตา จันทรสม และคณะ, 2558) รวมถึงงานศึกษาของ นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (2556) ที่ระบุว่า บรรทัดฐานชายและหญิงได้ถูกนำมาปฏิบัติโดยคนที่มีความรักเพศเดียวกัน หรือคนที่มีความผิดธรรมชาติข้ามเพศ ดังนั้นจึงปรากฏบรรทัดฐานของรักต่างเพศชายหญิงในกลุ่มเพศวิถีนี ซึ่งได้นำปรับใช้กับตนเองอยู่แล้ว (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2556) แต่อาจไม่สอดคล้องกับประเด็นที่ วิสสุตา จันทรสม และคณะ (2558) ระบุว่า คู่หญิงรักหญิงเปิดเผยตัวตนไม่สนใจในมุมมองของสังคม ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า เพศวิถีนีอย่างกลุ่มคู่ชายรักชายในงานศึกษานี้ยังคงมีการต่อรองและพยายามประนีประนอมต่อโครงสร้างสถาบันทางสังคม ในลักษณะของการ

พยายามประกอบสร้างชีวิตคู่ในแบบชั่วคราวตรงข้าม ซึ่งแสดงถึงการรับรู้และใส่ใจสังคม แต่ในอีกทางหนึ่งได้ฉายภาพการถูกกลืนเข้าไปอยู่ในบรรทัดฐานทางสังคมของกลุ่มผู้ชายรักชายด้วยเช่นกัน

รูปแบบของการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มผู้ชายรักชายนั้น ได้ผ่านการถูกหล่อหลอมความคิดในการนิยามอัตลักษณ์และบทบาทจากปฏิบัติการทางสังคม ส่งผลต่อแบบแผนของชีวิตคู่ ซึ่งปรากฏการแบ่งเพศชั่วคราวข้ามทวีลักษณ์แบบชายหญิง การผูกโยงอัตลักษณ์ของเพศสถานะกับบทบาท และภาวะชั่วคราวข้ามกับการแบ่งช่วงชั้น ระหว่างผู้นำและผู้ตาม โดยถูกกดทับผ่านโครงสร้างและสถาบันทางสังคม ซึ่งสร้างข้อจำกัดทางความคิดและสิทธิเสรีภาพในการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มผู้ชายรักชาย จนนำไปสู่การต่อรองผ่านการนิยามและประกอบสร้างชีวิตคู่ของตนเองในแบบเดียวกับวิถีรักต่างเพศ เพื่อลดข้อครหาของสังคมให้สามารถดำเนินชีวิตคู่ได้ ความรุนแรงของปฏิบัติการทางสังคมที่กระทำผ่านโครงสร้าง จึงมิได้ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์เชิงปัจเจกของเพศวิถีเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงชีวิตคู่ของกลุ่มผู้ชายรักชายด้วย

กลุ่มผู้ชายรักชายจึงได้นิยามอัตลักษณ์ในชีวิตคู่ ในรูปแบบอุดมคติครอบครัวเชิงโครงสร้างของสังคม ในขณะที่บทบาททางเพศของชายหญิงที่อยู่ในชีวิตคู่และความเป็นครอบครัวนั้น อาจเลื่อนไหลมากขึ้น รวมถึงบทบาทหน้าที่ในวิถีการใช้ชีวิตร่วมกัน ทั้งชายและหญิงที่พยายามเคลื่อนออกจากความเป็นโครงสร้าง โดยการสลัดบทบาทหน้าที่ที่ไม่ตายตัวเสมอไป ในทางกลับกันจากผลการศึกษากลับพบว่า ชีวิตคู่ของกลุ่มผู้ชายรักชายนั้น มีการนิยามสถานะและบทบาทหน้าที่ในความเป็นครอบครัว ในลักษณะของการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างตายตัวของบุคคล ในการรับผิดชอบชีวิตคู่โดยไม่ได้แบ่งสรรหรือสลับกัน ดังนั้น กลุ่มเพศวิถีจึงถือได้ว่า มีการสรรค์สร้างชีวิตคู่ในรูปแบบของครอบครัวเชิงอุดมคติของสังคมอย่างสูงสุด ซึ่งถ้าชีวิตของเพศวิถีได้รับการยอมรับในแบบสถานะของความเป็นชายหญิง (Heterosexual) และมีความสามารถในการมีบุตรได้ เท่ากับว่าชีวิตคู่และครอบครัวของเพศวิถีนั้น จะกลายเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์แบบตามนิยามความเป็นครอบครัวเชิงอุดมคติที่สังคมไทยยังยึดมั่นและปรารถนา ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่กดทับเพศวิถีมาโดยตลอด จากการลดทอนคุณค่าบุคคล ซึ่งไม่สามารถตอบสนองความต้องการในแบบแผนอุดมคติของสังคมได้นำไปสู่การสวมรับและกลืนกลายเข้าไปในบรรทัดฐานสังคมตามที่แนวคิด Gender Performativity (Butler, 1990) เสนอ

ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ ยังเป็นส่วนสำคัญต่อการทำความเข้าใจที่มาที่ไปของปรากฏการณ์และประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเพศวิถีโดยตรง อย่างการเรียกร้องการรับรองสถานภาพการสมรส ความเสมอภาคของการสมรส และการรับรองบุตร รวมถึงความเสมอภาคในการใช้ชีวิตคู่ของกลุ่มผู้ชายรักชายและกลุ่มคู่รักเพศเดียวกันในเพศวิถีหลากหลาย ซึ่งบางปัญหายังไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม อันเนื่องมาจากต้องได้รับการแก้ไข ทั้งในตัวบทกฎหมายและเอกสารราชการ ผลกระทบจึงเกิดขึ้นต่อความเป็นธรรมและการเรียกร้องทางกฎหมายต่าง ๆ ของกลุ่มรักเพศเดียวกัน อย่างกฎหมายการรับรองสถานภาพสมรส และการรับรองบุตรบุญธรรม โดย เท็ดเกียร์ติณซ์ แสงมณีจิรินันเดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ (2563) ระบุว่า การจดทะเบียนสมรสของกลุ่มเพศวิถี ยังไม่สามารถทำได้ เนื่องจากขัดประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และยังไม่ได้ให้สิทธิที่ครอบคลุมต่อกลุ่มเพศวิถี โดยเฉพาะสิทธิในการรับรองบุตร เนื่องจากคู่ชีวิตไม่ได้อยู่ในสถานะคู่สมรสทางกฎหมาย จึงไม่สามารถสร้างการยินยอมร่วมกันของคู่สมรส ในการรับรองบุตรบุญธรรมได้แก่เช่นคู่

สมรสต่างเพศ (เกิดเกียรติภรณ์ แสงมณีจิรนนเดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ, 2563) รวมถึงัญลักษณ์ นามจักร (2556) ให้ข้อมูลว่า บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ที่มีการตกลงกันใช้ชีวิตร่วมกันแบบคู่สมรส เสมือนคู่สมรสต่างเพศ แต่ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสกันตามกฎหมายได้ จะส่งผลให้สูญเสียสิทธิ หรือไม่อาจเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายครอบครัวบางประการได้ อาทิ สิทธิทางทรัพย์สินระหว่างคู่สมรสสิทธิในการได้รับค่าเลี้ยงชีพ สิทธิเรียกร้องค่าอุปการะเลี้ยงดูจากคู่สมรส และสิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมของคู่สมรส โดยเฉพาะสิทธิที่เกี่ยวข้องกับทายาทนั้น ยังเป็นปัญหาทางกฎหมายการรับรองบุตรบุญธรรม (ัญลักษณ์ นามจักร, 2556)

นอกเหนือจากนี้ ข้อค้นพบและการวิเคราะห์นี้ ได้ช่วยฉายภาพของการประกอบสร้างชีวิตคู่ของกลุ่มรักเพศเดียวกัน ซึ่งเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นโครงสร้าง เพื่อหวังให้คู่ชีวิตของตนได้รับการยอมรับและเช่นคู่ชีวิต กระแสหลัก ปรากฏการณ์นี้ สะท้อนถึงภาวะทางสังคมที่กดทับให้ปัจเจกและชีวิตคู่บางลักษณะจะต้องยินยอมกลืนกลายเข้าสู่บรรทัดฐานโครงสร้างเพื่อการดำรงอยู่ ทั้งที่ปัจเจกเหล่านั้นควรอยู่บนฐานของสิทธิเสรีภาพ ในการดำรงชีวิตทุกรูปแบบบนความเท่าเทียม อีกทั้ง การส่งเสริมความหลากหลายทางเพศเชิงปัจเจกจะนำไปสู่การส่งเสริมความหลากหลายในคู่ชีวิตทางเพศเป็นสืบเนื่องกัน ดังนั้นจึงควรตระหนักในสิทธิมนุษยชนกับความหลากหลายในมนุษย์ และมุ่งส่งเสริมการสร้างการยอมรับความหลากหลายทางเพศ ผ่านสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ความเสมอภาคเท่าเทียมในคู่ชีวิต ทั้งคู่รักต่างเพศและคู่รักเพศเดียวกันที่หลากหลายในสังคมไทย ยกกระตบสังคมที่เหลื่อมล้ำให้เท่าเทียมและเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ผู้เขียนจะชี้ให้เห็นว่า การต่อรองที่สำคัญของคู่ชายรักชายซึ่งอยู่ในชนชั้นกลางและที่ทางของเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพมหานครนั้น คือการมุ่งเข้าไปสู่จุดยืนที่ทางและฐานะทางสังคมที่สูง ทั้งอาชีพการงาน รายได้ การศึกษา โดยอาศัยการเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาของสังคมหรือความเป็นพลเมืองที่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ซึ่งมีอำนาจมากพอต่อการดำรงชีวิต ทั้งเชิงปัจเจกและชีวิตคู่ รวมถึงอำนาจในการเข้าถึงสวัสดิการสังคม ซึ่งผู้เขียนมองว่าการต่อรองนี้ได้พึ่งพาและยึดโยงกับการเลื่อนชั้นทางสังคม ทั้งนี้ ความต้องการของคู่ชายรักชายในการได้รับสิทธิทางนิตินัย โดยอาศัยการประกอบสร้างชีวิตคู่ทางพฤตินัยภายใต้รูปแบบคู่ชีวิตเชิงโครงสร้างแบบคู่รักต่างเพศนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการเมืองของความเป็นพลเมืองในลักษณะการเคลื่อนหรือถูกกลืนกลายเข้าไปอยู่ในบรรทัดฐานสังคมที่คู่ชายรักชายนำมาเป็นส่วนต่อรองกับโครงสร้างทางสังคม ทั้งนี้ กระบวนการต่อรองนี้อาจมิใช่การต่อรองที่แท้จริง เนื่องด้วยการยินยอมหรือจำนนต่อโครงสร้างที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์หรือประกอบสร้างชีวิตคู่ตามบรรทัดฐานนั้น ถือเป็น ‘การสยบยอม’ มากกว่า ‘การต่อรอง’

ความพยายามช่วงชิงรูปแบบชีวิตคู่จนถึงการสมรสของคู่ชายรักชาย เมื่อเทียบเคียงกับการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ทางเพศจะพบว่า มีรูปแบบลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ เพศวิถีเชิงปัจเจกมีการรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้และต่อรองผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคมและตัวตนในวัฒนธรรมย่อย ต่อรองกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้ได้รับอิสระในการดำรงชีวิต รวมทั้งสิทธิในการแต่งงานทางกฎหมาย (ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ, 2545) ซึ่งได้นำไปสู่การลดทอนอำนาจจารธรรมของคู่รักเชิงโครงสร้างชายหญิง ที่ถูกสถาปนาและให้คุณค่าสูงส่ง

มาโดยตลอด โดย สิริวัฒน์ มาเทศ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว (2563) มองว่า คู่ชีวิตเพศเดียวกันได้อาศัยการเข้าไปสวมรอยวาทกรรมและวิถีชีวิตคู่แบบชายหญิง ทั้งในเชิงวัฒนธรรมประเพณีปฏิบัติภายใต้บรรทัดฐานรักต่างเพศ เพื่อสร้างความชอบธรรมและการยอมรับในสังคม หรือสิริวัฒน์ มาเทศ (2564) ที่นำเสนอว่า คู่รักเพศเดียวกันในปัจจุบันนี้สามารถสร้างนิยามและรูปแบบของชีวิตคู่ได้ โดยสร้างความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ ๆ รวมถึงอาศัยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในการดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์ จึงสลายนิยามของความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกับบรรทัดฐานแบบชายหญิงออกไป ด้วยการเข้าไปต่อรองผ่านการสร้างความสัมพันธ์ทางเพศหรือชีวิตคู่ของตนเอง (สิริวัฒน์ มาเทศ, 2564)

ปรากฏการณ์การสวมรอยและช่วงชิงที่กำลังเกิดขึ้นแม้ถูกมองว่าเป็นกระบวนการต่อรองของคู่รักเพศเดียวกัน แต่ผู้เขียนมองว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นการสยบยอมต่อบรรทัดฐานและอำนาจเชิงโครงสร้าง ทั้งการประกอบสร้างชีวิตคู่ การต่อรอง จนถึงความต้องการทางนิตินัยในสิทธิสมรสทางกฎหมาย หรือการเลี้ยงดูบุตรบุญธรรม ล้วนแต่อยู่ภายใต้อำนาจของวาทกรรม บรรทัดฐาน และโครงสร้างทางสังคมทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ปัจเจกในทุกเพศยังคงพึงสมควรได้รับสิทธิพื้นฐานในการเลือกสรรรูปแบบชีวิตคู่ ไม่ว่าคู่ชีวิตนั้นจะเหมือนหรือต่างจากบรรทัดฐานรักต่างเพศก็ตาม ทั้งฉากหน้าของการต่อรองและฉากหลังของการสยบยอม มีอาจเป็นเครื่องมือหรือข้อโต้แย้งเพื่อลดทอนสิทธิในการดำรงชีวิตของปัจเจกทุกเพศได้ ในทางกลับกันพึงควรให้ชีวิตคู่ทุกรูปแบบสามารถดำเนินในสังคมได้โดยปราศจากความกลัว หนุนเสริมการเปิดเผยและแสดงออกตามแต่ปัจเจกและคู่ชีวิตปรารถนา จะเป็นการสร้างสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่พึงควรค่าแก่การดำรงชีวิต และเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเท่าเทียมทางสังคมที่แท้จริง

สรุป

กลุ่มทางสังคมของเพศวิถีในปัจจุบัน มีการต่อรองและต่อต้านอำนาจกดทับจากมโนทัศน์อุดมคติและบรรทัดฐานภายใต้โครงสร้างทางสังคม ผ่านการประกอบสร้างอัตลักษณ์เชิงปัจเจก ตามแต่วิถีชีวิตทางเพศ ความปรารถนาทางเพศและรสนิยมทางเพศที่หลากหลาย แต่ในขณะที่เพศวิถีอย่างกลุ่มคู่รักชายรักชายเมื่อเคลื่อนเข้าสู่ การก่อร่างสร้างครอบครัวหรือการประกอบสร้างชีวิต แล้วนั้น กลับยินยอมเข้าสู่บรรทัดฐานทางสังคม ที่พยายามต่อต้านมาโดยตลอด ซึ่งบทความนี้ชี้ให้เห็นว่า คู่ชีวิตของกลุ่มชายรักชาย ได้สวมรับอุดมคติครอบครัวและบรรทัดฐานรักต่างเพศ โดยมีวิถีของการกำหนดบทบาทสถานะในชีวิตคู่ ที่เคลื่อนเข้าสู่ความเป็นโครงสร้างทางเพศกระแสหลัก ซึ่งดูเหมือนเป็นการต่อรองเพื่อต้องการให้ได้รับการยอมรับจากสังคมในการใช้ชีวิตคู่และประกอบสร้างครอบครัวของกลุ่มชายรักชาย แต่ด้วยการตกอยู่ในวังวนแห่งทุนนิยมของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการแสดงออกและจัดสรรบทบาทด้วยการสร้างอำนาจต่อรองโดยใช้เศรษฐกิจและการเลื่อนชั้นหรือนำสิ่งที่สังคมให้คุณค่ามาเป็นเครื่องมือสำคัญ ซึ่งกลับกลายเป็นการถูกกลืนกลายและเป็นการสยบยอมต่อโครงสร้างอำนาจอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ทิศทางของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิจึงปรากฏภาพของการเรียกร้องสิทธิการเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อ การจดทะเบียนสมรสและการรับรองบุตร โดยมุ่งหวังเพื่อต้องการที่ทางสังคม สำหรับผู้มีความหลากหลายแตกต่าง เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขในสังคม จึงควรตระหนัก

และเข้าใจในที่มาที่ไปของการเรียกร้องและความพยายามในการต่อรองกับโครงสร้างของกลุ่มรักเพศเดียวกันของเพศวิถี เพื่อนำไปสู่การยอมรับทั้งในความเหมือนและความต่างที่หลากหลาย ทั้งในเชิงอัตลักษณ์ตัวตน วิถีชีวิตคู่ และครอบครัวของทุกเพศอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

เอกสารอ้างอิง/References

- กนกวรรณ ธรารวรรณ. (2562). ความเป็นเพศในสังคมเมืองกรุงเทพฯ. *วารสารมานุษยวิทยา*. 2(1), 87-118.
- กันตพงศ์ รังสีสว่าง. (2565). แนวทางการคุ้มครองสิทธิครอบครัวคู่ชีวิตเพศเดียวกัน. *วารสารรัฐศาสตร์*. 64(1), 100-110.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2554). เพศวิถีที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในสังคมไทย. *วารสารประชากรและสังคม*. 15(1), 43-65.
- กฤติธี ศรีเกตุ. (2561). *ประมวลสาระชุดวิชาการวิเคราะห์การเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- จเร สิงห์โกวินท์. (2557). การเมืองเรื่อง Performativity : คำประกาศจาก Judith Butler ใน Gender Trouble. ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการหญิงอ่านเขียนเขียนอ่านหญิง ครั้งที่ 8*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จารุวรรณ คงยศ. (2560). *เพศภาวะ เพศวิถี ประสบการณ์ชีวิตของกะเทยในคุก*. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ).
- ไชโย นิธิอุบัตติ. (2558). พฤติกรรมทางสังคมกับสุขภาพจิตของวัยรุ่นชายรักชาย. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*. 5(2), 1-12.
- ณฐ นารินทร์, จรินทร์พย์ ตรีตริงศิริคุณ และสออน สมทวนิช เอียรพรานนท์. (2562). วิเคราะห์สิทธิการจดทะเบียนคู่ชีวิต: ร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*. 1(1), 71-98.
- ดิณณภพ สันสมบุรณ์ทอง. (2557). การเมืองเรื่องคน(ที่ถูกทำให้)ไม่ธรรมดา: มองความเป็นหญิงของนางสาว ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ผ่านกรอบเคียวรี่. *วารสารสังคมศาสตร์*. 44(2), 71-90.
- ดิณณภพ สันสมบุรณ์ทอง. (2560). อัตลักษณ์รวมกลุ่มของสมาชิก เพจน้องง ในฐานะณานิทยาเคียวรี่. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*. 36(2), 65-88.
- ดิณณ ชัยสายัณห์. (2564). สิทธิและความเท่าเทียมทางกฎหมายของการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และสิทธิที่ได้รับตามการจดทะเบียนคู่ชีวิตจากร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ.. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. 5(4), 281-288.

- เทิดเกียรติคุณฯ แสงมณีจิรนนเดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ. (2563). ความเสมอภาคของกลุ่มหลากหลายทางเพศต่อการสมรสและรับรองบุตร : โอกาสและความท้าทายของสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์*. 14(1), 61-70.
- ธัญญ์ เจริญกุล. (2565). ความแตกต่างระหว่างเพศ แนวคิดข้ามพ้นการแบ่งแยกเพศสรีระ/เพศสถานะ. *วารสารเทคโนโลยีสุรนารี*. 16(1), 126-148.
- ธัญลักษณ์ นามจักร. (2556). การรับรองสถานภาพการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ. *วารสารนักบริหาร*. 33(2), 10-16.
- นลินี ต้นธูนิธย์. (2559). ทฤษฎีทางสังคมวิทยาว่าด้วยความเปราะบาง. ใน *เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ความเปราะบางและการควบคุมทางสังคม*. ปทุมธานี: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2562). สิทธิการแต่งงานแก่ภายใต้อำนาจปกครองของรัฐทุนนิยม. *วารสารมานุษยวิทยา*. 2(2), 81-118.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2556). *เพศหลากหลายและสิทธิพลเมืองทางเพศในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2556). เพศหลากหลายในสังคมไทยกับการเมืองของอัตลักษณ์. *วารสารสังคมศาสตร์*. 25(2), 137-168.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2556). รื้อสร้างมายาคติ ความเป็นชาย ในสังคมไทย. *รัฐศาสตร์สาร*. 34(1), 41-75.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2558). *ทบทวนวิธีการสร้างความรู้ / ความจริงเรื่องเพศ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2565, จาก <https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/articles/2>.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2558). *มานุษยวิทยากับการศึกษาพฤติกรรมข้ามเพศและรักเพศเดียวกัน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2565 จาก <https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/articles/4>.
- เบญจรงค์ ธีระพลิกะ และวิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์. (2564). ผู้สูงอายุชายรักชาย : ภาพตัวแทนที่ขาดหายในสังคมไทย. *วารสารจุดยืน*. 8(1), 1-24.
- ประดิษฐ์พร พงศ์เตริยง, ทิพนมาส ชินวงศ์, เอนโทนี พอล โอไบรอัน และ เจน แม็กกวย. (2560). การรับรู้ด้านมิติทางเพศและการติดเชื้อเอชไอวี: การศึกษาเชิงคุณภาพในชายรักชาย กรุงเทพมหานคร. *วารสารพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข*. 26(3), 94-103.
- ปภัศร ชัยวัฒน์ และพลอยนภัส ธรรมวิชิปรีชา. (2560). ทักษะคติและสภาวะการณ์ของครอบครัวยุคใหม่ที่ไม่ต้องการมีบุตร. *วารสารศรีปทุมปริทัศน์ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 17(2), 49-59.
- ปณิธิ บรรวณ. (2557). ความหลากหลายทางเพศกับพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย : การสำรวจองค์ความรู้. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 44(2), 51-70.
- ปิยพร โกมุที. (2563). สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือก. *วารสารบัณฑิตศึกษานิติศาสตร์*. 13(4), 501-522.

- ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ. (2545). คนข้ามเพศ: ตัวตน วัฒนธรรมย่อย และพื้นที่ทางสังคม. *วารสารดำรงวิชาการ*. 10(1), 98-125.
- บุรินทร์ นาคสิงห์. (2547). *เกย์ : กระบวนการพัฒนาเอกลักษณ์และวิถีชีวิตทางเพศ*. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ).
- พัชรารวรรณ แก้วกันทะ, นฤกร อิตุพร, สุกัญญา ทาโสด, ปาริชาติ ปัญญา, สาวิตรี จีระยา, พรปวีณ์ แก้วมั่งเมือง และกชกร สิงห์สกุล. (2565). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของชายรักชาย. *พยาบาลสาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. 49(2), 340-350.
- พิมพ์วัลย์ บุญมงคล. (2551). แนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิทยา ในการศึกษาเพศวิถี. ใน *รายงานการประชุมประจำปีเพศวิถีศึกษาในสังคมไทย ครั้งที่ 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญดีการพิมพ์.
- ภคพล เส้นขาว. (2561). แนวทางในการชีวิตคู่อย่างยั่งยืนของคู่รักเพศเดียวกันในสังคมไทย. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*. 2(1), 90-105.
- ระพีพรรณ ภูผกาพันธ์พงษ์. (2540). *การยินยอมให้มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนการแต่งงานและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยินยอมให้มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน*. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ).
- วรธา มงคลสืบสกุล. (2565). พัฒนาการการยอมรับและรับรองสิทธิของผู้มีความหลากหลายทางเพศ. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*. 39(3), 109-138.
- วิสสุดา จันทรสม, ไฉไล ศักดิ์วรพงษ์ และสากล สถิตวิทยานันท์. (2558). วิถีชีวิตคู่หญิง. *วารสารการวิจัย กาสะลองคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*. 9(2), 105-117.
- วุฒิพงศ์ คงทอง, กิ่งแก้ว เกษโกวิท และยุพา ถาวรพิทักษ์. (2551). ความใกล้ชิดกับญาติที่เป็นผู้หญิงและเพศวิถีวัยรุ่นชายรักชาย: กรณีศึกษาชายรักชายที่เป็นสมาชิกกลุ่มพลังสีม่วง. *วารสารวิจัย มข.* 8(4), 51-62.
- ศิริจิต สุนันตะ. (2556). สถานการณ์โต้แย้งเรื่องพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*. 32(1), 5-30.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2556). จากระบบกฎหมายแบบทวีเพศสู่ระบบกฎหมายแบบพหุเพศ. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*. 6(1), 5-25.
- สิรภัทร ปิยะเวช. (2561). การข่มขืนกระทำชำเราระหว่างคู่ชีวิตเพศเดียวกันศึกษากรณีมาตรา 276 แห่งประมวลกฎหมายอาญา. *วารสารวิชาการ คณะนิติศาสตร์*. 8(2), 53-65.
- สิริวัฒน์ มาเทศ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว. (2563). วาทกรรมและการสื่อความหมายการสมรสของคนเพศเดียวกันผ่านการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนในประเทศไทย. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 40(3), 189-203.
- สิริวัฒน์ มาเทศ. (2564). การสื่อสารและความหมายการสมรสของเพศเดียวกันในสังคมไทย. *วารสารศาสตร์*. 14(3), 143-183.

- สุซานุช พันธนิยะ. (2562). ครอบครัวคนข้ามเพศ จากความผิดปกติและความเป็นอื่น สู่อารมณ์ตัวตนและพื้นที่ทางสังคม: บทวิเคราะห์ตามแนวคิดวาทกรรมของมิเชล ฟูโกต์. *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*. 8(1), 24-44.
- สุธาทิพย์ เม่งชาน, ชาญชัย เรืองขจร และกัลยา ต้นสกุล. (2557). วิถีชีวิตชายรักชาย: กรณีศึกษาตำบลเกาะสุกร อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง. *วารสารบัณฑิตวิจัย*. 5(1), 111-117.
- สุภัตตรา สุภาพ. (2556). *สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- โสพิณ หมูแก้ว. (2544). *อยู่ก่อนแต่ง: การอยู่ร่วมกันโดยไม่แต่งงานของนักศึกษามหาวิทยาลัย*. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ).
- หนึ่งหทัย ขอมกลาง. (2550). ปัจจัยแห่งการดำรงอยู่หรือล่มสลายของครอบครัว. *วารสารเทคโนโลยีสุรนารี*. 1(2), 45-54.
- อนงค์นาฏ ทองสัน, ศรัณย์ จารนัย และหทัยวรรณ มณีวงศ์. (2564). ภาพสะท้อนกลุ่มรักร่วมเพศชาย ในนวนิยายเรื่องนิทานพันดาว ของแบคทีเรีย. *วารสารมนุษยและสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*. 5(1), 45-64.
- อารยา ศิริพยัคฆ์. (2557). *ภาพสะท้อนของหญิงรักหญิงผ่านนิตยสาร @ tom actz*. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ปทุมธานี).
- เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น และเสกสรร ทองดี. (2566). พฤติกรรมการใช้ชีวิต การติตราและการกีดกันทางสังคม และความพึงพอใจในชีวิตต่อการเปิดเผยอัตลักษณ์ทางเพศของนักศึกษาชายรักชายในภาคเหนือ. *วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย*. 31(2), 106-120.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality 1: An introduction* (R. Hurley, Trans). Harmondsworth: Penguin.

บทบาทและคุณค่าของสื่อสาธารณะไทย

The role and value of public service broadcasting in Thailand

อินทราณี ศรีบุญเรือง

Intranee Sriboonruang

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University

E-mail : Intranee.sri@gmail.com

Date Received : 19 June 2023 Date Revised : 19 July 2023

Date Accepted : 19 July 2023 Date Published online : 27 September 2023

บทคัดย่อ

การศึกษารoles and values of public service broadcasting in Thailand มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับของบทบาทและคุณค่าสื่อสาธารณะไทย ทำการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากผลการสำรวจขององค์กรสื่อสาธารณะ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสถิติ ผลการศึกษพบว่าสื่อสาธารณะไทยสามารถทำบทบาทหน้าที่การเป็นสื่อได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ เล็กน้อย โดยทำได้ดีกว่าทั้งบทบาทเชิงหลักการและบทบาทเชิงเนื้อหา ซึ่งบทบาทด้านความเป็นอิสระ และด้านความเป็นกลางและให้สิ่งที่ประโยชน์ เป็นบทบาทที่สื่อสาธารณะที่ทำได้ดีกว่าช่องอื่น ๆ มากที่สุด และสื่อสาธารณะสามารถสะท้อนคุณค่าให้กับประชาชนได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ เล็กน้อยในทุกด้าน โดยคุณค่าด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ เป็นด้านที่ประชาชนสะท้อนว่าสื่อสาธารณะทำได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ มากที่สุด ซึ่งสื่อสาธารณะสามารถนำไปพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนได้ตรงจุด รวมไปถึงการนำผลที่ได้ไปแก้ไขหรือพัฒนาต่อยอดได้ในการดำเนินกิจการให้เทียบเท่าหรือดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : บทบาท คุณค่า สื่อสาธารณะ บทบาทสื่อสาธารณะ คุณค่าสื่อสาธารณะ

Abstract

This research examined the role and value levels of public service broadcasting in Thailand. Data was obtained from public media organization survey results and analyzed by statistical software. Results were that public broadcasting in Thailand has a slightly higher media status than other media outlets. It excels in its fundamental role of content delivery, providing independent, impartial, and helpful information and outperforming most other channels in these aspects. In addition, public service broadcasting reflects public values in diverse ways, especially for cultural creativity. These findings may be useful for public media development to fulfil viewer needs and to help revise or refine business operations to effectively match or surpass than other media channels.

Keywords: Role, Value, Public service broadcasting, Role of public service broadcasting, Value of public service broadcasting.

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

สื่อสาธารณะ เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งดำเนินการโดยคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะ (Public interests) สามารถสร้างผลกระทบภายนอก (Externality) ในวงกว้างให้กับคนในสังคม แตกต่างจากสื่อของรัฐและสื่อเอกชน คือ มุ่งเน้นการตอบสนองผลประโยชน์ของประชาชนพลเมืองผู้รับข่าวสารมากกว่าการเป็นเครื่องมือของทุนหรือรัฐบาลหรือผลประโยชน์ทางด้านการค้า เนื้อหาในการนำเสนอจะสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ที่ทำให้สังคมดีขึ้น โดยรายได้ส่วนใหญ่เก็บมาจากผู้ชมหรือผู้ฟังโดยตรง แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถหารายได้บางส่วนด้วยตนเองได้จากการโฆษณา การบริจาค หรือการขายสินค้า (UNDP, 2004) ซึ่งถือว่าสื่อสาธารณะเป็นสื่อที่ตอบโจทย์ในแง่ของผลประโยชน์สาธารณะสูงที่สุด ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจทุนและอำนาจทางการเมือง

สื่อสาธารณะมีรากฐานมาจากการกำเนิดของบริษัทกระจายเสียงในประเทศอังกฤษ หรือ “BBC” (British Broadcasting Corporation) เมื่อปี ค.ศ.1927 ซึ่งทำให้แนวคิดเรื่องสื่อสาธารณะได้รับความสนใจในวงกว้างยิ่งขึ้น (ฐิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์ และวีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร, ม.ป.ป.) ในขณะที่การเกิดขึ้นของสื่อสาธารณะในประเทศไทย เริ่มจากการจัดตั้งสถานีโทรทัศน์เสรีหรือไอทีวีขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2543 แต่เกิดการแทรกแซงทางการเมืองและทางธุรกิจ จนนำไปสู่การยกเลิกสัญญาสัมปทานไอทีวีเมื่อต้นปี พ.ศ. 2550 และปรับเปลี่ยนมาเป็นโทรทัศน์สาธารณะภายหลังเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ. 2549 ตามพระราชบัญญัติองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551 ที่ให้องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพ

สาธารณะแห่งประเทศไทย (Thai Public Broadcasting Service: Thai PBS) หรือ ส.ส.ท. บริหาร โดยเริ่มออกอากาศอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2551 (องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, 2566) ที่มีสถานะเป็นหน่วยงานของรัฐ ที่ไม่ใช่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจตามกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณ แต่ดำเนินการภายใต้ทุน ทรัพย์สิน และรายได้ขององค์การ (พระราชบัญญัติองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551) เป็นองค์การสื่อสารที่ไม่แสวงผลกำไร ดำเนินการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ที่สนับสนุนการพัฒนาสังคม ที่มีคุณภาพและคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทย โดยผ่านทางบริการข่าวสารที่เที่ยงตรง รอบด้าน สมดุล และเชื่อถือตรงต่อจรรยาบรรณ ความเป็นอิสระและความเป็นสาธารณะ สอดคล้องกับ มาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และมาตรา 47 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ที่วางเจตนารมณ์ในการปฏิรูปการจัดสรร และการใช้คลื่นความถี่เพื่อประโยชน์สาธารณะ ให้ทุกภาคส่วนเข้าถึงได้ โดยเฉพาะภาคประชาชน โดยปัจจุบันมีช่องที่ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ประเภทบริการสาธารณะหรือสื่อสารสาธารณะในประเทศไทย จำนวน 7 ช่อง ได้แก่ 1) ช่องไทยพีบีเอส 2) ช่อง ALTV 3) ช่อง NBT 4) ช่อง 11 5) ช่อง 5 6) ช่อง T Sports และ 7) สถานีวิทยุโทรทัศน์รัฐสภา (สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, 2566)

อย่างไรก็ตาม นโยบายสื่อสารสาธารณะยังคงมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในระยะเวลาที่จำกัด แม้จะมีการเปิดโอกาสให้กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเรียกร้องได้มากขึ้นและต่อสู้กันเพื่อผลักดันให้เกิดนโยบายสื่อสารสาธารณะ แต่สื่อสารสาธารณะเกิดขึ้นในยุคที่ไม่เป็นประชาธิปไตย สื่อจึงไม่ได้ถูกสร้างจากข้างล่างที่ประชาชนต้องการแต่เกิดจากชนชั้นนำซึ่งเป็นผู้ปกครอง (นิธิตา สิริพงศ์ทักขิณและ นฤมล ทับจุมพล, 2554) โดยประชาชนมีความคาดหวังให้สื่อสารสาธารณะ ควรเป็นสื่อที่ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างเท่าเทียม และมีอิสระในการกำหนดหรือพัฒนาเนื้อหารายการโดยไม่ถูกกดดันทั้งจากภาครัฐหรือกลุ่มทุน รวมทั้งคาดหวังให้สื่อสารสาธารณะเพิ่มรายการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และรายการที่ส่งเสริมชีวิตของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2564) สื่อโทรทัศน์ในปัจจุบันต้องทำความเข้าใจความต้องการของผู้รับชมเป็นหลัก รวมไปถึงรูปแบบในการนำเสนอช่องทางในการนำเสนอ ต้องเปลี่ยนไปเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของผู้รับชม สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ เนื้อหารายการ (Content) นอกจากนี้สื่อโทรทัศน์ยังเป็นสื่อที่ได้รับความเชื่อถือจากผู้รับชม ถึงแม้ว่าผู้รับชมจะเปิดรับข่าวสารจากทางออนไลน์ก่อน แต่ต้องมาตรวจสอบกับสื่อโทรทัศน์เพื่อให้มั่นใจว่าเป็นความจริง ไม่ใช่ข่าวปลอม (Fake news) ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้สื่อโทรทัศน์ยังคงทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดเห็นอยู่ (ณัฐกานต์ แก้วขำ และยุบล เปี่ยมจริงศรีกิจ, 2564)

ทั้งนี้ สื่อสาธารณะหรือไทยพีบีเอสยังขาดการปรับตัวในเชิงการตลาด การแข่งขัน และขาดการกระตือรือร้นที่จะค้นหาช่องว่างในรูปแบบการสร้าง ความสนใจจากค่านิยมเดิมของประชาชน ผู้ชมรายการรายการที่มีคุณภาพจำนวนมากของสถานีจึงขาดความสนใจมหาชน เป็นสื่อคุณภาพดีที่มีผู้ชมน้อยและขาดความสนใจของผู้ประกอบการ (ผลการศึกษาของคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และ

กิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ 2557) สื่อสาธารณะที่ได้รับเงินจากภาษีประชาชนเพื่อนำมาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ไม่น้อยกว่า 2 พันล้านบาทต่อปี อย่างช่องไทยพีบีเอส ซึ่งถือว่ามี “แต้มต่อ” เหนือช่องอื่นที่ต้องพยายามหารายได้เพื่อความอยู่รอด ถ้าเปรียบเทียบทรัพยากรที่ใช้ไปกับผลลัพธ์ที่ออกมา ยังถือว่าห่างไกลจากความคาดหวังของประชาชนอยู่มาก ถึงแม้ว่าช่องไทยพีบีเอสไม่ต้องแข่งขันในสนามธุรกิจ แต่ต้องลงแข่งในสนามหน้าจอกับช่องอื่น ๆ เพราะผู้ชมมีทางเลือกให้รับชมมากมายหลากหลาย ไทยพีบีเอสจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เป็นทางเลือกที่โดดเด่นแตกต่างสำหรับผู้ชม (ปกป้อง จันวิทย์, 2560)

จากผลการศึกษาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการทำหน้าที่ของสื่อสาธารณะในประเทศไทย ยังไม่สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อสาธารณะได้อย่างสมบูรณ์ ประชาชนยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างทั่วถึงและไม่ได้รับสารหรือข้อมูลตามที่คาดหวัง อีกทั้งการดำเนินงานบางอย่างยังไม่เป็นไปตามหลักการของสื่อสาธารณะที่ควรจะเป็น เมื่อสื่อยังไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมตามมา เพราะสื่อถือเป็นกลไกด้านอุดมการณ์ที่สำคัญ โดยเป็นกลไกที่ใช้เพื่อครอบงำผ่านการปลูกฝังความคิด ค่านิยมและอุดมการณ์ให้คนในสังคมยอมรับอุดมการณ์ทางความคิดอย่างสมัครใจ (Antonio Gramsci, n.d อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2547, น. 103-107) ทำหน้าที่ในการนำเสนอข่าวสาร ให้ความรู้ โน้มน้าว ชักจูงใจ ให้ความบันเทิง นำเสนอเนื้อหาทางอุดมการณ์ไปสู่ผู้รับสารและกลายเป็นผู้นำทางความคิดของสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2547, น. 103-107) อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มีการศึกษาเกี่ยวกับความคาดหวังหรือความต้องการของประชาชนที่มีต่อสื่อสาธารณะ ยังขาดการศึกษาที่สะท้อนผลการทำหน้าที่ของสื่อสาธารณะต่อประชาชนทั้งในแง่บทบาทหน้าที่ของสื่อสาธารณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และผลของการทำตามบทบาทหน้าที่ นั่นคือประโยชน์หรือคุณค่าที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น อีกทั้งที่ผ่านมาการศึกษาในขอบเขตที่เป็นประเภทหรือรายการโทรทัศน์ของช่องสาธารณะ ไม่ได้สะท้อนภาพใหญ่ของสื่อสาธารณะในประเทศไทยเท่าที่ควร

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ ศึกษาบทบาทและคุณค่าของสื่อสาธารณะในประเทศไทย โดยจะศึกษาช่องไทยพีบีเอสและช่อง ALTV ซึ่งมีการดำเนินงานโดยองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย เพื่อให้สะท้อนผลการดำเนินงานเป็นสื่อสาธารณะโดยมีรายได้จากภาษีของประชาชน ตลอดระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมา โดยทั้งสองช่องมีโครงสร้างที่บริหารจัดการโดยองค์กรที่เป็นอิสระ ต่างจากช่องอื่น ๆ มีหน่วยงานรัฐเป็นเจ้าของและบริหารจัดการผังและเนื้อหารายการโดยตรง (ชนัญสรุ อรณพ ณ อยุธยา, 2558) อีกทั้งยังเป็นสื่อสาธารณะที่แข่งตัวแยกตัวจากรสนิยมของประชาชนส่วนใหญ่ (คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, 2557) โดยการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินบทบาทและคุณค่าของสื่อสาธารณะว่าอยู่ในระดับใดเมื่อเทียบกับสื่ออื่น ๆ ในประเทศไทย โดยในด้านบทบาทสื่อสาธารณะ จะทำการศึกษาตามแนวคิดของ World Radio and Television Council ทั้งในแง่หลักการพื้นฐาน (Principles) และในแง่ของเนื้อหารายการ (Program Content) และในส่วนคุณค่าสื่อสาธารณะ ศึกษาตามแนวคิดของสถานีโทรทัศน์ BBC 5 ด้าน ผ่านการใช้ข้อมูลผลสำรวจจากองค์กรสื่อสาธารณะที่สะท้อนจากเสียงของประชาชน ที่อาศัยอยู่ใน 8 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ชลบุรี เชียงใหม่ เชียงราย

นครราชสีมา อุบลราชธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวคัดเลือกจากจังหวัดขนาดใหญ่และมีประชากรจำนวนมาก ส่วนในอำเภอและตำบลมีการกระจายไปทั้งเขตเมืองและเขตชนบทอย่างทั่วถึง สามารถเป็นตัวแทนของประเทศไทยและสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนได้อย่างครอบคลุม

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาระดับบทบาทของสื่อสาธารณะไทย
- 2) เพื่อศึกษาระดับคุณค่าของสื่อสาธารณะไทย

บทความ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษามหาวิทยาลัยและคุณค่าของสื่อสาธารณะของไทยในครั้งนี้ มีการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะ บทบาท และคุณค่าของสื่อสาธารณะ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาและออกแบบงานวิจัยได้อย่างรอบด้าน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ลักษณะเฉพาะและบทบาทของสื่อสาธารณะ

แนวคิดเรื่องลักษณะเฉพาะและบทบาทของสื่อสาธารณะ มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไป ในแง่ลักษณะเฉพาะของสื่อสาธารณะ Siune (1986) ได้สรุปว่า ลักษณะสำคัญที่สื่อสาธารณะจะต้องมี คือ การตรวจสอบได้ การมีรายได้บางส่วนจากสาธารณะ มีการควบคุมเนื้อหารายการโดยมุ่งเน้นคุณภาพ และตอบสนองความต้องการของผู้รับสารหลากหลายกลุ่ม การให้บริการแก่ประชากรในสังคมอย่างทั่วถึง และมีความสามารถในการแข่งขันกับสื่อเชิงพาณิชย์ได้ ในขณะที่ Graham and Davies (1997) ชี้ให้เห็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสื่อสาธารณะว่า ต้องมีขนาดใหญ่ ต้องเป็นเครือข่ายระดับประเทศ และต้องเป็นอิสระจากการเมืองและการค้า โดยมองว่า สื่อสาธารณะจะต้องเป็น “ศูนย์กลางแห่งความเป็นเลิศ” (Center of Excellence) ที่ต้องดำเนินการผลิตรายการ และออกอากาศด้วยตัวเอง เป็นผู้วางมาตรฐานให้กับตลาด และสามารถกระตุ้นสื่อกระจายเสียงทั้งระบบ โดยสื่อสาธารณะสามารถมีได้มากกว่าหนึ่งสถานีในประเทศ แต่ควรมีองค์กรหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ และมีกิจการที่สามารถสร้างการรวมตัวในแนวดิ่ง (Vertical Integration) ได้ โดยมีกิจกรรมที่ครอบคลุม ตั้งแต่การฝึกอบรม การผลิต การวางแผนรายการ และการออกอากาศ

ส่วนในแง่ของบทบาทของสื่อสาธารณะ รายงานของ UNESCO (2005) ระบุว่า บทบาทหน้าที่หลักของสื่อสาธารณะ คือ การให้ช่องทางเข้าถึงและการมีส่วนร่วมแก่ประชาชนในพื้นที่สาธารณะ บทบาทดังกล่าวสำคัญมากในประเทศกำลังพัฒนาที่จำเป็นต้องส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย การพัฒนาความรู้และสนับสนุน การแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างประชาชน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า เหตุผลของการมีอยู่ของสื่อสาธารณะ คือ เพื่อให้บริการสาธารณะ โดย นายอานันท์ ปันยารชุน (2561) ได้กล่าวไว้ว่า “...สิ่งที่เป็นตัวขับเคลื่อนสื่อสาธารณะไม่ใช่กำไร ไม่ใช่หน้าที่ที่ต้องรับใช้รัฐ รับใช้กลุ่มพรรคการเมือง หรือกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นบริการเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างแท้จริง ดังนั้น

เสรีภาพและการปลอดจากการแทรกแซงทางการเมืองจึงเป็นเงื่อนไขในการทำให้สื่อสาธารณะปฏิบัติหน้าที่ตามจริยธรรมของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ...” (สำนักข่าวอิศรา, 2561)

วิภา อุตมฉันท (อ้างถึงใน สลิลทิพย์ เลิศพงศ์ภากรณ์, 2554, น. 23) พบว่า หน่วยงานวิจัยด้านการกระจายเสียงของอังกฤษ (Broadcasting Research Unit: BRU) ได้ระบุว่า สื่อกระจายเสียงเพื่อสาธารณะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่ สามารถเข้าถึงประชาชนในทุกพื้นที่ มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับรสนิยมและความสนใจของทุกคน ให้ความสำคัญกับชนกลุ่มน้อยเป็นพิเศษ มีบทบาทในการสร้างชุมชน และเอกลักษณ์ของชาติ ปราศจากผลประโยชน์ ได้รับเงินอุดหนุนโดยตรงจากสาธารณะ มุ่งผลิตรายการที่มีคุณภาพเป็นสำคัญมากกว่าความต้องการจำนวนผู้ชม และผู้ผลิตรายการมีเสรีภาพในการนำเสนอ

โดย สมชาย สุวรรณบรรณ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวว่า สื่อสาธารณะที่ดีจะต้องมุ่งรับใช้ผู้ชมผู้ฟังโดยไม่มองว่าพวกเขาเป็นผู้บริโภค ต้องมองว่าเป็นสมาชิกของสังคมที่ควรได้รับบริการคุณภาพ บริการดังกล่าวมีอยู่ 3 ประการหลัก ๆ คือ ประการแรก ให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง แท้จริง และเป็นธรรม ประการที่สอง ให้ความรู้การศึกษา ประการที่สาม ให้สาระบันเทิงที่มีคุณภาพและมีรสนิยมกล่าวได้ว่าแนวคิดด้านลักษณะเฉพาะและหลักการที่สื่อสาธารณะต้องถือเป็นภาระหน้าที่สร้างสรรค์เป็นค่านิยมทางบวกให้เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่ ค่านิยมประชาธิปไตย ค่านิยมทางวัฒนธรรมและพลังสร้างสรรค์ ค่านิยมทางปัญญาและการศึกษา ค่านิยมทางสังคมรอบตัวและชุมชน

องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดพื้นฐานของลักษณะเฉพาะและบทบาทของสื่อสาธารณะ (สลิลทิพย์ เลิศพงศ์ภากรณ์, 2554) โดยการกำหนดหลักการสำคัญไว้ 8 คือ แนวคิดที่กล่าวถึงความทั่วถึง (Universality) ที่สื่อจะต้องเข้าถึงพลเมืองทุกคนและ “ถูกใช้” โดยคนจำนวนมากที่สุด ความหลากหลาย (Diversity) ที่จะต้องมีความหลากหลายทั้งในด้านประเภทของรายการ กลุ่มเป้าหมาย และเนื้อหา รวมทั้งประเด็นถกเถียง ความเป็นอิสระ (Independence) คือ ต้องสอดคล้องกับธรรมเนียมปฏิบัติ บรรทัดฐาน และมีความแตกต่างเฉพาะตัว (Distinctiveness) เป็นเอกลักษณ์ อีกทั้งค่านิยมของชุมชน สังคมนั้น ๆ ความมีส่วนร่วม (Participation) ด้วยการเปิดโอกาสให้สังคมได้มีช่องทางในการแสดงความคิดเห็น ความต้องการ ข้อเสนอแนะ ไปจนถึงการร้องเรียนและยังหมายถึงการเปิดโอกาสแก่ผู้ผลิตรายการอิสระภาคเอกชนและภาคชุมชนในการผลิตและเผยแพร่รายการด้วยการพัฒนา (Development) ทั้งคุณภาพคน คุณภาพสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตย รวมทั้งมาตรฐานการทำงานของบุคลากรองค์กรฯ และผู้ร่วมผลิต ความเชื่อถือ ไว้วางใจได้ (Credibility) ทำงานด้วยจรรยาบรรณวิชาชีพและความรับผิดชอบต่อสังคม คำนึงถึงหลักความถูกต้อง เที่ยงตรง ตามข้อเท็จจริงให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย และปราศจากผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interest)

จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องลักษณะและบทบาทของสื่อสาธารณะ มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไป ในปี ค.ศ.2000 World Radio and Television Council ซึ่งเป็นองค์กรของเอกชนอิสระ (Nongovernmental Organization) ที่ได้รับการสนับสนุนจาก UNESCO จึงได้กำหนดนิยามและหลักการ

ของสื่อกระจายเสียงเพื่อสาธารณะ ไว้ 2 แนวคิด คือ ในแง่ของหลักการพื้นฐาน (Principles) สิ่งที่สื่อสาธารณะพึงยึดถือ ได้แก่ 1) เข้าถึงประชาชนทุกคน (Universality) ประชาชนทุกคนในประเทศสามารถเข้าถึง โดยมีได้ขึ้นกับรายได้หรือสถานะทางสังคม ซึ่งมีได้หมายความว่า 2) มีความหลากหลาย (Diversity) ทั้งด้านของเนื้อหา รายการ กลุ่มผู้ชมที่เป็นเป้าหมาย และหัวข้อที่นำมาวิพากษ์วิจารณ์ 3) ความเป็นอิสระ (Independence) นำเสนอความคิดเห็นได้อย่างมีอิสระ โดยปราศจากอิทธิพลจากการเมืองและการพาณิชย์ 4) มีความโดดเด่น (Distinctiveness) แตกต่างจากสื่อเชิงพาณิชย์ ทั้งในแง่ของคุณภาพ และลักษณะของรายการ

และในแง่ของเนื้อหารายการ (Program Content) สิ่งที่สื่อสาธารณะพึงยึดถือ ได้แก่ 1) ให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นกลางและเป็นประโยชน์ (Unbiased and Enlightening Information) ต้องนำเสนอในสิ่งที่ เป็นกลาง ไม่เอนเอียงเข้าหาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง 2) ผลิตรายการเพื่อการบริการและผลประโยชน์ของสาธารณะ (Public Service and Benefit) รายการ จะต้องให้ประโยชน์ในทางปฏิบัติแก่ประชาชน เช่น การนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้บริโภค คำแนะนำที่นำไปปฏิบัติได้จริง สุขภาพของประชาชน การบริการชุมชน เป็นต้น 3) ผลิตรายการที่มีจุดเด่น (Programs that Leave Their Mark) สื่อสาธารณะจำเป็นต้องนำเสนอรายการด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น คอนเสิร์ต ดนตรี หรือรายการทั่วไปบันเทิงต่าง ๆ เช่นเดียวกับสื่อเชิงพาณิชย์ แต่จะต้องมีความแตกต่างและโดดเด่นกว่า 4) ผลิตรายการด้วยตัวเอง (In - House Production) ควรมีระบบการผลิตรายการที่เป็นของตัวเอง เพื่อเป็นการสร้างวัฒนธรรมของความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดแก่ผู้ผลิตรายการด้วย และ 5) ผลิตเนื้อหาที่นำเสนอเพื่อส่วนรวม (National Content) ควรให้ความสำคัญต่อความเป็นชาติในด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น วัฒนธรรม คุณค่า ประเพณีของสังคม เป็นต้น

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะและบทบาทของสื่อสาธารณะข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทตามการสรุปของ World Radio and Television Council ค่อนข้างครอบคลุมรอบด้าน และมีความชัดเจนในการนิยามความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบทั้ง 8 ประการ ของสื่อสาธารณะตามแนวคิดของหน่วยงานด้านวิจัยด้านการกระจายเสียงของอังกฤษ (วิภา อุดมฉันท อ้างถึงใน สลิลทิพย์ เลิศพงศ์ภรณ์, 2554, น. 23) และแนวคิดหลักการสื่อสาธารณะของ สมชาย สุวรรณบรรณ (ม.ป.ป.) ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดตามการสรุปของ World Radio and Television Council ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้จึงยึดกรอบแนวคิดของ World Radio and Television Council เป็นแนวทางสำคัญในการวิเคราะห์และตีความ “บทบาทของสื่อสาธารณะ” โดยแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ (1) หลักการพื้นฐาน (Principles) 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ความทั่วถึง ความหลากหลาย ความเป็นอิสระ และความแตกต่าง และ (2) เนื้อหารายการ (Program Content) 4 องค์ประกอบ ได้แก่ เป็นกลางและให้สิ่งที่ เป็นประโยชน์ รายการเพื่อการบริการและผลประโยชน์ของสาธารณะ รายการที่มีจุดเด่น และเนื้อหาที่นำเสนอเพื่อส่วนรวม

คุณค่าของสื่อสาธารณะ

จากการศึกษามีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของคุณค่าสื่อสาธารณะ โดย Bozeman (2007) กล่าวว่าทฤษฎีประโยชน์หรือคุณค่าสาธารณะเป็นเป้าหมายของการดำเนินการของ

ภาครัฐที่มุ่งต่อผล (Outcome) ที่เป็นการอยู่รอดและความเป็นสุขของส่วนรวมไม่ใช่แค่เฉพาะประชาชนคนใดคนหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติแล้วประโยชน์สาธารณะมีความเป็นนามธรรมอยู่สูง ยากที่จะกำหนดมูลค่าหรือเปรียบเทียบให้เข้าใจในระบบตลาด จึงมักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการชี้นำในการเมืองเสมอ โดย Porter (1998, pp. 36-38) เห็นว่าคุณค่าสาธารณะจะเน้นไปที่ผลลัพธ์ซึ่งเกิดขึ้นจากการยอมรับจากประชาชนผู้ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ในการดำเนินงานขององค์การของภาครัฐ การดำเนินงานดังกล่าวต้องเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินงานนั้นให้เข้ากับความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างคุณค่าที่สนองตอบต่อประชาชนจึงต้องคุ้มค่าเงินภาษี ไม่สิ้นเปลืองสูญเปล่า และ Stephen (2010) กล่าวถึงคุณค่าสาธารณะว่าแม้การจัดการภาครัฐแนวใหม่ได้ยึดหลักเกณฑ์ที่เป็นสากลในการวัดผลงานของกิจการสาธารณะ แต่ในความเป็นจริงการจัดการภาครัฐก็ยังคงมีความผันแปรแตกต่างหลากหลาย และจุดเน้นหนักไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับสถาบันการเมืองและกฎหมาย และกลไกของแต่ละประเทศ

อิทธิพล ปริติประสงค์ (2550) ได้กำหนดแนวคิดพื้นฐานและเกณฑ์ในการพิจารณาความสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ ละคร และโฆษณา ในรายการสำหรับสตรีและครอบครัวไว้ 3 ส่วน คือ การพิจารณาจากเนื้อหาสาระในการนำเสนอ การพิจารณาจากความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบหรือวิธีการในการนำเสนอ และการพิจารณาจากเอกลักษณ์หรือภาพลักษณ์ของผู้นำเสนอในรายการ

รัศมี มณีนิล (2552) ได้กล่าวถึงการประเมินคุณภาพเนื้อหารายการโทรทัศน์ว่ามีการพิจารณาจาก 2 ส่วน คือ การพิจารณาคุณภาพของรายการโทรทัศน์ โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาจากองค์ประกอบ 6 ด้าน ได้แก่ การก่อให้เกิดระบบวิธีคิด การก่อให้เกิดความรู้ในเชิงวิชาการ การพัฒนาด้านคุณธรรมและจริยธรรม การเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะชีวิต การเรียนรู้ ยอมรับ และเข้าใจในความแตกต่างหลากหลาย และการพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและสังคม โดยทั้ง 6 ด้านนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ และการพิจารณาเนื้อหาของรายการโทรทัศน์ เพื่อดูว่ารายการนั้น ๆ เหมาะกับผู้ชมวัยใดโดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาจากองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ เพศ ภาษา และพฤติกรรมและความรุนแรง (ทั้งต่อตนเอง บุคคล หรือสิ่งของ) โดยดูจากภาพ เนื้อหา มุมกล้อง วิธีการถ่ายทำ เสียงเนื่องจากผู้ชมในแต่ละวัยมีความสามารถในการแยกแยะเนื้อหาได้ไม่เท่ากัน เด็กจะมีวิจารณญาณน้อยกว่าผู้ใหญ่ เกณฑ์เนื้อหาทั้ง 3 ด้านนี้จึงถูกนำมาใช้เป็นตัวแบ่งระดับความเหมาะสมให้แก่ผู้ชมในแต่ละวัย

สถานีโทรทัศน์ The British Broadcasting Corporation หรือ BBC ได้กำหนดคุณค่าในเนื้อหารายการโทรทัศน์ที่จำเป็นจะต้องให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีในรายการของตนเองไว้ 5 ประการ คือ (เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์, 2550, น. 33-34) 1) คุณค่าด้านประชาธิปไตย (Democratic Value) การมีเนื้อหาที่สนับสนุนและส่งเสริมแนวคิดประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมในวิถีประชาธิปไตย หรือประเด็นสาธารณะทั้งประชาธิปไตยในแบบตัวแทนหรือแบบโดยตรง/การเมืองภาคพลเมือง 2) คุณค่าด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ (Cultural Value) การมีเนื้อหาที่สนับสนุนและส่งเสริมแนวคิด วิถี ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ดีงามและสร้างสรรค์ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น และนานาชาติ แสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ทั้งทางศาสนา ชนชั้น เพศ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

3) คุณค่าด้านการศึกษา (Educational Value) การมีเนื้อหาที่สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาทักษะและปัญญา ด้วยข้อมูลความรู้ที่มีคุณค่า เพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ นำไปใช้ประโยชน์ได้ในการดำเนินชีวิต โดยมีทั้งสาระและความบันเทิง 4) คุณค่าด้านสังคมและชุมชน (Social and Community Value) การมีเนื้อหาที่เน้นส่งเสริมและสนับสนุนความสามัคคี/ความสามัคคีและความแตกต่างหลากหลายทางความคิด/ความเชื่อ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และการยอมรับซึ่งกันและกัน และ 5) คุณค่าด้านสังคมโลก (Global Value) การมีเนื้อหาสนับสนุนข้อมูลในระดับนานาชาติ ทั้งด้านข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และความเข้าใจ

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับคุณค่าของสื่อสาธารณะข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าคุณค่าตามการสรุปของอิทธิพล ปริติประสงค์ (2550) และแนวคิดของรัศมี มณีนิล (2552) มีมุมมองในการพิจารณาคุณภาพรายการ ที่เน้นไปในด้านครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการศึกษาคุณค่าของสื่อสาธารณะในภาพกว้าง ในขณะที่คุณค่าสื่อสาธารณะตามการสรุปของสถานีโทรทัศน์ The British Broadcasting Corporation หรือ BBC ดังข้างต้นค่อนข้างครอบคลุมรอบด้าน และมีความชัดเจนในการนิยามความหมาย อีกทั้งยังเป็นแนวคิดจากหน่วยงานที่เป็นรากฐานจุดกำเนิดของสื่อสาธารณะ และถือได้ว่าผู้ประกอบกิจการแพร่ภาพและกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์สาธารณะชั้นนำของโลก ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้จึงยึดกรอบแนวคิดดังกล่าว เป็นแนวทางสำคัญในการวิเคราะห์และตีความ “คุณค่าของสื่อสาธารณะ” โดยแบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านประชาธิปไตย ด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ ด้านการเรียนรู้ ด้านสังคมและชุมชน และด้านอื่น ๆ

วิธีการวิจัยหรือระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาบทบาทและคุณค่าของสื่อสาธารณะไทยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ทำการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) โดยเป็นข้อมูลจากผลการสำรวจตามโครงการพัฒนาเครื่องมือและกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสำรวจของไทยพีบีเอส ในการประเมินการเข้าถึงและบทบาทสื่อสาธารณะ (ช่วงเดือนกันยายน – พฤศจิกายน พ.ศ.2565) (องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, 2565) ทำการสำรวจความคิดเห็นกับประชาชนทั่วไปที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ 4 ภูมิภาค 8 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ชลบุรี เชียงใหม่ เชียงราย นครราชสีมา อุบลราชธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา โดยมีข้อมูลจากผู้ที่ตอบแบบสอบถามทั้งหมด จำนวน 10,400 ตัวอย่าง

ข้อมูลดังกล่าวมีการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือของการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยข้อคำถามในส่วนบทบาทสื่อสาธารณะ พัฒนาจากแนวคิด ของ World Radio and Television Council บทบาทสื่อสาธารณะ ตามแนวคิดของ World Radio and Television Council (2000) ประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน (Principles) 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ความทั่วถึง ความหลากหลาย ความเป็นอิสระ และความแตกต่าง และเนื้อหารายการ (Program Content) 4 องค์ประกอบ ได้แก่ เป็นกลางและให้สิ่งที่เป็นประโยชน์

รายการเพื่อการบริการและผลประโยชน์ของสาธารณะ รายการที่มีจุดเด่น และเนื้อหาที่น่าสนใจเพื่อส่วนรวม และในส่วนคุณค่าสื่อสาธารณะ พัฒนาจากแนวคิดสถานีโทรทัศน์บีบีซี (The British Broadcasting Corporation: BBC) ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านประชาธิปไตย ด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ ด้านการเรียนรู้ ด้านสังคมและชุมชน และด้านอื่น ๆ

วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสถิติ (Statistical Software) วิเคราะห์หาค่าเฉลี่ยและคุณค่าของช่องไทยพีบีเอส ที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของสื่อสาธารณะของประเทศไทย โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) ในส่วนของการเลือกตอบแบบมาตรวัด เพื่อให้ได้ผลการศึกษาระดับบทยภาพและคุณค่าของสื่อสาธารณะไทยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการวิเคราะห์ของบทยภาพและคุณค่าของสื่อสาธารณะ จะเป็นการวิเคราะห์ระดับคะแนนเชิงเปรียบเทียบ กล่าวคือ แบบสอบถามถูกออกแบบให้สามารถให้ผู้ตอบระบุคะแนน 1- 5 ตามประเด็นที่กำหนดไว้สามส่วน คือ (1) คะแนนฝั่งสื่อสาธารณะหรือช่องไทยพีบีเอส หากคิดเห็นว่าสื่อสาธารณะหรือช่องไทยพีบีเอสทำได้ดีกว่าช่องอื่น ๆ (2) คะแนนฝั่งช่องอื่น ๆ หากคิดเห็นว่าสื่ออื่น ๆ ทำได้ดีกว่าสื่อสาธารณะหรือช่องไทยพีบีเอส (3) คะแนนพอ ๆ กัน หากคิดเห็นว่าทั้งสองสื่ออื่น ๆ ทำได้พอ ๆ กัน จากนั้นทำการแปลงค่าคะแนน จากช่วงของคะแนนเดิม คือ 1-5 กลายเป็น 0-10 เพื่อให้ได้ช่วงคะแนนที่ละเอียดมากขึ้นและนำคะแนนดังกล่าวไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลหาค่าเฉลี่ย ซึ่งมีหลักการในการแปลงค่าคะแนนและการแปลความหมายของระดับคะแนน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การแปลงค่าคะแนนและการแปลความหมาย

การแปลงค่าคะแนน	TPBS					พอ ๆ กัน	ช่องอื่น ๆ				
คะแนน 1 – 5	5	4	3	2	1	-	1	2	3	4	5
คะแนน 0 – 10	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
การแปลความหมาย ค่าเฉลี่ย	สื่อสาธารณะทำได้ดีกว่าสื่ออื่น ๆ						สื่ออื่น ๆ ทำได้ดีกว่าสื่อสาธารณะ				

จากตาราง 1 คะแนนเฉลี่ยที่ได้จะแสดงถึงจุดตำแหน่งบนเส้นจำนวน แสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์ (Landscape) หรือตำแหน่งของสื่อสาธารณะเมื่อเทียบกับสื่ออื่น ๆ ซึ่งกำหนดให้

ค่าเฉลี่ยมากกว่า 5.00	หมายถึง	จะถือว่าสื่อสาธารณะทำได้ดีกว่าสื่ออื่น ๆ
ค่าเฉลี่ยน้อยกว่า 5.00	หมายถึง	สื่ออื่น ๆ ทำได้ดีกว่าสื่อสาธารณะ
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 5.00	หมายถึง	สื่อสาธารณะและสื่ออื่น ๆ ทำได้เท่ากัน

โดยสามารถนำข้อมูลที่ได้นำไปกำหนดเป้าหมายหรือวางยุทธศาสตร์ เพื่อปรับปรุงแก้ไขในประเด็นที่ยังทำได้ไม่ดีหรือพัฒนาต่อยอดในการดำเนินกิจการให้เทียบเท่าหรือดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษา

บทบาทยุทธศาสตร์ไทย

การศึกษายุทธศาสตร์ไทยทำการศึกษายุทธศาสตร์เชิงหลักการพื้นฐาน (Principles) และ บทบาทยุทธศาสตร์เนื้อหา (Program Content) โดยจากผลการศึกษา พบว่า ในภาพรวมยุทธศาสตร์ สามารถทำบทบาทหน้าที่การเป็นสื่อได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ เล็กน้อย (5.25) ซึ่งทำได้ดีกว่าทั้งยุทธศาสตร์ หลักการและบทบาทยุทธศาสตร์เนื้อหา โดยบทบาทความเป็นอิสระ และความเป็นกลางและให้สิ่งที่ประโยชน์ เป็น บทบาทยุทธศาสตร์ที่ทำได้ดีกว่าช่องอื่น ๆ มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันในบางด้านหรือบางองค์ประกอบสื่อ ยุทธศาสตร์ยังคงทำได้ใกล้เคียงหรือทำได้ไม่ดีเท่าสื่อช่องอื่น ๆ โดยด้านความหลากหลาย ประชาชนสะท้อนถึง บทบาทของยุทธศาสตร์ยังมีรายการ เนื้อหา ช่องทาง และกลุ่มผู้ชม ที่ไม่หลากหลายเท่าสื่อช่องอื่น ๆ และ ด้านรายการที่มีจุดเด่น ยุทธศาสตร์ยังมีรายการหรือละครที่มีจุดเด่นหรือเป็นที่จดจำ ได้ไม่ดีเท่าสื่อช่องอื่น ๆ รวมไปถึงประเด็นเกี่ยวกับการเป็นที่รู้จักของประชาชนหรือการมีผู้ชมจำนวนมาก สื่ออื่น ๆ จะทำได้ดีกว่าสื่อ ยุทธศาสตร์

ตารางที่ 2 บทบาทยุทธศาสตร์ไทย

ประเด็น	ระดับคะแนน	ประเด็น	ระดับคะแนน
ภาพรวมบทบาท		5.25	
บทบาทเชิงหลักการ	5.26	บทบาทเชิงเนื้อหา	5.24
ความทั่วถึง	5.06	ความเป็นกลางและให้สิ่งที่ประโยชน์	5.63
1) ประชาชนอยู่ที่ไหนก็สามารถเข้าถึงสื่อได้	5.36	1) นำเสนอสิ่งที่ประโยชน์ไม่เอนเอียงเข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง	5.91
2) ประชาชนเป็นใครก็สามารถเข้าถึงสื่อได้	5.19	2) ให้ความสำคัญกับการอธิบายเนื้อหาในเชิงลึก	5.49
3) ประชาชนมีรายได้มากหรือน้อยก็สามารถเข้าถึงสื่อได้	5.20	3) นำเสนอรายการให้ความรู้เป็นประโยชน์แก่ประชาชน	5.69
4) มีประชาชนรู้จักเป็นจำนวนมาก	4.80	4) นำเสนอรายการที่ยกระดับชีวิต	5.53
5) มีผู้ชมจำนวนมาก	4.76	5) เสนอรายการที่คุ้มค่ากับการใช้เวลารับชม	5.50
ความหลากหลาย	4.99	การผลิตรายการเพื่อการบริการและผลประโยชน์ของสาธารณะ	5.41
1) มีรายการหลากหลายประเภท	4.70	1) นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้บริโภค	5.48
2) เนื้อหาที่นำเสนอมีความหลากหลาย	4.91	2) นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของประชาชน	5.46

ประเด็น	ระดับคะแนน	ประเด็น	ระดับคะแนน
3) ประเด็นถกเถียงมีความหลากหลาย	5.16	3) นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบริการชุมชน	5.26
4) ประเด็นถกเถียงมีความน่าสนใจ	5.20	4) เสนอสิ่งที่ปฏิบัติได้จริง ช่วยคลายปัญหาเมื่อเกิดวิกฤติ	5.29
5) มีช่องทางการนำเสนอที่หลากหลาย	4.97	5) นำเสนอข้อเท็จจริงและรอบด้าน	5.50
6) มีกลุ่มผู้ชมที่หลากหลาย	4.98	6) เป็นสื่อที่อยู่คนไทยไม่ว่าทุกซ์หรือสุข	5.45
ความเป็นอิสระ	5.74	รายการที่มีจุดเด่น	4.68
1) ทำรายการโดยไม่มีอิทธิพลจากการเมือง	5.73	1) มีรายการที่มอบความไพเราะและคุณค่าทางดนตรี	4.70
2) ทำรายการโดยไม่มีอิทธิพลจากธุรกิจ	5.73	2) มีรายการเกมโชว์ที่ให้ข้อมูลที่เป็ประโยชน์	4.65
3) ทำรายการโดยไม่มีอิทธิพลจากกลุ่มความเชื่อ/ศาสนา	5.76	3) มีละครที่ลงทุนน้อย แต่มีเรื่องราวทันสมัยสมจริง	4.71
4) เป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ	5.74	4) มีละครสอนเรื่องอดีตและมีประโยชน์ต่อปัจจุบัน	4.69
5) มีเสรีภาพในการนำเสนอข่าวภายใต้จริยธรรมวิชาชีพ	5.73	5) มีรายการเด่นประจำช่องและเป็นที่ยึดจำ	4.63
ความแตกต่าง	5.32	นำเสนอเนื้อหาเพื่อส่วนรวม	5.21
1) ผลิตรายการที่มีคุณภาพแตกต่างจากช่องอื่น	5.40	1) นำเสนอข่าวที่ทำให้เกิดสันติภาพและความปรองดอง	5.12
2) มีเนื้อหาหรือรูปแบบรายการแตกต่างจากช่องอื่น	5.38	2) มีรายการที่ส่งต่อมรดกสังคมวัฒนธรรมให้คนรุ่นหลัง	5.09
3) มีการนำเสนอสิ่งใหม่ ๆ ให้กับประชาชนอยู่เสมอ	5.20	3) นำเสนอเนื้อหาโดยใช้ภาษาในการนำเสนอที่เข้าใจง่าย	5.15
		4) นำเสนอข่าวสารที่ถูกต้อง	5.59
		5) นำเสนอข่าวสารที่รวดเร็ว	5.39
		6) เสริมสร้างค่านิยมพื้นฐานทางสังคม เช่น ซื่อสัตย์	5.44
		7) ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจ	4.85
		8) ลดระดับความเครียดและข้อขัดแย้งทางสังคม	5.09

คุณค่าสื่อสาธารณะไทย

จากผลการศึกษาระดับของคุณค่าสื่อสาธารณะไทยในภาพรวม พบว่า สื่อสาธารณะสามารถสะท้อนคุณค่าให้กับประชาชนได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ เล็กน้อย (5.35) โดยในรายด้านก็พบว่าสื่อสาธารณะสามารถทำได้ดีกว่าช่องอื่น ๆ ในทุกด้าน โดยคุณค่าด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ เป็นด้านที่ประชาชนสะท้อนว่าสื่อสาธารณะสะท้อนคุณค่าด้านดังกล่าวได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ มากที่สุด โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการนำเสนอศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างสร้างสรรค์และสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ ส่วนคุณค่าด้านการเรียนรู้ ถึงแม้ว่าจะทำได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ แต่เมื่อเทียบกับในรายด้าน ด้านนี้เป็นด้านที่สื่อสาธารณะทำได้น้อยที่สุด โดยเฉพาะในประเด็นการนำความรู้ที่ได้จากการรับชมไปประยุกต์ในชีวิตได้

ตารางที่ 3 คุณค่าสื่อสาธารณะไทย

ประเด็น	ระดับคะแนน
คุณค่า	5.35
ประชาธิปไตย	5.37
1) ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียม	5.50
2) ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น	5.31
3) ส่งเสริมให้ภาคประชาสังคมเข้มแข็งเห็นแก่ส่วนรวม	5.31
4) ประชาชนสามารถร้องเรียนตรวจสอบทุกรายการได้	5.38
วัฒนธรรมที่สร้างสรรค์	5.44
1) ศิลปวัฒนธรรมไทยถูกนำเสนออย่างสร้างสรรค์	5.48
2) ถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้	5.48
3) ส่งเสริมให้สังคมรัก รู้คุณค่า หวงแหนมรดกวัฒนธรรม	5.44
4) ส่งเสริมเอกลักษณ์สร้างความภาคภูมิใจให้คนในชาติ	5.34
การเรียนรู้	5.25
1) ให้ความรู้และสร้างการเรียนรู้จากการรับชมรายการ	5.24
2) นำความรู้ที่ได้จากการรับชมไปประยุกต์ในชีวิตได้	5.21
3) เกิดการเรียนรู้สามารถนำไปพัฒนาตนเองได้	5.33
4) นำความรู้ที่ได้จากการรับชมไปสร้างอาชีพใหม่ได้	5.23
สังคมและชุมชน	5.33
1) ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข	5.29
2) สร้างความเข้าใจบนความแตกต่างหลากหลาย	5.28
3) ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและการป้องกันภัยพิบัติ	5.32

ประเด็น	ระดับคะแนน
4) ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน	5.32
5) ส่งเสริมให้ผู้ด้อยโอกาสอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปรกติ	5.43
อื่น ๆ	5.38
1) มีความน่าเชื่อถือในทุกรายการที่ผลิต	5.46
2) เนื้อหารายการที่ดูน่าสนใจน่าติดตามใจว่าแพร่ต่อไป	5.38
3) ใช้ถ้อยคำในการสื่อสารอย่างถูกต้องและเหมาะสม	5.42
4) นำเสนอข้อมูลข่าวสารโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย	5.36
5) นำเสนอรายการต่าง ๆ เข้าใจง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน	5.28

การอภิปรายผลการวิจัย

บทบาทสื่อสาธารณะไทย

จากผลการศึกษา พบว่า ในภาพรวมสื่อสาธารณะไทยสามารถทำบทบาทหน้าที่การเป็นสื่อได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ ซึ่งทำได้ดีกว่าทั้งบทบาทเชิงหลักการ ด้านความเป็นอิสระ และบทบาทเชิงเนื้อหา ด้านความเป็นกลางและให้สิ่งที่ประชาชนเป็นประโยชน์ เป็นบทบาทที่สื่อสาธารณะที่ทำได้ดีกว่าช่องอื่น ๆ มากที่สุด ส่วนในด้านความหลากหลาย สื่อสาธารณะยังคงทำได้ไม่ดีเท่าสื่อช่องอื่น ๆ ซึ่งประชาชนสะท้อนถึงบทบาทของสื่อสาธารณะยังมีรายการ เนื้อหา ช่องทาง และกลุ่มผู้ชม ที่ไม่หลากหลายเท่าสื่อช่องอื่น ๆ จึงต้องปรับตัวให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งบางส่วนยังไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (2557) ที่ได้ประเมินคุณภาพเนื้อหารายการในกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ ที่พบว่า ทัศนคติต่อการเสนอข่าวของโทรทัศน์ช่องหลักประเภทใช้ภาษีประชาชนของโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ส่วนใหญ่เห็นว่าการเสนอข่าวอย่างเป็นกลางและมีความหลากหลาย โดยในส่วนความเป็นกลางถือว่ามีความสอดคล้องกัน อาจเนื่องมาจากมองว่าช่องไทยพีบีเอสอยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ โครงสร้างที่บริหารจัดการโดยองค์กรที่เป็นอิสระ ต่างจากช่องอื่น ๆ มีหน่วยงานรัฐเป็นเจ้าของและบริหารจัดการผังและเนื้อหารายการโดยตรง

ในขณะเดียวกันในด้านความหลากหลายมีผลการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกัน อาจเนื่องมาจากขอบเขตการศึกษาที่มีความแตกต่างกัน โดยในการศึกษาชิ้นนี้เป็นผลศึกษาเนื้อหาทุกอย่างที่ช่องไทยพีบีเอสมีการนำเสนอ ในขณะที่การศึกษาของ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (2557) เป็นผลการศึกษาที่เป็นเนื้อหาข่าว จึงทำให้ผลการศึกษาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ผลการศึกษาของ ญัฐกานต์ แก้วขำ และยุบล เบ็ญจรงค์กิจ (2564) ที่ทำการศึกษาบทบาทของอุตสาหกรรมสื่อโทรทัศน์ในภูมิภาคของสื่อใหม่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจดิจิทัล พบว่า เทคโนโลยีทำให้อุตสาหกรรมสื่อโทรทัศน์เปลี่ยนแปลงไป สถานีโทรทัศน์ในปัจจุบันต้องเปลี่ยนแปลงการออกอากาศและ

การบริหารการจัดการ รูปแบบสาร มีความเหมาะสมดึงดูดใจ ช่องทางการสื่อสารปรับเปลี่ยนเข้าสู่ดิจิทัลมากขึ้น ต้องทำการศึกษาความต้องการของผู้รับชมเป็นหลัก รวมไปถึงรูปแบบในการนำเสนอ ช่องทางในการนำเสนอ ต้องเปลี่ยนไปเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของผู้รับชม สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ เนื้อหารายการ (Content)

ด้านรายการที่มีจุดเด่น สื่อสาธารณะยังมีรายการหรือละครที่มีจุดเด่นหรือเป็นที่จดจำ ได้ไม่ดีเท่าสื่อช่องอื่น ๆ รวมไปถึงประเด็นเกี่ยวกับการเป็นที่รู้จักของประชาชนหรือการมีผู้ชมจำนวนมาก สื่ออื่น ๆ จะทำได้ดีกว่าสื่อสาธารณะ ซึ่งสอดคล้องผลการศึกษาของ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (2557) ที่ได้ประเมินคุณภาพเนื้อหารายการในกิจการกระจายเสียง และกิจการโทรทัศน์ ที่พบว่า ช่องไทยพีบีเอสที่เป็นโทรทัศน์ช่องหลักที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐไม่ได้มีการผลิตรายการโทรทัศน์โดยคำนึงถึงความพึงพอใจของผู้ดูเป็นหลัก และขาดการปรับตัวในเชิงการตลาด การแข่งขัน และขาดการกระตือรือร้นที่จะค้นหาช่องว่างในรูปแบบการสร้างความสนใจจากค่านิยมเดิมของประชาชน ผู้ชมรายการ รายการที่มีคุณภาพจำนวนมากของสถานีจึงขาดความสนใจมหาชน เป็นสื่อคุณภาพดีที่มีผู้ชมน้อยและขาดความสนใจของผู้ประกอบการ

ซึ่งผู้วิจัยมองว่าสาเหตุที่สื่อสาธารณะนั้นยังไม่สามารถทำได้ดีเท่าสื่ออื่น ๆ ทั้งด้านความหลากหลาย และด้านรายการที่มีจุดเด่น ซึ่งสาเหตุประการแรก คือ เป้าหมายในการดำเนินกิจการ กล่าวคือ สื่อสาธารณะมีการประกอบกิจการที่มีการบริหารตามแนวคิดที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก ในขณะที่สื่อพาณิชย์จะเน้นการนำเสนอเนื้อหาจะเน้นไปที่การตอบสนองจริต รสนิยม และความต้องการของผู้บริโภคเป็นหลัก จึงทำให้มีการผลิตเนื้อหารายการที่หลากหลายและมีจุดเด่นกว่าสื่อสาธารณะ ประการที่สอง และสาม คือ โครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กร กล่าวคือ สื่อสาธารณะหรือไทยพีบีเอสมีคณะกรรมการกำกับแนวทางการบริหารอย่างห่าง ๆ จึงตกเป็นภาระบทบาทของฝ่ายเจ้าหน้าที่ประจำในองค์กรเป็นสำคัญ ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กร ทำให้เจ้าหน้าที่ประจำมีความรู้สึกในความเป็นอิสระอย่างเต็มที่ในวิชาชีพ และมีความมั่นคงเช่นเดียวกับบุคลากรในระบบราชการ ขาดการกระตือรือร้นในการทำงาน เนื่องจากมองว่าองค์กรได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐ ไม่มีความจำเป็นต้องไปแข่งขันหาค่าโฆษณาเช่นเดียวกับโทรทัศน์ช่องหลักที่ได้รับสัมปทาน

คุณค่าสื่อสาธารณะไทย

จากผลการศึกษา พบว่า ในภาพรวมสื่อสาธารณะไทยสามารถสะท้อนคุณค่าให้กับประชาชนได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ โดยคุณค่าด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ เป็นด้านที่ประชาชนสะท้อนว่าสื่อสาธารณะสะท้อนคุณค่าด้านดังกล่าวได้ดีกว่าสื่อช่องอื่น ๆ มากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสื่อสาธารณะหรือช่องไทยพีบีเอสมีรายการด้านวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ที่สะท้อนถึงความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มคนได้หลากหลายแง่มุม ซึ่งสอดคล้องตามแนวคิดของสถานีโทรทัศน์ The British Broadcasting

Corporation หรือ BBC ที่ได้กำหนดคุณค่าในเนื้อหารายการโทรทัศน์ที่จำเป็นจะต้องให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีในรายการของตนเอง ซึ่งคุณค่าด้านวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ (Cultural Value) มองว่าสิ่งที่นำเสนอ มีเนื้อหาที่สนับสนุนและส่งเสริมแนวคิด วิถี ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ดีงามและสร้างสรรค์ ตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น และนานาชาติ แสดงถึงความหลากหลายทาง วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ทั้งทางศาสนา ชนชั้น เพศ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้สามารถสะท้อนถึงบทบาทและคุณค่าสื่อสาธารณะไทยในด้านต่าง ๆ ที่ได้ จากประชาชนได้อย่างชัดเจน มองเห็นประเด็นที่ยังเป็นจุดอ่อน โดยเฉพาะด้านความหลากหลาย ที่สื่อสาธารณะมี รายการ เนื้อหา ช่องทาง และกลุ่มผู้ชมที่ไม่หลากหลาย รวมไปถึงการมีรายการหรือละครที่ไม่มีจุดเด่นหรือเป็นที่ จดจำได้ของประชาชน สื่อสาธารณะต้องมีการปรับปรุงหรือแก้ไขการออกอากาศและการบริหารจัดการ ช่องทางการสื่อสารปรับเปลี่ยนเข้าสู่ดิจิทัลมากขึ้น รวมไปถึงพัฒนารูปแบบเนื้อหาให้สอดคล้องกับ ความต้องการของประชาชน เพื่อให้เป็นทางเลือกที่โดดเด่นแตกต่างสำหรับผู้ชม รวมทั้งกระตุ้นบุคลากรใน องค์กรในทุกระดับให้มีความกระตือรือร้นในการทำงาน มุ่งเน้นพัฒนาผลงานเพื่อให้เทียบเท่าหรือดีกว่าสื่อช่อง อื่น ๆ ทั้งนี้ในการศึกษาครั้งต่อไปอาจจะต้องมีการศึกษาจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อสารมวลชนหรือ วารสารศาสตร์ เพื่อให้ได้แง่มุมเชิงหลักการมากยิ่งขึ้น และควรต้องมีการศึกษาในประเด็นอย่างต่อเนื่องเพื่อ เปรียบเทียบผลการศึกษาในช่วงต่าง ๆ เนื่องจากการนำเสนอของสื่อสาธารณะหรือสื่ออื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ อาจส่งผลทำให้ผลการศึกษาเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

เอกสารอ้างอิง/References

- กาญจนา แก้วเทพ. (2547). *การศึกษาสื่อสารมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์*. กรุงเทพฯ: เลิฟ แอนด์ลิฟ.
- คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. (2557). *โครงการ ประเมินคุณภาพเนื้อหารายการในกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://broadcast.nbtc.go.th/data/academic/file/600200000002.pdf>.
- ชนัญสร อรณพ ณ ออยุธยา. (2558). ฟรีทีวีกับบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบต่อประโยชน์สาธารณะ: บทสังเคราะห์ผลการศึกษามีเดียมอนิเตอร์ พ.ศ.2548-2558. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์*. 9(2), 91-112.
- ฐิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์ และวีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร. (ม.ป.ป.). *สื่อสาธารณะ : แนวคิด บทบาท และความ เป็นไปได้ในประเทศไทย1 (บทสรุปสำหรับผู้บริหาร)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2565 จาก https://www.thaibja.org/wp-content/uploads/2015/09/publicmedia_A.Thitinun.pdf.

- ณัฐกานต์ แก้วขำ และยุบล เบ็ญจรงค์กิจ. (2564). บทบาทของอุตสาหกรรมสื่อโทรทัศน์ในภูมิทัศน์ของสื่อใหม่ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจดิจิทัล. *วารสารนิเทศศาสตร์*. 39(1), 107-120.
- นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ และนฤมล ทับจุมพล. (2554). การเมืองนโยบายสื่อสาธารณะขององค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย. *วารสารวิจัย มข. (บศ.)* 11 (2), 71-82.
- ปกป้อง จันวิทย์. (2560). 10 ปี สื่อสาธารณะในสังคมไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://www.the101.world/10-years-of-thaipbs>.
- พระราชบัญญัติองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย พ.ศ.2551. (14 มกราคม 2551). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 125 ตอนที่ 8ก. หน้า 45-69.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540. (11 ตุลาคม 2540). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 114 ตอนที่ 55ก. หน้า 1-99.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550. (24 สิงหาคม 2550). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 124 ตอนที่ 47ก. หน้า 1-127.
- รัศมี มณีนิล. (2552). *คู่มือสามัญประจำบ้านเพื่อการเลือกชมรายการโทรทัศน์ ฉบับครบครัน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายครอบครัวเฝ้าระวังและสร้างสรรค์สื่อ.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564). *โครงการสำรวจความเห็นสาธารณะ ความคาดหวังของประชาชนไทยต่อสื่อสาธารณะในอนาคต*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สมชาย สุวรรณบรรณ. (ม.ป.ป.). *สื่อสาธารณะสร้างสังคมคุณภาพ : มองบีบีซี เทียบทีวีไทย*. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://www.thaibja.org/?p=1905>.
- สลลิตทิพย์ เลิศพงศ์ภรณ์. (2554). *ความรู้ ทักษะคติและพฤติกรรมการทำงานของพนักงาน สถานีโทรทัศน์ Thai PBS ในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของสื่อสาธารณะ*. (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- สำนักข่าวอิศรา. (2561). *อานันท์ ปันยารชุน:คุณค่าสื่อสาธารณะในศตวรรษที่ 21*. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://www.isranews.org/content-page/item/71165-media-71165.html>.
- สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. (2566). *ผู้ได้รับอนุญาตให้บริการโทรทัศน์ภาคพื้นดินในระบบดิจิทัล*. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2566 จาก https://broadcast.nbtc.go.th/tv-twwave-tv_digitalic.
- องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย. (2566). *ความเป็นมา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://org.thaipbs.or.th/organization/history>.
- องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย. (2566). *วิสัยทัศน์ / พันธกิจ / ค่านิยม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://org.thaipbs.or.th/organization/vision>.

- องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย. (2565). *โครงการพัฒนาเครื่องมือและกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสำรวจของไทยพีบีเอส ในการประเมินการเข้าถึงและบทบาทสื่อสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและพัฒนาสื่อสาธารณะ องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, 2565. (เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์).
- อิทธิพล ปรีดิประสงค์. (2550). *เกณฑ์ในการพิจารณาความสร้างสรรค์ในรายการโทรทัศน์ ละคร โฆษณา ในรายการสำหรับสตรีและครอบครัว*. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก และครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์. (2550). *การศึกษาและเฝ้าระวังสื่อเพื่อสุขภาพของสังคม (Media Monitor)*. แผนงานพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี (มสช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.).
- Bozeman, B. (2007). *Public Values and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism* (Kindle Edition). Georgetown University Press.
- Graham, A. & Davies, G. (1997). *Broadcasting, Society and Policy in the Multimedia Age*. London: John Libbey Media.
- Porter, M. E. (1998). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: The Free Press.
- Siune, K. (1986). Broadcasting: Point of Departure in McQuail, D. and Siune, K. (Eds.), *New Media Politics: Comparative Perspectives in Western Europe*. London: Sage.
- Stephen P. O. (2010). *The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*. London: Routledge.
- UNDP (2004). *Supporting Public Broadcasting: Learning from Bosnia and Herzegovina's Experience*. Retrieved November 21, 2022, from <http://goo.gl/itliaG>.
- UNESCO. (2005). *Public Service Broadcasting: A best practices sourcebook*. Retrieved November 20, 2022, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141584>
- World Radio and Television Council. (2000). *PUBLIC BROADCASTING: WHY? HOW? 2000*. Retrieved November 21, 2022, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000124058>.

การนำระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมาใช้ในประเทศไทย

Implementing Proportional Representation in Thailand

นิติธรรม จิตสงค์

Nititham Jitsong

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Law, Thammasat University

E-mail: nititham.jitsong@gmail.com

Date Received : 23 June 2023 Date Revised : 3 August 2023

Date Accepted : 3 August 2023 Date Published online : 27 September 2023

บทคัดย่อ

ประเทศไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงระบบเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วหลายครั้ง นับตั้งแต่การใช้ระบบเสียงข้างมาก ระบบผสมคู่ขนาน ระบบจัดสรรปันส่วนผสม และการกลับไปใช้ระบบผสมคู่ขนานอีกครั้งในปัจจุบัน แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาความไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีเสถียรภาพของระบบการเมืองได้ เนื่องจากระบบเลือกตั้งไม่สะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนทั้งฝ่ายเสียงข้างมากและฝ่ายเสียงข้างน้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามสัดส่วน จนนำไปสู่การมีผู้แทนราษฎรที่ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน

บทความฉบับนี้มุ่งศึกษาลักษณะสำคัญของระบบเลือกตั้งประเภทต่าง ๆ เกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง ลักษณะสำคัญของระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน (Proportional Representation) 2 ระบบ ได้แก่ (1) ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อ (Party-list proportional representation; List-PR) ผ่านกรณีศึกษาประเทศนอร์เวย์ ประเทศฟินแลนด์ และประเทศสวีเดน และ (2) ระบบสัดส่วนผสม (Mixed-member proportional; MMP) ผ่านกรณีศึกษาประเทศเยอรมัน ประเทศนิวซีแลนด์ และระบบเลือกตั้งตามร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 ฉบับเสนอสภาพัฒนาปฏิรูปแห่งชาติ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับระบบผสมคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 จากการศึกษาพบว่าระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมีศักยภาพที่จะสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนและนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพได้ดีกว่าระบบผสมคู่ขนาน แต่การจะนำมาใช้ในประเทศไทยจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางประการเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศไทยด้วย

คำสำคัญ : ระบบเลือกตั้ง ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อ ระบบสัดส่วนผสม

Abstract

Thailand has undergone many changes to the electoral system for members of the House of Representatives. From the use of the plurality systems, the mixed-parallel systems, the mixed-member apportionment system, to the return to the use of the mixed-parallel system once again in the present. However, this has not been able to solve the inefficiency and instability of the political system due to the electoral systems had not reflected the will of the people, both the majority and the minority, adequately in proportion. Resulting in having representatives who do not eagerly respond to the needs of the people.

This article aimed to examine the key characteristics of different types of electoral systems, criteria for judging electoral systems, and the key features of two proportional representation systems. Which includes (1) party-list proportional representation (List-PR) from case studies of Norway, Finland, and Sweden. And (2) mixed-member proportional (MMP) from case studies of Germany, New Zealand, and the electoral system according to the draft Constitution of 2558 B.E. (2015) proposed to the National Reform Assembly. This was to conduct a comparative analysis with the current mixed-parallel system according to the Constitution of 2560 B.E. (2017), as amended in 2564 B.E. (2019). The study found that proportional representation systems have the potential to reflect the will of the people and lead to an efficient and stable political system better than the mixed-parallel system. However, to implement these systems in Thailand, there must be some modifications to align with the characteristics of Thailand's political and administrative structure.

Keywords: Electoral system, Mixed-member majoritarian (MMM), Proportional representation (PR), Party-list proportional representation (List-PR), Mixed-member proportional (MMP).

บทนำ

การเลือกใช้ระบบเลือกตั้งหรือการออกแบบระบบเลือกตั้งในแต่ละประเทศนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของแต่ละประเทศ ซึ่งรวมไปถึงบริบททางประวัติศาสตร์การเมืองและเป้าหมายของแต่ละประเทศ เนื่องจากเมื่อพิจารณาตามทฤษฎีกฎหมายสามยุคแล้ว กฎหมายว่าด้วยระบบเลือกตั้งมีลักษณะเป็นกฎหมายเทคนิค แต่ละประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยผู้แทนจึงใช้ระบบเลือกตั้งที่แตกต่างกันและมีการกำหนดรายละเอียดเชิงเทคนิคแตกต่างกันไปด้วย แต่ก็จะมีการกำหนดหลักการพื้นฐานของการเลือกตั้งไว้ใกล้เคียงกันซึ่งโดยทั่วไปแล้วประกอบไปด้วยหลักการเลือกตั้งโดยทั่วไป

โดยเสมอภาค โดยตรง โดยลับ และโดยเสรี (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2564, น. 351) นอกจากนี้ในบางประเทศยังได้มีการพัฒนาหลักการเลือกตั้งโดยโปร่งใสขึ้นด้วย (ปูนเทพ ศิริบุษย์, 2561, น. 303)

ในประเทศที่มีการปกครองระบบรัฐสภา (Parliamentary system) ประชาชนไม่ได้เลือกตั้งหัวหน้ารัฐบาล (นายกรัฐมนตรี) โดยตรง แต่เลือกตั้งผู้แทนให้เข้าไปใช้อำนาจหน้าที่ในฐานะฝ่ายนิติบัญญัติและลงมติเห็นชอบผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การเลือกตั้งจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกแปลง “เจตนารมณ์ของประชาชน” ให้กลายเป็นจำนวน “ผู้แทนราษฎร” ที่จะเข้าไปใช้อำนาจหน้าที่ตามกลไกการปกครองระบบรัฐสภา สำหรับประเทศไทยที่มีการปกครองระบบรัฐสภาและรัฐสภาประกอบไปด้วย 2 สภา คือ “สภาผู้แทนราษฎร” มีสมาชิกจำนวน 500 คนที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรง และ “วุฒิสภา” มีสมาชิกจำนวน 200 คนที่มาจากการเลือกตั้งโดยอ้อม (แต่ตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มาตรา 269 กำหนดให้สรรหาและแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาจำนวน 250 คนตามคำแนะนำของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ และกำหนดให้มีวาระ 5 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2562-2567) การเลือกตั้ง สส. จึงเป็นจุดเกาะเกี่ยวโดยตรงทางการเมืองเพียงจุดเดียวที่ประชาชนมีต่อการใช้อำนาจรัฐหรือการเข้าสู่อำนาจรัฐในระดับชาติ

ประเทศไทยได้เคยมีการเปลี่ยนแปลงระบบเลือกตั้งมาแล้วหลายครั้ง นับตั้งแต่การใช้ระบบเสียงข้างมากในช่วง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2539 การใช้ระบบผสมคู่ขนานในช่วง พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2557 การใช้ระบบจัดสรรปันส่วนผสมหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และการกลับไปใช้ระบบผสมคู่ขนานอีกครั้งหนึ่งภายหลังการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญใน พ.ศ. 2564 โดยระบบเลือกตั้งผสมคู่ขนานปัจจุบันมีลักษณะสำคัญ 10 ข้อดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 2 คะแนน ได้แก่ คะแนนที่ 1 สำหรับเลือกตั้งผู้สมัครในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง คะแนนที่ 2 สำหรับเลือกตั้งพรรคการเมืองในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ โดยที่การนับคะแนนเสียงและการคำนวณผลการเลือกตั้งของการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบทำโดยคู่ขนานกันและไม่มีความสัมพันธ์กัน (2) สภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท รวม 500 คน แบ่งเป็น สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 400 คน และ สส. แบบบัญชีรายชื่อ 100 คน คิดเป็นอัตราส่วน 4 ต่อ 1 (3) ในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งใช้ระบบเสียงข้างมากธรรมดา (4) โดยแบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นเขตละคนจำนวน 400 เขต (5) ส่วนในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อพรรคการเมือง (Party-list PR) โดยใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบปิด (Closed-list) (6) มีประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง (7) ใช้วิธีเหลือเศษสูงสุด (Largest remainder method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ (8) และไม่มีเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำ (9) ผู้สมัครไม่สามารถลงสมัครในการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบพร้อมกันในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งเดียวกันได้ (10) พรรคการเมืองจะต้องแจ้งบัญชีรายชื่อผู้ที่พรรคการเมืองจะเสนอให้เป็นนายกรัฐมนตรีจำนวน 1 ถึง 3 คน จึงจะเสนอให้ผู้นั้นเป็นนายกรัฐมนตรีได้ โดยที่ผู้นั้นไม่ต้องรับเลือกตั้งเป็น สส. ก็ได้ และนายกรัฐมนตรีต้องได้รับมติเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรด้วยมติเสียงข้างมากเด็ดขาด (แต่ตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มาตรา 272 กำหนดให้ใน พ.ศ. 2562-2567 นายกรัฐมนตรีต้องได้รับมติเห็นชอบจากที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภาซึ่งประกอบไปด้วย สส. และ สว. รวม 750 คน ด้วยมติเสียงข้างมากเด็ดขาด)

แม้ว่าเคยมีการเปลี่ยนแปลงระบบเลือกตั้งมาแล้วหลายครั้ง แต่ระบบเลือกตั้งก็ยังไม่สะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนทั้งฝ่ายเสียงข้างมากและฝ่ายเสียงข้างน้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามสัดส่วน ส่งผลให้ผู้แทนราษฎรที่ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชนมุ่งต่อรองทางการเมืองจนเกิดปัญหาทางการเมืองต่าง ๆ เช่น ปัญหาประชุมสภาล่มเป็นประจำ (ไอลอว์, 2565) หรือปัญหาพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลไม่สามารถดำเนินนโยบายตามที่ได้หาเสียงไว้ได้ (ประชาไท, 2565) ปัญหาทางการเมืองเหล่านี้ถูกใช้เป็นข้ออ้างในการไม่เคารพสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนโดยผู้ปกครองและการก่อรัฐประหารที่เกิดขึ้นหลายครั้งจนส่งผลให้ประเทศไทยยังถูกจัดให้เป็น “ประชาธิปไตยบกพร่อง” ตามดัชนีประชาธิปไตย (Democracy Index) (Economist Intelligence Unit, 2023) “ไม่เสรี” ตามรายงานเสรีภาพในโลก (Freedom in the World Report) (Freedom House, 2023) “รัฐเผด็จการที่มีการเลือกตั้ง” ตามดัชนีความหลากหลายของประชาธิปไตย (Variety of Democracy Indices) (Varieties of Democracy Institute, 2023)

เป็นที่ยอมรับกันในทางวิชาการว่าระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนถือเป็นระบบเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2564, น. 359) เนื่องจากเป็นระบบที่สะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนผ่านการนำคะแนนเสียงของประชาชนมาคำนวณเพื่อให้ได้ผู้แทนราษฎรตามสัดส่วนที่ประชาชนได้ออกเสียงลงคะแนนให้แก่พรรคการเมืองแต่ละพรรคอย่างใกล้เคียงมากกว่าระบบเลือกตั้งตามเสียงข้างมากที่คะแนนเสียงของผู้ที่ไม่ได้รับเลือกตั้งจะไม่ได้ถูกนำมาคำนวณด้วย และเมื่อทำการสำรวจประเทศที่ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มประเทศ “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ตามดัชนีประชาธิปไตยจำนวน 24 ประเทศ พบว่ามี 14 ประเทศใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน 5 ประเทศ ใช้ระบบเสียงข้างมาก 3 ประเทศ ใช้ระบบสัดส่วนผสม และ 2 ประเทศใช้ระบบผสมคู่ขนาน (Economist Intelligence Unit, 2023; Reynolds, Reilly, & Ellis, 2008, pp. 169-171; Inter-Parliamentary Union, 2022) ดังนั้นระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนจึงมีแนวโน้มที่จะสามารถสร้างสมดุลระหว่างการสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนและการส่งเสริมให้เกิดระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพตามแนวทางประชาธิปไตยได้ดีกว่าระบบเลือกตั้งตามเสียงข้างมาก อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าระบบเลือกตั้งตามเสียงข้างมากไม่เป็นระบบเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็ระบบเลือกตั้งประเภทใดหากถูกนำไปใช้ในการเลือกตั้งที่เสรีและเป็นธรรมและผลการเลือกตั้งสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนทั้งฝ่ายเสียงข้างมากและฝ่ายเสียงข้างน้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ย่อมถือว่าเป็นระบบเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตยได้เช่นกัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทำความเข้าใจข้อความคิดทั่วไปเกี่ยวกับการเลือกตั้งและระบบเลือกตั้ง ซึ่งรวมไปถึงลักษณะสำคัญของระบบเลือกตั้งประเภทต่าง ๆ เภณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง กรณีศึกษาระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน 2 ระบบ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับระบบผสมคู่ขนานที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน
2. เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในประเทศไทย

สมมติฐานของการศึกษา

ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมีศักยภาพที่จะสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนและนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพได้ดีกว่าระบบผสมแบบคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 อย่างไรก็ตามการจะปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในประเทศไทยจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางประการเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศด้วย

ขอบเขตของการศึกษา

บทความฉบับนี้ศึกษาระบบเลือกตั้งผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ สำหรับประเทศที่ใช้ระบบสภานิติบัญญัติจะทำการศึกษาระบบเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรหรือสภาล่าง โดยไม่ได้ทำการศึกษาระบบการได้มาซึ่งวุฒิสภาหรือสภานบน ส่วนสำหรับประเทศที่ใช้ระบบสภานิติบัญญัติเดียวจะทำการศึกษาระบบเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภา และวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบเลือกตั้งประเภทต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน บนพื้นฐานว่าประเทศไทยมีการปกครองระบบรัฐสภา มีรูปแบบของรัฐเป็นรัฐเดี่ยว และบัญญัติระบบเลือกตั้งไว้ในรัฐธรรมนูญ

วิธีการศึกษา

บทความฉบับนี้ดำเนินการโดยวิธีการศึกษาทางเอกสารจากตำรา หนังสือ วารสาร บทความวิชาการ งานวิจัย และข้อมูลสารสนเทศทางอินเทอร์เน็ตทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยในหัวข้อที่ 1 ศึกษาลักษณะสำคัญของระบบเลือกตั้งประเภทต่าง ๆ เกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง ในหัวข้อที่ 2 ศึกษาลักษณะสำคัญของระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน 2 ระบบ คือ ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อและระบบสัดส่วนผสมผ่านกรณีศึกษาต่างประเทศ และวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบผสมคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 กับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน และในหัวข้อที่ 3 ศึกษาแนวทางการปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในประเทศไทย ซึ่งรวมถึงศึกษาปัจจัยแวดล้อมอื่นที่สำคัญต่อการเลือกตั้ง สส. ด้วย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การนำเสนอแนวทางการปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในประเทศไทยในบทความฉบับนี้จะสามารถนำไปต่อยอดการศึกษาและการนำเสนอแนวทางการปฏิรูประบบเลือกตั้ง สส. ในประเทศไทยได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไปในอนาคต

1. การเลือกตั้งและระบบเลือกตั้ง

การเลือกตั้งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยผู้แทน เนื่องจากการเลือกตั้งเป็นกลไกที่จะทำให้หลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งมากที่มีการคุ้มครองเสียงข้างน้อยในระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นได้จริง

(วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2564, น. 350) ระบบเลือกตั้ง (Electoral system) จึงเป็นกลไกแปลง “เจตนารมณ์ของประชาชน” ให้กลายเป็น “คะแนนเสียงเลือกตั้ง” (Electoral votes) และในที่สุดกลายเป็นจำนวน “ผู้แทนราษฎร” ที่จะเข้าไปใช้อำนาจหน้าที่ตามกลไกของระบอบประชาธิปไตย การออกแบบระบบเลือกตั้งจึงส่งผลกระทบต่อกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเลือกตั้งที่รวมไปถึงวิธีการออกเสียงลงคะแนน วิธีการนับคะแนน คุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง คุณสมบัติของผู้มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้ง และปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเลือกตั้ง หากมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการออกเสียงลงคะแนนหรือวิธีการคำนวณผลการเลือกตั้งก็จะทำให้ผลลัพธ์ว่าใครจะได้รับเลือกตั้งหรือพรรคการเมืองใดจะเข้าสู่อำนาจรัฐ (Reynolds, Reilly, & Ellis, 2008, p. 5) และเป็นสิ่งท้าทายมากในสภาผู้แทนราษฎรเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งก็จะส่งผลถึงการกำหนดตัวนายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลในระบบรัฐสภาด้วย เนื่องจากระบบเลือกตั้งประเภทต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการออกเสียงลงคะแนนของผู้เลือกตั้ง การหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งและพรรคการเมืองในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยในหัวข้อนี้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 หัวข้อย่อย คือ 1.1. ประเภทของระบบเลือกตั้ง และ 1.2 เกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง

1.1 ประเภทของระบบเลือกตั้ง

การแบ่งประเภทระบบเลือกตั้งสามารถพิจารณาได้จากหลายปัจจัย เช่น วิธีการออกเสียงลงคะแนน วิธีการนับคะแนน หรือวิธีการตัดสินผู้ที่จะได้รับเลือกตั้ง เป็นต้น ทำให้โดยหลักการแล้วจะสามารถแบ่งระบบเลือกตั้งออกได้เป็นหลากหลายประเภทจนนับไม่ถ้วน แต่โดยทั่วไปแล้วมีการแบ่งระบบเลือกตั้งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ระบบเสียงข้างมากและระบบสัดส่วน และเมื่อมีการนำ 2 ระบบนี้มาใช้ร่วมกันเรียกว่าระบบผสม (Reynolds, Reilly, & Ellis, 2008, pp. 27-33)

ระบบเสียงข้างมาก (Plurality/Majority system) มีลักษณะทั่วไป คือ ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนเสียงมากที่สุดเป็นผู้ชนะเลือกตั้งและได้รับเลือกตั้ง ปัจจุบันถูกใช้ในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในประมาณ 2 ใน 5 ของประเทศทั่วโลก เช่น ประเทศสหราชอาณาจักร ประเทศฝรั่งเศส และประเทศออสเตรเลีย เป็นต้น โดยอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนเสียงมากที่สุดโดยไม่จำเป็นต้องได้รับคะแนนเสียงเกินครึ่งเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง เรียกว่า ระบบเสียงข้างมากธรรมดา (2) ผู้สมัครจะต้องได้รับคะแนนเสียงเกินครึ่งด้วยจึงจะเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง เรียกว่า ระบบเสียงข้างมากเด็ดขาด

ระบบสัดส่วน (Proportional Representation; PR) มีลักษณะทั่วไป คือ มีการจัดสรรผู้แทนราษฎรให้แก่พรรคการเมืองตามสัดส่วนของคะแนนเสียงที่แต่ละพรรคการเมืองได้รับจากการเลือกตั้ง ปัจจุบันถูกใช้ในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในประมาณ 2 ใน 5 ของประเทศทั่วโลก เช่น ประเทศนอร์เวย์ ประเทศฟินแลนด์ และประเทศสวีเดน เป็นต้น โดยอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ระบบสัดส่วนพรรคการเมืองหรือระบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง (Party-list PR) (2) ระบบสัดส่วนผู้สมัครหรือระบบหนึ่งคะแนนถ่ายโอนได้ (Single Transferable Vote; STV)

ระบบผสม (Mixed system) มีลักษณะทั่วไป คือ เป็นการนำระบบเสียงข้างมากและระบบสัดส่วนมาใช้ร่วมกัน ปัจจุบันถูกใช้ในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในประมาณ 1 ใน 5 ของประเทศทั่วโลก โดยอาจแบ่งออก

ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ใช้ร่วมกันแบบคู่ขนานโดยไม่มีการชดเชยสัดส่วน เรียกว่า ระบบผสมคู่ขนาน (Mixed-parallel system) หรือระบบเสียงข้างมากผสม (Mixed-member majoritarian system; MMM) เช่น ระบบเลือกตั้งในประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย เป็นต้น (2) ใช้ร่วมกันโดยมีการชดเชยสัดส่วนและนับได้ว่าเป็นระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนด้วย เรียกว่า ระบบสัดส่วนผสม (Mixed-member proportional system; MMP) เช่น ระบบเลือกตั้งในประเทศเยอรมัน ประเทศนิวซีแลนด์ เป็นต้น

1.2 เกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง

โดยพื้นฐานแล้วระบบเลือกตั้งต้องสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานและมาตรฐานสากลของการเลือกตั้ง ซึ่งประกอบไปด้วยหลักการเลือกตั้งโดยทั่วไป หลักการเลือกตั้งโดยเสมอภาค หลักการเลือกตั้งโดยตรง หลักการเลือกตั้งโดยลับ หลักการเลือกตั้งโดยเสรี และหลักการเลือกตั้งโดยโปร่งใส นอกจากนี้ระบบเลือกตั้งต้องมีความชอบธรรมเพื่อให้ประชาชนสามารถมั่นใจและเชื่อมั่นได้ว่าระบบเลือกตั้งเป็นระบบที่จะนำไปสู่การเลือกตั้งที่เสรีและเป็นธรรม ซึ่งทำได้โดยการส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเลือกตั้ง หรือหากจะมีการปฏิรูประบบเลือกตั้งก็ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดซึ่งรวมไปถึงกระบวนการออกแบบระบบเลือกตั้งและการทำประชามติก่อนการประกาศใช้ระบบเลือกตั้งใหม่ด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากระบบเลือกตั้งไม่ได้เป็นเพียงกติกาที่พรรคการเมืองหรือผู้สมัครแข่งขันกันเพื่อเข้าสู่อำนาจรัฐตามกระบวนการประชาธิปไตยเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่ประชาชนแสดงเจตนารมณ์ในการกำหนดทิศทางของประเทศ และเป็นกระบวนการได้มาซึ่งความชอบธรรมในการใช้อำนาจรัฐจากประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย ผ่านการมีผู้แทนในเชิงภูมิศาสตร์ เชิงอุดมการณ์ ผู้แทนของพรรคการเมือง และผู้แทนความหลากหลายของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เป็นต้น (Reynolds, Reilly, & Ellis, 2008, p. 9)

ในการพิจารณาเกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้งนั้น อาจทำได้โดยพิจารณาจากเกณฑ์ที่จัดทำโดยองค์กรระหว่างประเทศอย่าง International IDEA ซึ่งเป็นองค์กรที่สนับสนุนการมีประชาธิปไตยที่ยั่งยืนทั่วโลก ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1995 และได้จัดทำเกณฑ์การออกแบบระบบเลือกตั้งไว้เพื่อเป็นแนวทางให้แก่ประเทศต่าง ๆ ที่กำลังอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนผ่านระบบเลือกตั้ง โดยเสนอว่าระบบเลือกตั้งควรสอดคล้องกับปัจจัย ดังต่อไปนี้ (1) การจัดให้มีผู้แทนราษฎร (2) การทำให้การเลือกตั้งเข้าถึงได้และมีความหมาย (3) การจัดให้มีแรงจูงใจสำหรับการประนีประนอม (4) การอำนวยความสะดวกให้มีรัฐบาลที่มีเสถียรภาพและมีประสิทธิภาพ (5) การทำให้รัฐบาลมีความรับผิดชอบ (6) การทำให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบ (7) การส่งเสริมพรรคการเมือง (8) การส่งเสริมฝ่ายค้านและการกำกับดูแลฝ่ายนิติบัญญัติ (9) การทำให้กระบวนการเลือกตั้งยั่งยืน (10) การคำนึงถึงมาตรฐานระหว่างประเทศ (Reynolds, Reilly, & Ellis, 2008, pp. 9-15)

นอกจากนี้ยังอาจทำการพิจารณาได้จากประสบการณ์การปฏิรูประบบเลือกตั้งของต่างประเทศ เช่น การปฏิรูประบบเลือกตั้งของประเทศนิวซีแลนด์ในช่วง ค.ศ. 1985-1996 โดยคณะกรรมการปฏิรูประบบเลือกตั้งของนิวซีแลนด์ ได้จัดทำเกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้งขึ้นเพื่อใช้ประเมินระบบเลือกตั้งประเภทต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัย ดังต่อไปนี้ (1) ความยุติธรรมระหว่างพรรคการเมือง (2) การมีตัวแทนของ

ชนกลุ่มน้อยและกลุ่มผลประโยชน์พิเศษอย่างมีประสิทธิภาพ (3) การมีตัวแทนของชาวเมาร้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) การบูรณาการทางการเมือง (5) การมีตัวแทนของพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ (6) การมีส่วนร่วมของผู้เลือกตั้งที่มีประสิทธิภาพ (7) รัฐบาลที่มีประสิทธิภาพ (8) รัฐสภาที่มีประสิทธิภาพ (9) พรรคการเมืองที่มีประสิทธิภาพ (10) ความชอบธรรมของระบบเลือกตั้ง (Royal Commission on the Electoral System, 1986, pp. 11-12)

จากการศึกษาเกณฑ์การออกแบบระบบเลือกตั้งของ International IDEA และเกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้งในรายงานของคณะกรรมการการปฏิรูประบบเลือกตั้งของนิวซีแลนด์สามารถสังเคราะห์ออกมาเป็นเกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง 3 เกณฑ์

เกณฑ์ที่ 1 ประชาชนสามารถออกเสียงลงคะแนนได้ตรงตามความต้องการและผลการเลือกตั้งสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนหรือไม่ โดยพิจารณาได้จากตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ (1) คะแนนของประชาชนแต่ละคนมีน้ำหนักเท่าเทียมกัน (2) ลดคะแนนเสียเปล่า การลงคะแนนเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic voting) และผู้ชนะเสียงข้างน้อย (3) พรรคการเมืองทุกขนาดมีโอกาสเท่าเทียมกัน (4) รับประกันการมีผู้แทนที่มีประสิทธิภาพสำหรับประชาชนหลากหลายกลุ่มซึ่งรวมถึงชนกลุ่มน้อยและกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ

เกณฑ์ที่ 2 ผลการเลือกตั้งนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพหรือไม่ โดยพิจารณาได้จากตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ (5) ส่งเสริมให้มีรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพ (6) ส่งเสริมให้มีรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพ (7) ส่งเสริมประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพของพรรคการเมืองทุกขนาด (8) ส่งเสริมประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพขององค์กรทางการเมืองอื่น ๆ

เกณฑ์ที่ 3 ระบบเลือกตั้งง่ายต่อการทำความเข้าใจและการจัดการเลือกตั้งหรือไม่ โดยพิจารณาได้จากตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ (9) ประชาชนสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย (10) การจัดการเลือกตั้งเป็นไปได้โดยง่าย

2. ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน: กรณีศึกษาระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อและระบบสัดส่วนผสม

ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นระบบเลือกตั้งที่จำนวนผู้แทนราษฎรของแต่ละพรรคการเมืองจะได้นั้นสอดคล้องกับจำนวนคะแนนเสียงที่ผู้เลือกตั้งได้ออกเสียงลงคะแนนให้แก่พรรคการเมือง หัวข้อนี้จึงแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อย่อย ได้แก่ 2.1 กรณีศึกษาระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อ 2.2 กรณีศึกษาระบบสัดส่วนผสม และ 2.3 เปรียบเทียบระบบผสมคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 กับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์แนวทางแก้ไขที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย

2.1 กรณีศึกษาระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อ (Party-list proportional system)

ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อหรือระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อพรรคการเมือง (Party-list PR) มีลักษณะสำคัญ คือ พรรคการเมืองจะต้องจัดทำบัญชีรายชื่อผู้สมัครในสังกัดโดยเรียงลำดับผู้ที่จะได้รับเลือกตั้งไว้ล่วงหน้า ประชาชนเลือกตั้งพรรคการเมืองและพรรคการเมืองจะได้รับการจัดสรรผู้แทนราษฎรตามสัดส่วนคะแนนที่ได้รับ โดยผู้สมัครจะได้รับเลือกตั้งตามลำดับในบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองได้จัดทำไว้ และในกรณีที่

ประชาชนมีสิทธิเปลี่ยนแปลงการจัดลำดับบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองได้ เรียกว่า ระบบบัญชีรายชื่อเปิด (Open-list) แต่หากเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เรียกว่า ระบบบัญชีรายชื่อปิด (Closed-list)

ผู้ศึกษาเลือกกรณีศึกษาประเทศนอร์เวย์ ประเทศฟินแลนด์ และประเทศสวีเดน เนื่องจากทั้ง 3 ประเทศมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภาและเป็นรัฐเดี่ยวเช่นเดียวกับประเทศไทย ทั้งยังถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มประเทศประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามดัชนีประชาธิปไตยซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ประเทศไทยได้

โดยลักษณะสำคัญที่คล้ายคลึงกันของระบบบัญชีรายชื่อในทั้ง 3 ประเทศ คือ ระบบเลือกตั้งที่มีพื้นฐานเป็น “ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนที่ใช้ระบบเขตละหลายคนและมีหลายเขตเลือกตั้ง” (Proportional representation with multi-member constituencies) จึงทำให้ลดปัญหาพื้นฐานของการไม่มีผู้แทนในระดับพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ของระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนได้ อย่างไรก็ตามมีรายละเอียดแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ประเทศนอร์เวย์

ประเทศนอร์เวย์มีรูปแบบของรัฐเป็นราชอาณาจักรและเป็นรัฐเดี่ยว รัฐสภาของประเทศนอร์เวย์ (Storting) ประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 169 คน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงทุก 4 ปี โดยนายกรัฐมนตรีไม่มีอำนาจยุบสภาและไม่มีการเลือกตั้งใหม่ภายในสมัยประชุม เดิมเคยใช้ระบบเสียงข้างมากเด็ดขาดที่มีการเลือกตั้งสองรอบ แต่ใน ค.ศ. 1919 ได้เปลี่ยนเป็นระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อจนถึงปัจจุบัน

ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อในประเทศนอร์เวย์มีลักษณะสำคัญ 7 ข้อ ดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 1 คะแนน สำหรับเลือกตั้ง “บัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมือง” ในเขตเลือกตั้งของตน (2) ใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบปิด (Closed list) ถึงแม้ว่าประชาชนมีสิทธิเปลี่ยนแปลงลำดับของผู้สมัครในบัญชีรายชื่อได้ทำให้อาจถือได้ว่ามีลักษณะเป็นการใช้ระบบบัญชีรายชื่อกึ่งเปิด (Semi-open list) แต่หากผู้สมัครได้รับคะแนนเสียงไม่เกินร้อยละ 50 ของคะแนนเสียงที่บัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นได้รับ ก็จะไม่ส่งผลเป็นการเปลี่ยนแปลงลำดับในบัญชีรายชื่อ ในทางปฏิบัติยังไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงลำดับบัญชีรายชื่อสำเร็จในการเลือกตั้งระดับชาติ (3) มีการแบ่งเขตเลือกตั้งตามเคาน์ตี (County) เป็น 19 เขตเลือกตั้ง แต่ละเขตมีผู้แทนราษฎรได้ตามสัดส่วนประชากร (4) รัฐสภาประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท รวม 169 คน แบ่งเป็นสมาชิกจากเขตเลือกตั้ง (Constituency member) 150 คน และสมาชิกปรับสัดส่วน (Leveling member; Member at large) 19 คน เขตเลือกตั้งละ 1 คน โดยพรรคการเมืองที่ได้รับการจัดสรรสมาชิกจากเขตเลือกตั้งไม่ครบตามสัดส่วนทั้งประเทศจะได้รับการจัดสรรสมาชิกปรับสัดส่วน (5) มีการกำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำไว้ที่ร้อยละ 4 ของคะแนนรวมทั้งประเทศ พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองจึงจะได้รับการจัดสรรสมาชิกปรับสัดส่วน (6) ใช้วิธีค่าเฉลี่ยสูงสุดดัดแปลง (Modified Sainte-Laguë method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้งในแต่ละเขตเลือกตั้ง (7) โดยทั่วไปแล้วนายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำพรรคการเมืองที่มีผู้แทนราษฎรสนับสนุนมากที่สุด โดยนายกรัฐมนตรีต้องได้รับมติเสียงข้างมากของสมาชิกทั้งหมด แต่ก็ยังเป็นเพียงประเพณีการปกครองเท่านั้น (Stortinget, 2021; Valgdirektoratet, 2021)

ประเทศฟินแลนด์

ประเทศฟินแลนด์มีรูปแบบของรัฐเป็นสาธารณรัฐและเป็นรัฐเดี่ยว รัฐสภาของประเทศฟินแลนด์ (Suomen eduskunta) ประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 200 คนมาจากการเลือกตั้งโดยตรงทุก 4 ปี

ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อในประเทศฟินแลนด์มีลักษณะสำคัญ 7 ข้อ ดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 1 คะแนน สำหรับเลือกตั้ง “ผู้สมัครรายบุคคล” โดยคะแนนของผู้สมัครแต่ละคนจะถูกนำไปรวมกันเป็นคะแนนของบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือพันธมิตรการเลือกตั้ง (Electoral alliance) ที่ผู้สมัครสังกัด (2) ใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบเปิด (Open list) โดยผู้สมัครจะถูกจัดลำดับตามคะแนนเสียงที่ได้รับมากไปหาน้อย (3) มีการแบ่งเขตเลือกตั้งตามออกเป็น 13 เขตเลือกตั้ง แต่ละเขตเลือกตั้งมีผู้แทนราษฎรได้ตามสัดส่วนประชากร (4) รัฐสภาประกอบไปด้วยสมาชิกรวม 200 คน (5) ไม่มีการกำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำ (6) ใช้วิธีคำนวณผลเลือกตั้ง (D'Hondt method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้ง โดยนำคะแนนที่บัญชีรายชื่อได้รับหารด้วยลำดับของผู้สมัครจะได้เป็นดัชนีเปรียบเทียบ (Comparative index) โดยที่ผู้สมัครลำดับที่ 1 หารด้วย 1 ผู้สมัครลำดับที่ 2 หารด้วย 2 ผู้สมัครลำดับที่ 3 หารด้วย 3 ต่อไปจนครบทุกลำดับ แล้วจึงนำดัชนีเปรียบเทียบของผู้สมัครในทุกบัญชีรายชื่อในเขตเลือกตั้งมาเปรียบเทียบกัน ผู้สมัครที่มีดัชนีเปรียบเทียบสูงสุดจะได้รับเลือกตั้งก่อนตามลำดับจนครบจำนวนผู้แทนราษฎรที่มีได้ในเขต (7) นายกรัฐมนตรีต้องได้รับความเห็นชอบด้วยมติเสียงข้างมากธรรมดาของรัฐสภา (Ministry of Justice Finland, 2020)

ประเทศสวีเดน

ประเทศสวีเดนมีรูปแบบของรัฐเป็นราชาณาจักรและเป็นรัฐเดี่ยว รัฐสภาของประเทศสวีเดน (Riksdag) ประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 349 คนมาจากการเลือกตั้งที่จัดขึ้นทุก 4 ปี

ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อในประเทศสวีเดนมีลักษณะสำคัญ 7 ข้อ ดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 1 คะแนน สำหรับเลือกตั้ง “พรรคการเมือง” หรือ “ผู้สมัครรายบุคคล” ก็ได้ ในกรณีเลือกตั้งผู้สมัครรายบุคคลคะแนนของผู้สมัครแต่ละคนจะถูกนำไปรวมกันเป็นคะแนนของบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองที่ผู้สมัครสังกัด (2) ใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบเปิด (Open list) ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนรายบุคคลเกินร้อยละ 5 ของคะแนนที่พรรคการเมืองได้รับจะได้รับเลือกตั้งก่อนตามลำดับ และเมื่อไม่มีผู้สมัครที่ได้รับคะแนนรายบุคคลเกินร้อยละ 5 แล้ว ก็ให้จัดสรรผู้แทนราษฎรตามลำดับในบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง (3) โดยทั่วไปมีการแบ่งเขตเลือกตั้งตามเคาน์ตี (County) แต่บางเคาน์ตีถูกแบ่งออกเป็นหลายเขต รวมทั้งหมดมีจำนวน 29 เขต และโดยปกติแต่ละเขตเลือกตั้งมีผู้แทนราษฎรได้ 10-12 คน ตามสัดส่วนประชากร แต่ในบางเขตเลือกตั้ง เช่น ในการเลือกตั้งทั่วไป ค.ศ. 2022 สต็อกโฮล์มมีผู้แทนราษฎรได้ 43 คน เป็นต้น (4) รัฐสภาประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท รวม 349 คน แบ่งเป็นสมาชิกจากเขตเลือกตั้ง (Fixed constituency seats) 310 คน และสมาชิกปรับสัดส่วน (Adjustment seats) 39 คน (5) กำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำไว้ที่ร้อยละ 4 ของคะแนนรวมทั้งประเทศ พรรคการเมืองจึงจะได้รับการจัดสรรสมาชิกปรับสัดส่วน

แต่หากพรรคการเมืองได้คะแนนร้อยละ 12 ขึ้นไปในเขตเลือกตั้ง พรรคการเมืองนั้นก็จะได้รับการจัดสรรสมาชิกเฉพาะในเขตเลือกตั้งนั้นได้ (6) ใช้วิธีค่าเฉลี่ยสูงสุดดัดแปลง (Modified highest averages method; adjusted odd numbers method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้ง (7) นายกรัฐมนตรีต้องได้รับความเห็นชอบของรัฐสภาผ่านการลงมติเชิงลบ (Negative parliamentarism) โดยต้องได้รับมติ “ไม่เห็นชอบ” น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของสมาชิกทั้งหมด (Swedish Parliament, 2023)

2.2 กรณีศึกษาระบบสัดส่วนผสม (Mixed-member proportional system)

ระบบสัดส่วนผสมมีลักษณะสำคัญ คือ มีการเลือกตั้ง 2 ประเภท (1) การเลือกตั้งผู้สมัครรายบุคคลในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง และ (2) การเลือกตั้งพรรคการเมืองเพื่อนำคะแนนเสียงไปใช้คำนวณจำนวนผู้แทนราษฎรที่แต่ละพรรคการเมืองจะได้รับตามสัดส่วนคะแนนทั่วประเทศ

ผู้ศึกษาเลือกกรณีศึกษาประเทศเยอรมันในฐานะประเทศต้นแบบของการใช้ระบบสัดส่วนผสม และประเทศนิวซีแลนด์ในฐานะประเทศที่ปฏิรูประบบเลือกตั้งผ่านการทำประชามติ โดยทั้ง 2 ประเทศมีการปกครองระบอบรัฐสภา ทั้งยังถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มประเทศประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามดัชนีประชาธิปไตย นอกจากนี้ประเทศไทยก็เคยมีความพยายามจะนำระบบสัดส่วนผสมมาใช้ โดยถูกนำเสนอในร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 ฉบับเสนอสถาปนาปฏิรูปแห่งชาติ

โดยลักษณะสำคัญที่คล้ายคลึงกันของระบบสัดส่วนผสมในทั้ง 2 ประเทศและในร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 คือ สภาผู้แทนราษฎรหรือรัฐสภาประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท แบ่งเป็น สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง และ สส. แบบบัญชีรายชื่อ อย่างไรก็ตามมีรายละเอียดแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ประเทศเยอรมัน

ประเทศเยอรมันมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภา มีรูปแบบของรัฐเป็นสาธารณรัฐและเป็นสหพันธรัฐซึ่งประกอบด้วย 16 มลรัฐ ฝ่ายนิติบัญญัติของเยอรมันประกอบไปด้วย “สภาผู้แทนราษฎร” (Bundestag) และ “สภาผู้แทนมลรัฐ” (Bundesrat) แต่โดยทั่วไปไม่ถือว่าเป็นระบบสภานิติบัญญัติคู่ เนื่องจากอำนาจนิติบัญญัติของสภาผู้แทนมลรัฐมีเฉพาะร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอำนาจของมลรัฐเท่านั้น โดยสภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 598 คน มาจากการเลือกตั้งที่จัดขึ้นทุก 4 ปี ด้วยระบบสัดส่วนผสมหรือที่ในเยอรมันเรียกว่า “ระบบสัดส่วนที่มีการเลือกตั้งรายบุคคล” (personalisiertes Verhältniswahlrecht; personalized proportional representation)

ระบบสัดส่วนผสมในเยอรมันมีลักษณะสำคัญ 10 ข้อดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 2 คะแนน ได้แก่ คะแนนที่ 1 สำหรับเลือกตั้งผู้สมัครโดยตรง (Direktmandat; Direct seat/Constituency seat) ในเขตเลือกตั้ง คะแนนที่ 2 สำหรับเลือกตั้งพรรคการเมืองในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อของมลรัฐ (Landesliste; State list) โดยคะแนนที่ 2 จะถูกนำมาใช้เพื่อคำนวณจำนวน สส. ที่แต่ละพรรคการเมืองพึงจะได้รับทั้งหมดตามสัดส่วนคะแนนเสียงที่ได้รับทั่วประเทศ (2) สภาผู้แทนราษฎร

ประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท รวมอย่างน้อย 598 คน แบ่งเป็น สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 299 คน และ สส. แบบบัญชีรายชื่ออย่างน้อย 299 คน คิดเป็นอัตราส่วน 1 ต่อ 1 ในทางปฏิบัติอาจมี สส. เกินจำนวนได้ในกรณีที่มียุทธศาสตร์ได้รับ สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้งเกินกว่าจำนวน สส. ที่พึงจะได้รับทั้งหมดจากการคำนวณคะแนนที่ 2 กรณีนี้เรียกว่า “สมาชิกเกินส่วน” (Überhangmandat; Overhang seat) จึงจำเป็นต้องมีการจัดสรร สส. แบบบัญชีรายชื่อให้แก่พรรคต่าง ๆ เพิ่มเติม เพื่อให้แต่ละพรรคได้รับ สส. ตามสัดส่วนคะแนนที่ได้รับทั้งหมด กรณีนี้เรียกว่า “สมาชิกปรับสัดส่วน” (Ausgleichsmandat; Balancing seat) (3) ในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งใช้ระบบเสียงข้างมากธรรมดา (4) โดยแบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นเขตละคนจำนวน 299 เขต (5) ส่วนในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบปิด (Closed list) (6) โดยมีมลรัฐเป็นเขตเลือกตั้งจำนวน 16 เขต แต่ละมลรัฐจะได้รับการจัดสรรจำนวน สส. ตามสัดส่วนประชากร (7) ใช้วิธีคำนวณสูงสุด (Sainte-Laguë/Schepers method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้งจากคะแนนที่ 2 (8) กำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำไว้ที่ร้อยละ 5 ของคะแนนที่ 2 ทั้งประเทศ หรือได้รับ สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 3 คนขึ้นไป พรรคการเมืองจึงจะได้รับการจัดสรร สส. แบบบัญชีรายชื่อ (9) ผู้สมัครมีสิทธิลงสมัครในการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบพร้อมกันในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งเดียวกันได้ กรณีที่ผู้สมัครได้รับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งและอยู่ในลำดับในบัญชีรายชื่อที่จะได้รับเลือกตั้งด้วยนั้น ผู้สมัครในบัญชีรายชื่อลำดับถัดไปก็จะได้รับเลือกตั้งแทน (10) สภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยใช้มติเสียงข้างมากเด็ดขาด (German Bundestag, 2023)

ใน ค.ศ. 2023 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิกไม่เกิน 630 คน และยกเลิกข้อยกเว้นเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำกรณีที่พรรคการเมืองได้รับ สส. แบบแบ่งเขต 3 คน ทำให้พรรคการเมืองจะต้องได้รับคะแนนตั้งแต่ร้อยละ 5 ขึ้นไปเท่านั้น จึงจะได้รับการจัดสรร สส. แบบบัญชีรายชื่อ อย่างไรก็ตามกฎหมายดังกล่าวยังอยู่ระหว่างการวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์ หากไม่มีปัญหาขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญก็จะมีผลบังคับใช้ตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไป ค.ศ. 2025 เป็นต้นไป (Deutsche Welle, 2023)

ประเทศนิวซีแลนด์

ประเทศนิวซีแลนด์มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภา มีรูปแบบของรัฐเป็นราชอาณาจักรและเป็นรัฐเดี่ยว รัฐสภาของประเทศนิวซีแลนด์ (Parliament) ประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 120 คนมาจากการเลือกตั้งที่จัดขึ้นทุก 3 ปี เดิมใช้ระบบเสียงข้างมากธรรมดาเขตละคน แต่มีการปฏิรูประบบเลือกตั้งเป็นระบบสัดส่วนผสม (Mixed-member proportional; MMP) สำเร็จผ่านการทำประชามติใน ค.ศ. 1993 และมีการเลือกตั้งด้วยระบบสัดส่วนผสมเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1996 เป็นต้นมา

ระบบสัดส่วนผสมในประเทศนิวซีแลนด์มีลักษณะสำคัญ 10 ข้อดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 2 คะแนน ได้แก่ คะแนนที่ 1 สำหรับเลือกตั้งผู้สมัครในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง คะแนนที่ 2 สำหรับเลือกตั้งพรรคการเมืองในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ โดยคะแนนที่ 2 จะถูกนำมาใช้เพื่อคำนวณจำนวนสมาชิกที่แต่ละพรรคการเมืองพึงจะได้รับทั้งหมดตามสัดส่วนคะแนนเสียงที่

ได้รับทั้งประเทศ (2) รัฐสภาประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท รวมอย่างน้อย 120 คน แบ่งเป็นสมาชิกแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 72 คน และสมาชิกแบบบัญชีรายชื่ออย่างน้อย 48 คน คิดเป็นอัตราส่วน 3 ต่อ 2 ในทางปฏิบัติอาจมีสมาชิกเกินจำนวนได้ ในกรณีที่มิพรรคได้รับสมาชิกแบบแบ่งเขตเลือกตั้งเกินกว่าจำนวนสมาชิกที่พึงจะได้รับทั้งหมดจากการคำนวณคะแนนที่ 2 กรณีนี้เรียกว่า “สมาชิกเกินส่วน” (Overhang seat) (3) ในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งใช้ระบบเสียงข้างมากธรรมดา (4) โดยแบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นเขตละคนจำนวน 72 เขต (5) ส่วนในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบปิด (Closed list) (6) โดยมีประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง (7) ใช้วิธีค่าเฉลี่ยสูงสุดตัดแปลง (Modified Sainte-Laguë method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้งจากคะแนนที่ 2 (8) กำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำไว้ที่ร้อยละ 5 ของคะแนนที่ 2 ทั้งประเทศ หรือได้รับสมาชิกแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 1 คนขึ้นไป พรรคการเมืองจึงจะได้รับการจัดสรรสมาชิกแบบบัญชีรายชื่อ (9) ผู้สมัครมีสิทธิลงสมัครในการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบพร้อมกันในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งเดียวกันได้ กรณีที่ผู้สมัครได้รับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งและอยู่ในลำดับในบัญชีรายชื่อที่จะได้รับเลือกตั้งด้วยนั้น ผู้สมัครในบัญชีรายชื่อลำดับถัดไปก็จะได้รับเลือกตั้งแทน (10) ไม่มีการกำหนดว่าพรรคการเมืองจะต้องแจ้งบัญชีรายชื่อผู้ที่พรรคการเมืองจะเสนอให้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ (Constitutional Convention) ผู้สำเร็จราชการจะแต่งตั้งหัวหน้าพรรคการเมืองที่มีสมาชิกมากที่สุดที่สามารถรวบรวมเสียงข้างมากในรัฐสภาได้มากพอที่จะสามารถบริหารประเทศในระบบรัฐสภาได้ (Electoral Commission New Zealand, 2023; Department of the Prime Minister and Cabinet, 2023)

ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 ฉบับเสนอสถาปนาปฏิรูปแห่งชาติ

หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ได้มีการแต่งตั้ง “คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ” โดยมีบรรศักดิ์ อวรรณโณ เป็นประธาน เพื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญเสนอต่อสภาปฏิรูปแห่งชาติ เพื่อลงมติใน พ.ศ. 2558 แต่ไม่ผ่านการลงมติทำให้ไม่ได้มีการประกาศใช้ โดยร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 กำหนดให้ประเทศไทยมีรัฐสภาที่ประกอบไปด้วยสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยตรง และวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งโดยตรง การเลือกกันเอง และการสรรหา โดยที่สภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่า 450 คนแต่ไม่เกิน 470 คน มีวาระ 4 ปี และมาจากการเลือกตั้งด้วยระบบสัดส่วนผสม เนื่องจากคณะกรรมการฯ ต้องการใช้ระบบที่ให้สมดุลระหว่างความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคการเมืองและจำนวน สส. ที่แต่ละพรรคการเมืองจะได้รับ (คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ, 2558)

ระบบสัดส่วนผสมตามร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 มีลักษณะสำคัญ 10 ข้อดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 2 คะแนน ได้แก่ คะแนนที่ 1 สำหรับเลือกตั้งผู้สมัครในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง คะแนนที่ 2 สำหรับเลือกตั้งพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ โดยคะแนนที่ 2 จะถูกนำมาใช้เพื่อคำนวณจำนวน สส. ที่แต่ละพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองพึงจะได้รับทั้งหมดตามสัดส่วนคะแนนเสียงที่ได้รับทั้งประเทศ (2) สภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท ไม่น้อยกว่า 450 คนแต่ไม่เกิน 470 คน แบ่งเป็น สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 250 คน และ สส.

แบบบัญชีรายชื่อไม่น้อยกว่า 200 คนแต่ไม่เกิน 220 คน คิดเป็นอัตราส่วน 5 ต่อ 4 โดยอาจเกิดกรณีที่มี สส. เกินจำนวน 450 ได้ ในกรณีที่มีพรรคได้รับ สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้งเกินกว่าจำนวน สส. ที่พึงจะได้รับทั้งหมดจากการคำนวณคะแนนที่ 2 กรณีนี้เรียกว่า สส. ส่วนเกิน (Overhang seat) (3) ในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งใช้ระบบเสียงข้างมากธรรมดา แต่ไม่ได้กำหนดไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ (4) โดยแบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นเขตละคนจำนวน 250 เขต (5) ส่วนในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบเปิด (Open list) โดยประชาชนมีสิทธิระบุด้วยว่าต้องการให้ผู้สมัครคนใดในบัญชีรายชื่อได้รับเลือกตั้ง 1 คน กรณีไม่ระบุก็ไม่ถือว่าเป็นบัตรเสียแต่ถือว่าสิทธิการจัดลำดับบัญชีรายชื่อ โดยผู้สมัครที่ได้คะแนนมากที่สุดจะได้รับเลือกตั้งก่อนตามลำดับ ตามด้วยผู้สมัครในบัญชีรายชื่อที่ไม่ได้คะแนนตามการจัดลำดับของพรรคการเมือง (6) กำหนดให้ใช้ภาคเป็นเขตเลือกตั้ง แบ่งออกเป็น 6 ภาคตามการแบ่งภาคเชิงภูมิศาสตร์ของประเทศไทย แต่ละภาคจะได้รับการจัดสรรจำนวน สส. ตามสัดส่วนประชากรโดยไม่จำเป็นต้องมีจำนวนใกล้เคียงกัน (7) ใช้วิธีค่าเฉลี่ยสูงสุด (Highest averages method; Sainte-Laguë method) ในการคำนวณผลการเลือกตั้งจากคะแนนที่ 2 (8) ไม่มีการกำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำที่พรรคการเมืองจะต้องได้รับจึงจะได้รับการจัดสรร สส. แบบบัญชีรายชื่อไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ (9) ไม่มีข้อห้ามผู้สมัครลงสมัครในการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบพร้อมกันไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ (10) นายกรัฐมนตรีต้องได้รับมติเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรด้วยมติเสียงข้างมากเด็ดขาด และต้องได้รับเลือกตั้งเป็น สส. ในกรณีที่แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้เป็น สส. ต้องได้มติเสียงข้างมากพิเศษ 2 ใน 3 (คณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญ, 2558)

2.3 เปรียบเทียบระบบผสมคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 กับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน

ในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566 กรุงเทพมหานครมี สส. ได้ 33 คน พรรคก้าวไกลได้รับ สส. มากถึง 32 คน แม้ว่าได้คะแนนเสียงรวมทุกเขตร้อยละ 44.14 และมีเพียง 1 เขตเท่านั้นที่ได้รับคะแนนเสียงเกินร้อยละ 50 ส่วนพรรคเพื่อไทยได้รับ สส. เพียง 1 คน แม้ว่าได้คะแนนเสียงร้อยละ 20.21 และคะแนนเสียงจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ พรรคก้าวไกลได้คะแนนเสียงร้อยละ 49.85 พรรครวมไทยสร้างชาติได้คะแนนเสียงร้อยละ 19.65 ส่วนพรรคเพื่อไทยได้คะแนนเสียง 18.70 (คณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2566) แต่หากมีการใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน พรรคก้าวไกลจะได้รับ สส. ประมาณ 16-17 คน พรรครวมไทยสร้างชาติจะได้รับ สส. ประมาณ 6-7 คน ส่วนพรรคเพื่อไทยจะได้รับ สส. ประมาณ 6 คนแทน เมื่อทำการเปรียบเทียบกับผลการเลือกตั้งภาพรวมทั้งประเทศ พรรคก้าวไกลได้คะแนนเสียงร้อยละ 38.48 ได้รับ สส. ทั้งหมด 151 คน พรรคเพื่อไทยได้คะแนนเสียงร้อยละ 29.22 ได้รับ สส. ทั้งหมด 141 คน พรรคพรรครวมไทยสร้างชาติได้คะแนนเสียงร้อยละ 12.70 ได้รับ สส. ทั้งหมด 36 คน (คณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2566) แต่หากมีการใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน พรรคก้าวไกลก็อาจจะได้รับ สส. ประมาณ 190-195 คน พรรคเพื่อไทยอาจจะได้รับ สส. ประมาณ 145-150 คน ส่วนพรรครวมไทยสร้างชาติอาจจะได้รับ สส. ประมาณ 60-65 คนแทน

จากผลการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566 เห็นได้ชัดว่าหากระบบเลือกตั้งเปลี่ยนแปลงไปก็จะทำให้ผลการเลือกตั้งเปลี่ยนแปลงไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบเลือกตั้ง พฤติกรรมการออกเสียงลงคะแนนของผู้เลือกตั้งหรือพฤติกรรมการหาเสียงของผู้สมัครและพรรคการเมืองก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อการวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบเลือกตั้งผสมคู่ขนานของประเทศไทยกับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนจะใช้เกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้ง 3 เกณฑ์ในการวิเคราะห์

เกณฑ์ที่ 1 ประชาชนสามารถออกเสียงลงคะแนนได้ตรงตามความต้องการและผลการเลือกตั้งสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนหรือไม่

แม้ว่าระบบเลือกตั้งผสมคู่ขนานที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจะไม่มีปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมกันของน้ำหนักคะแนนเสียงอย่างมีนัยยะสำคัญต่อผลการเลือกตั้งหรือการตัดสินใจออกเสียงลงคะแนนของประชาชน แต่การใช้ระบบเสียงข้างมากธรรมดาเขตละคนสำหรับการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งถึง 400 เขต ทำให้ปัญหาคะแนนเสียงเสียเปล่าหรือปัญหา “คะแนนตกน้ำ” ยังมีผลกระทบต่อผลลัพธ์ของการเลือกตั้ง ทั้งยังทำให้เกิดผู้ชนะเสียงข้างน้อย และมีการรณรงค์หาเสียงให้ลงคะแนนเสียงอย่างมียุทธศาสตร์โดยผู้สนับสนุนของพรรคการเมืองด้วย (The Standard, 2566) พรรคการเมืองขนาดเล็กมีโอกาสได้รับเลือกตั้งน้อยกว่าพรรคการเมืองขนาดกลางและขนาดใหญ่ซึ่งส่งผลเชิงลบต่อการมีผู้แทนที่มาจากประชาชนหลากหลายกลุ่ม สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาระบบเลือกตั้งบิดเบือนเจตนารมณ์ของประชาชน และเป็นปัญหาที่เกิดจากพื้นฐานของระบบเลือกตั้งผสมคู่ขนาน ระบบผสมคู่ขนานจึงเป็นระบบที่มีปัญหาทั้งในเชิงการให้ประชาชนสามารถออกเสียงลงคะแนนได้ตรงตามความต้องการและปัญหาผลการเลือกตั้งไม่สะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชน ในขณะที่หากมีการใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนก็จะทำให้ประชาชนสามารถออกเสียงลงคะแนนได้โดยไม่ต้องกังวลว่าคะแนนจะตกน้ำหรือไม่จำเป็นต้องเลือกตั้งอย่างมียุทธศาสตร์ แต่สามารถเลือกตั้งได้ตรงตามความต้องการซึ่งก็จะส่งผลให้การเลือกตั้งสะท้อนเจตนารมณ์ของทั้งฝ่ายเสียงข้างมากและฝ่ายเสียงข้างน้อยตามสัดส่วนได้ดียิ่งขึ้น

เกณฑ์ที่ 2 ผลการเลือกตั้งนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพหรือไม่

ระบบเลือกตั้งผสมคู่ขนานถูกนำมาใช้ในประเทศไทยด้วยวัตถุประสงค์ต้องการแก้ไขปัญหาความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาลในช่วงก่อน พ.ศ. 2540 จึงมุ่งให้เกิดพรรคการเมืองขนาดใหญ่และลดจำนวนพรรคขนาดเล็ก (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2552, น. 108) หลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2544 และการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2548 ก็ทำให้พรรคไทยรักไทยประสบความสำเร็จและสามารถเป็นรัฐบาลที่มีความเข้มแข็งมากได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้พรรคฝ่ายค้านที่มีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำได้คะแนนเสียงน้อยมากจนฝ่ายค้านอ่อนแอจนไม่สามารถตรวจสอบถ่วงดุลรัฐบาลได้ การทำงานในรัฐสภาไม่มีประสิทธิภาพ แต่สำหรับการเลือกตั้ง พ.ศ. 2566 พรรคก้าวไกลชนะการเลือกตั้งและได้เชิญพรรคเพื่อไทยและพรรคการเมืองอื่นๆ ร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลที่รวมคะแนนเสียงได้มากถึง 310 เสียง และมีแนวโน้มว่าจะสามารถเป็นรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพได้ในระบบการเมืองปกติ เมื่อเปรียบเทียบการใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในต่างประเทศพบว่า

ประเทศส่วนใหญ่ที่ใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนจะมีรัฐบาลผสม แต่มีลักษณะเป็นรัฐบาลผสมที่มีเสถียรภาพ และมีประสิทธิภาพในการทำงาน ที่ผลการเลือกตั้งที่สะท้อนเจตนารมณ์ของทางฝ่ายเสียงข้างมากและฝ่ายเสียงข้างน้อยได้อย่างใกล้เคียงความเป็นจริงทำให้รัฐสภาทำงานโดยต้องตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า อย่างไรก็ตามจากประสบการณ์ของประเทศไทยนั้น มักเกิดปัญหา สส. ย้ายพรรคอย่างไม่ยึดถือในหลักการของพรรคหรือไม่คำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนที่เลือกตั้งตนเข้าไป การจะนำระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมาใช้ควรต้องมีมาตรการแวดล้อมอื่น ๆ ที่จะจัดการปัญหาดังกล่าวด้วย

เกณฑ์ที่ 3 ระบบเลือกตั้งง่ายต่อการทำความเข้าใจและการจัดการเลือกตั้งหรือไม่

ระบบเลือกตั้งผสมคู่ขนานมีการเลือกตั้ง 2 ประเภทแตกต่างกัน จึงทำให้เป็นระบบที่อาจจะทำความเข้าใจได้ง่าย แต่ในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566 มีบัตรเสียเกือบ 1.5 ล้านใบ ทั้งในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งและในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งการที่กำหนดให้ผู้สมัครแบบแบ่งเขตมีหมายเลขแตกต่างกับหมายเลขของพรรคการเมือง ทั้งยังมีหมายเลขแตกต่างจากผู้สมัครพรรคเดียวกันในเขตอื่นด้วยนั้น เป็นหนึ่งในสาเหตุที่ทำให้ผู้เลือกตั้งสับสนจนเกิดการลงคะแนนผิดได้ สะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการระบบเลือกตั้งก็ส่งผลต่อการทำความเข้าใจระบบเลือกตั้งโดยประชาชน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในต่างประเทศที่แม้ว่าอาจมีความซับซ้อนกว่า แต่ก็ได้มีการปรับใช้อย่างประสบความสำเร็จ แสดงให้ประชาชนก็สามารถทำความเข้าใจได้โดยไม่ยากจนเกินไป หากมีการจัดการเลือกตั้งอย่างรอบคอบ

สรุปแม้ว่าระบบผสมคู่ขนานของประเทศไทยจะเป็นความพยายามที่จะใช้ระบบเสียงข้างมากและระบบสัดส่วนเข้าด้วยกัน แต่ก็ยังมีปัญหาทั้งในด้านการสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนและการนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพ รวมไปถึงปัญหาความยุ่งยากในการจัดการเลือกตั้ง จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบจึงเห็นได้ว่าระบบสัดส่วนมีศักยภาพดีกว่าระบบผสมคู่ขนานที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว

3. แนวทางการปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในประเทศไทย

การจะปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนสำหรับการเลือกตั้ง สส. ในประเทศไทยนั้นต้องมีการพิจารณาบนพื้นฐานของลักษณะโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศไทยซึ่งอย่างน้อยควรประกอบไปด้วย (1) การส่งเสริมการดำรงอยู่ต่อไปของระบบรัฐสภา (2) การส่งเสริมการมีตัวแทนในระดับพื้นที่เพื่อทดแทนการกระจายอำนาจที่ไม่สมบูรณ์ โดยในหัวข้อนี้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 หัวข้อย่อย ได้แก่ แนวทางที่ 1 ระบบเลือกตั้งสัดส่วนบัญชีรายชื่อ แนวทางที่ 2 ระบบเลือกตั้งสัดส่วนผสม

3.1 แนวทางที่ 1 ระบบเลือกตั้งสัดส่วนบัญชีรายชื่อ

ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อที่จะนำมาปรับใช้ในประเทศไทยควรมีลักษณะสำคัญ 7 ข้อ ตามแนวทางของประเทศนอร์เวย์ ประเทศฟินแลนด์ ประเทศสวีเดน ดังต่อไปนี้

(1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 1 คะแนน สำหรับเลือกตั้ง “พรรคการเมือง” หรือ “ผู้สมัครรายบุคคล” ก็ได้ ในกรณีเลือกตั้งผู้สมัครรายบุคคลคะแนนของผู้สมัครแต่ละคนจะถูกนำไปรวมกันเป็นคะแนนของบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองที่ผู้สมัครสังกัด (2) ใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบเปิด (Open list) ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนรายบุคคลเกินร้อยละ 5 ของคะแนนที่พรรคการเมืองได้รับจะได้รับเลือกตั้งก่อนตามลำดับ และเมื่อไม่มีผู้สมัครที่ได้รับคะแนนรายบุคคลเกินร้อยละ 5 แล้ว ก็ให้จัดสรรผู้แทนราษฎรตามลำดับในบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง (3) แบ่งเขตเลือกตั้งตามจังหวัด 76 จังหวัดและกรุงเทพมหานคร แต่ละเขตเลือกตั้งมี สส. อย่างน้อย 2 คนขึ้นไปตามสัดส่วนประชากร และสอดคล้องกับแนวทางการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยที่มีจังหวัดเป็นหน่วยลำดับการปกครองที่ใหญ่ที่สุด (4) สภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท รวม 500 คน แบ่งเป็นสมาชิกจากเขตเลือกตั้ง 400 คน และสมาชิกสัดส่วน 100 คน เนื่องจากประเทศไทยมีประชากร 66 ล้านคน ดังนั้นการกำหนดให้มีผู้แทนราษฎรมากกว่าประเทศกรณีศึกษาจะทำให้การตอบสนองความต้องการของประชาชนเป็นไปได้จริงมากขึ้น (5) กำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำไว้ที่ร้อยละ 1 ของคะแนนรวมทั้งประเทศ จะทำให้แต่ละพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งได้รับ สส. ประมาณอย่างน้อย 5 คน ซึ่งจะส่งเสริมความหลากหลายในสภาโดยไม่กระทบกระบวนการทำงานของสภามากเกินไป (6) ใช้วิธีคำนวณสัดส่วนในการคำนวณผลการเลือกตั้ง (7) พรรคการเมืองไม่ต้องแจ้งบัญชีรายชื่อผู้ที่พรรคการเมืองจะเสนอให้เป็นนายกรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยใช้มติเสียงข้างมากเด็ดขาด

3.2 แนวทางที่ 2 ระบบเลือกตั้งสัดส่วนผสม

ระบบสัดส่วนผสมที่จะนำมาปรับใช้ในประเทศไทยควรมีลักษณะสำคัญ 10 ข้อ ตามแนวทางของประเทศเยอรมัน ประเทศนิวซีแลนด์ และร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 ดังต่อไปนี้

(1) ประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้คนละ 2 คะแนน ได้แก่ คะแนนที่ 1 สำหรับเลือกตั้งผู้สมัครในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง คะแนนที่ 2 สำหรับเลือกตั้งพรรคการเมืองในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ โดยคะแนนที่ 2 จะถูกนำมาใช้เพื่อคำนวณจำนวน สส. แต่ละพรรคการเมืองพึงจะได้รับทั้งหมดตามสัดส่วนคะแนนเสียงที่ได้รับทั่วประเทศ (2) สภาผู้แทนราษฎรประกอบไปด้วยสมาชิก 2 ประเภท 500 คน แบ่งเป็น สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 300 คน และ สส. แบบบัญชีรายชื่อ 200 คน คิดเป็นอัตราส่วน 3 ต่อ 2 และกำหนดให้ไม่อาจเกิดกรณีที่มี สส. เกินจำนวน 500 คนได้ กล่าวคือไม่มี สส. เกินส่วน (Overhang seat) ในกรณีที่มีพรรคได้รับ สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้งเกินกว่าจำนวน สส. ที่พึงจะได้รับทั้งหมดให้จัดสรร สส. ให้แต่ละพรรคการเมืองตามสัดส่วนเท่านั้น (3) ในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งใช้ระบบเลือกตั้งแบบอื่นที่ให้ผลได้ตรงตามเจตนารมณ์ของประชาชนมากกว่าระบบเลือกตั้งตามเสียงข้างมากธรรมดาเขตละคน (FPTP) เช่น Alternative vote หรือ Approval voting เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อลดปัญหาผู้ชนะเสียงข้างน้อยในเขตเลือกตั้ง (4) แบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นเขตละคนจำนวน 300 เขต ตามจำนวน สส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง (5) ส่วนในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบปิด (Closed list) เนื่องจากมีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตแล้ว

การให้พรรคการเมืองมีอำนาจตัดสินใจเรียงลำดับผู้สมัครจะเป็นการส่งเสริมกระบวนการทำงานและส่งเสริมระบบพรรคการเมืองได้ดีกว่าระบบบัญชีรายชื่อแบบเปิด (6) โดยมีประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง เนื่องจากประเทศไทยเป็นรัฐเดี่ยวจึงอาจจะไม่เหมาะสมที่จะแบ่งประเทศออกเป็นภาคหรือภูมิภาคโดยไม่ได้ยึดโยงกับการบริหารราชการแผ่นดิน (7) ใช้วิธีคำนวณสูงสุดตัดสินในการคำนวณผลการเลือกตั้งจากคะแนนที่ 2 (8) กำหนดเกณฑ์คะแนนขั้นต่ำไว้ที่ร้อยละ 1 ของคะแนนที่ 2 ทั้งประเทศ หรือได้รับสมาชิกแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง 1 คนขึ้นไป พรรคการเมืองจึงจะได้รับการจัดสรรสมาชิกแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งจะทำให้แต่ละพรรคการเมืองได้ สส. ประมาณอย่างน้อย 5 คน ซึ่งก็จะทำให้ไม่เกิด “เบี้ยหัวแตก” ในสภามากเกินไป และจะส่งเสริมให้เกิดความหลากหลายในสภาโดยไม่กระทบต่อกระบวนการทำงานของสภามากเกินไป (9) ผู้สมัครมีสิทธิลงสมัครในการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบพร้อมกันในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งเดียวกันได้ กรณีที่ผู้สมัครได้รับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งและอยู่ในลำดับในบัญชีรายชื่อที่จะได้รับเลือกตั้งด้วยนั้น ผู้สมัครในบัญชีรายชื่อลำดับถัดไปก็จะได้รับเลือกตั้งแทน (10) พรรคการเมืองไม่ต้องแจ้งบัญชีรายชื่อผู้ที่พรรคการเมืองจะเสนอให้เป็นนายกรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยใช้มติเสียงข้างมากเด็ดขาด

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การเลือกใช้ระบบเลือกตั้งต้องหาสมดุลระหว่าง (1) การเป็นระบบที่ให้ผลตรงตามเจตนารมณ์ของประชาชน (2) การเป็นระบบที่จะนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพ (3) การเป็นระบบที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจและการเลือกตั้ง จากการศึกษาพบว่าระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนทั้ง 2 ระบบ ได้แก่ ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อและระบบสัดส่วนผสม มีศักยภาพที่จะทำให้เกิดสมดุลระหว่างเกณฑ์การตัดสินระบบเลือกตั้งทั้ง 3 เกณฑ์ได้ดีกว่าระบบผสมคู่ขนานตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564 อย่างไรก็ตาม การจะนำระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมาปรับใช้สำหรับการเลือกตั้ง สส. ในประเทศไทยจะต้องคำนึงถึงลักษณะโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศไทยด้วย

ข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่าประเทศไทยควรพิจารณานำระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนมาใช้สำหรับการเลือกตั้ง สส. ในประเทศไทย โดยอาจทำได้ 2 ลักษณะ (1) ใช้ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อ และ (2) ใช้ระบบสัดส่วนผสม และแม้ว่าทั้ง 2 ระบบมีศักยภาพที่จะสะท้อนเจตนารมณ์ของประชาชนและนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพได้ แต่ผู้ศึกษาเห็นว่าระบบสัดส่วนผสมมีความเหมาะสมกับประเทศไทยมากกว่าระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อ เนื่องจากประชาชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนได้ 2 คะแนน คือ เลือกตั้งผู้สมัครรายบุคคลในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งและเลือกตั้งพรรคการเมืองในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะสามารถสร้างสมดุลระหว่างการเป็นผู้แทนในพื้นที่และการสนับสนุนนโยบายหรือ

อุดมการณ์ในระดับชาติได้ดีกว่า อย่างไรก็ตาม ยังมีปัจจัยแวดล้อมของระบบเลือกตั้งสัดส่วนผสมที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม เช่น เกณฑ์คะแนนขั้นต่ำ ระบบเลือกตั้งที่จะนำมาใช้แทนระบบเสียงข้างมากธรรมดาในการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง การส่งเสริมประชาธิปไตยภายในพรรคการเมือง การคัดเลือกผู้สมัคร รูปแบบของกฎหมายว่าด้วยระบบเลือกตั้ง หรือปรับใช้ระบบเลือกตั้งตามสัดส่วนในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น เป็นต้น

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาขอเน้นย้ำว่ากระบวนการปฏิรูประบบเลือกตั้งควรต้องให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เนื่องจากการเลือกตั้งไม่ใช่เป็นเพียงกติกาของนักการเมืองและพรรคการเมืองเท่านั้น แต่เป็นกลไกการแสดงเจตนารมณ์ของประชาชนในการกำหนดทิศทางของประเทศ การจะนำระบบเลือกตั้งใดมาใช้ควรต้องมีการศึกษาโดยละเอียดถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นด้วย

เอกสารอ้างอิง/References

- คณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2566). รายงานผลการเลือกตั้ง สส. ปี พ.ศ. 2566 อย่างเป็นทางการ. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2566 จาก <https://official.ectreport.com/overview>.
- คณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญ. (2558). ตารางสรุปเจตนารมณ์รายมาตราของร่างรัฐธรรมนูญฯ. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2566 จาก https://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution/more_news.php?cid=65.
- ประชาไท. (2565). ไพบูลย์ แจงพรรคคลับโพลีเทียร์ไพรส์นโยบาย ปลั่งประชารัฐ แค้นการปรับยุทธศาสตร์. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2566 จาก <https://prachatai.com/journal/2022/05/98788>.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (รอตีพิมพ์). ประเด็นสำคัญที่พึงมีการแก้ไขตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560: การได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร. บทความวิชาการนำเสนอต่อสถาบันพระปกเกล้า.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2552). ปัญหาของระบบเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ 2550. ใน *รวมบทความงานวิชาการประจำปี พ.ศ. 2550 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 3*. (น. 107-143). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ขุนเทพ ศิริพงษ์. (2561). กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 47(2), 301-329.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560. (6 เมษายน 2560). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134. ตอนที่ 40ก. หน้า 1-90.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2564. (21 พฤศจิกายน 2564). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 138. ตอนที่ 76ก. หน้า 1-4.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2564). *คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อานกฎหมาย.
- ไอลอว์. (2565). เปิดสถิติ “สภาอับปาง” ล่ม 15 ครั้งภายใน 3 ปี ยิ่งรัฐบาลขัดแย้ง ยิ่งล่มบ่อย. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2566 จาก <https://ilaw.or.th/node/6077>.

- Reynolds, A., Reilly, B., & Ellis, A. (2008). *Electoral system design: The new international IDEA handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Department of the Prime Minister and Cabinet. (2023). *Elections*. Retrieved July 31, 2023, from <https://www.dpmc.govt.nz/our-business-units/cabinet-office/support>.
- Deutsche Welle. (2023). *Germany passes law to shrink its XXL parliament*. Retrieved June 20, 2023, from <https://www.dw.com/en/germany-passes-law-to-shrink-its-xxl-parliament/a-64471203>.
- Electoral Commission New Zealand. (2023). *What is MMP?*. Retrieved June 20, 2023, from <https://elections.nz/democracy-in-nz/what-is-new-zealands-system-of-government/>.
- German Bundestag. (2023). *Elections*. Retrieved June 20, 2023, from <https://www.bundestag.de/en/parliament/elections>.
- Inter-Parliamentary Union. (2022). *Compare data on Parliaments*. Retrieved July 31, 2023, from https://data.ipu.org/compare?field=chamber%3A%3Afield_electoral_system&structure=any__lower_chamber#map.
- Ministry of Justice Finland. (2020). *The Finnish Election System: Overview*. Retrieved June 20, 2023, from <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-792-2>.
- Royal Commission on the Electoral System. (1986). *Report of the Royal Commission on the Electoral System Towards a Better Democracy*. Retrieved June 20, 2023, from <https://elections.nz/democracy-in-nz/what-is-new-zealands-system-of-government/report-of-the-royal-commission-on-the-electoral-system/>.
- Stortinget. (2021). *Parliamentary Election*. Retrieved June 20, 2023, from <https://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/Elections/>.
- Swedish Parliament. (2023). *Elections to the Riksdag*. Retrieved June 20, 2023, from <https://www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/democracy/>.
- The Standard. (2566). *เลือกตั้ง 2566 : เพื่อไทยตอบ เลือกตั้งอย่างมียุทธศาสตร์ สร้างความกลัวหรือความหวังกันแน่*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2566 จาก <https://thestandard.co/the-standard-debate-end-game-23/>.
- Valgdirektoratet. (2021). *Parliamentary Elections*. Retrieved June 20, 2023, from <https://www.valg.no/en/elections2/elections-in-norway/elections-to-the-storting--parliamentary-elections/>.

**การศึกษาผลกระทบของโควิด-19 ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษา
การเปลี่ยนแปลงต่อการตัดสินใจด้านการเรียน และด้านการทำงานในอนาคต ของ
นักเรียนอาชีวศึกษา**

**Study the Impact of COVID-19 on Vocational Students, the Change of
Studying Plan and Future Career of Vocational Students**

ตริณัฐ ไพชนยนต์วิจิตร¹ และ สรลชนา ธิติสวรรค์²

Tirnud Paichayontvijit and Saranchana Thitisawan

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง¹ และ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย²

Faculty of Economics, Ramkhamhaeng University and Thailand Development Research
Institute

E-mail : tirnud.pai@gmail.com

Date Received : 22 February 2023 Date Revised : 11 August 2023

Date Accepted : 11 August 2023 Date Published online : 27 September 2023

บทคัดย่อ

การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ส่งผลกระทบอย่างมากต่อผู้ที่อยู่ในวัยเรียน เนื่องจากต้องปรับตัวกับการเรียนทางไกล ทั้งในเรื่องทักษะทางเทคโนโลยี และความพร้อมด้านอุปกรณ์ โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนอาชีวศึกษาซึ่งส่วนมากเป็นนักเรียนที่มาจากครอบครัวยากจนจะต้องเจอกับความท้าทายเพิ่มเติม ทั้งแรงกดดันจากครอบครัว การที่ไม่สามารถทำงานเสริมได้ทำให้ขาดรายได้เสริมระหว่างเรียน ตลอดจนความเสี่ยงที่จะตกงานเมื่อเรียนจบ

บทความนี้ศึกษา ผลกระทบ/อุปสรรคของโควิด-19 ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการตัดสินใจด้านการเรียน และด้านการทำงานในอนาคต โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่หลักความน่าจะเป็น (Nonprobability Sampling) ผ่านแบบสอบถามออนไลน์จากนักเรียนอาชีวศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ที่กำลังศึกษาอยู่ใน พ.ศ. 2565 ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐ จำนวน 136 คน ผลการศึกษาพบว่า โควิด-19 ส่งผลกระทบต่อการเงิน/รายได้ ความเสี่ยงในการหางานหลังจบการศึกษา และสุขภาพจิต/ความเครียด ตามลำดับ นักเรียนมีความคิดที่จะเปลี่ยนสาขาแต่มีจำนวนน้อยที่เปลี่ยนจริง และต้องการการอบรมระยะสั้น นอกจากนี้จำนวนเกินครึ่งได้เปลี่ยนแปลงแผนการเรียนต่อที่ลดลงจากแผนการเดิมก่อนโควิด-19 เพราะปัญหาค่าใช้จ่าย และรูปแบบ

การเรียนออนไลน์ที่ไม่มีประสิทธิภาพ นักเรียนมีมุมมองต่อลักษณะงานที่เปลี่ยนไป จากการทำงานประจำ เป็นทำงานพาร์ทไทม์และงานรับจ้างอิสระ ข้อเสนอแนะเพื่ออาชีวศึกษาสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เปิดอบรมระยะสั้นเพื่อทบทวนบทเรียนให้กับนักเรียนที่ไม่ได้ทำงานตรงสายในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ภาครัฐพัฒนาระบบ jobs matching ให้กับเด็กจบใหม่ จัดระบบแนะแนวในโรงเรียนที่ทั่วถึง และนโยบายสนับสนุนให้นักเรียนอาชีวศึกษาในการเรียนต่อระดับที่สูงขึ้น

คำสำคัญ: อาชีวศึกษา โควิด-19 การตัดสินใจด้านการศึกษา นโยบายการศึกษา

Abstract

The spread of the COVID-19 virus greatly affects those in school due to having to adapt to distance learning both in terms of digital literacy and have suitable equipment for distance learning. Especially for those students who are studying vocational education will have to face additional challenges as most of them are believed to be students from poor families. They get extra pressure to earn money to support the family. The inability to work while studying during leads to a lack of income and this put pressure on them. There are also concerns about the risk of a stable job after graduation.

This article studies impacts/obstacles of COVID-19 to vocational students in various areas that affect changes in decision-making in education and future work. We collected data by using nonprobability sampling method through online questionnaires from vocational certificate and high vocational certificate students who were enrolled in year 2022. The data of 136 students were collected. We found that COVID-19 affects income level, the risks of finding a job after graduation and mental health of students, respectively. Students have thought of changing their courses along the way but not many have done so. Students would like to receive a short-term training. More than half of the students have changed their study plans, where the planned highest education level was reduced from the original plan before the COVID-19 outbreak. This is due to financial issues and the ineffectiveness of online learning. Moreover, students' views on the expected job type have changed from full-time to part-time and freelance work. Recommendations for vocational education to be implemented effectively, such as offering short-term review courses for students who could not work during the COVID-19 pandemic, the government sector develops a job matching system for new graduates, organize a comprehensive school guidance system, and a system to support vocational students to continue their studying at a higher level.

Keywords: Technical and Vocational Education and Training, Covid-19, Decision Making in Education, Education Policy.

บทนำ

การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษาซึ่งมีการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาทักษะอาชีพที่หลากหลาย เช่น ช่างประปา ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมเครื่องจักร พนักงานขาย นักบัญชี โปรแกรมเมอร์ พนักงานในโรงแรม พนักงานการท่องเที่ยว เกษตรกร และพนักงานธนาคาร เป็นต้น โดยนักเรียนระดับอาชีวศึกษาจำเป็นต้องได้รับการฝึกงานในสถานที่ทำงานจริงก่อนเรียนจบเพื่อให้ได้มาซึ่งทักษะการทำงานที่สูงที่สุด

ในปี 2563 ที่มีการระบาดของโควิด-19 จำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษามีจำนวนรวมทั้งสิ้น 1,028,961 คน แบ่งเป็นจำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐ 695,882 คน และจำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของเอกชน 333,079 คน (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา) เนื่องจากนักเรียนระดับอาชีวศึกษาส่วนมากต้องมีการฝึกงานและทำงานระหว่างการเรียน การระบาดของโควิด-19 จึงมีผลกระทบต่อกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษาเป็นอย่างมาก โดยทำให้ไม่สามารถเข้าไปฝึกงานตามสถานประกอบการต่าง ๆ ได้เพื่อลดความเสี่ยงของการระบาดของโควิด-19 เช่น โรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ มีหลายอุตสาหกรรมที่ถูกกระทบจากการระบาดโดยตรงและได้รับผลกระทบอย่างหนักจากโควิด-19 จนมีการปิดกิจการ เช่น อุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งทำให้นักเรียนระดับอาชีวศึกษาต้องรับการฝึกงานถูกกระทบทั้งในด้านการพัฒนาทักษะและรายได้ระหว่างที่อยู่ในระบบการศึกษา

หากดูข้อมูลจำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษาใหม่ในระดับชั้น ปวช. 1 ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐ ในปี 2558 – 2566 พบว่า จำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษานั้นลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็เป็นไปตามแนวโน้มของอัตราการเกิดที่ลดลง แต่ในปี พ.ศ. 2563 ที่การระบาดของโควิด-19 นั้น พบว่า จำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษาใหม่ในระดับชั้น ปวช. 1 ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐเพิ่มขึ้น จาก 163,977 คน ในปี 2562 เป็น 166,557 คน ในปี 2563 ซึ่งอาจจะเกิดจากการตัดสินใจของนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่เปลี่ยนไป โดยเปลี่ยนจากการเรียนในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของเอกชนที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่า หรือการศึกษาสายสามัญที่ใช้ระยะเวลาที่นานกว่าจะจบเข้าตลาดแรงงาน มาเป็นการเรียนในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐที่มีค่าเล่าเรียนที่ต่ำกว่า และระยะเวลานั้นน้อยกว่า (ภาพที่ 1)

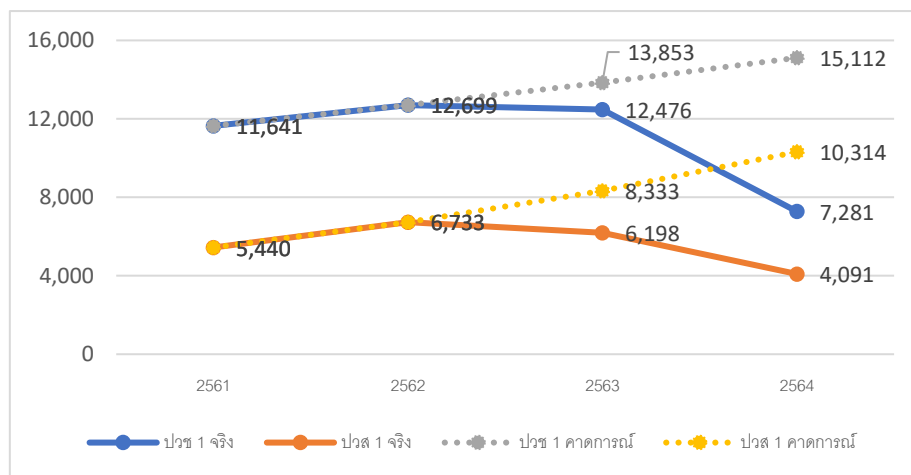

ภาพที่ 1 จำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ปวช. 1 ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐ ปี 2558-2566

ที่มา: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา (2558-2566)

สาขาในสายอาชีวศึกษาที่ถูกกระทบอย่างหนัก คือ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว อุตสาหกรรมบันเทิงและดนตรี และหลักสูตรช่างอากาศยาน เนื่องจากผู้ประกอบการหลายแห่งไม่สามารถเปิดให้บริการได้ จึงทำให้นักเรียนระดับอาชีวศึกษาไม่สามารถเข้าฝึกงาน หรือหากเข้าฝึกงานได้ก็อาจจะไม่สามารถทำงานได้เต็มรูปแบบ และจำนวนชั่วโมงทำงานก็ลดลงทำให้รายได้ของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ลดลงตามไปด้วย นอกจากนี้ผลกระทบของโควิด-19 ต่อกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่จบใหม่ และนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ก็อาจแตกต่างกัน เพราะในกรณีนักเรียนระดับอาชีวศึกษาจบใหม่หากไม่สามารถหางานในสาขาวิชาที่เรียนมา เนื่องจากอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องได้รับผลกระทบจากโควิด-19 อย่างหนัก ก็จะไม่มีโอกาสเก็บเกี่ยวประสบการณ์ทำงานเพื่อการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง และเมื่อเศรษฐกิจกลับมาเป็นปกติแล้ว อาจจะไม่สามารถกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานที่ตรงสายกับที่เรียนได้ สำหรับนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่ยังอยู่ระหว่างการเรียน ข้อจำกัดในการฝึกงานและหารายได้เสริม อาจทำให้เสี่ยงต่อการหลุดจากระบบการศึกษา หรือนักเรียนระดับอาชีวศึกษาอาจพิจารณาเปลี่ยนสาขาวิชาที่เรียนอยู่ให้สอดคล้องกับแนวโน้มการจ้างงานระยะต่อไปมากขึ้น

ทั้งนี้ จำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในประเภทวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดในปี 2564 หลังจากที่เกิดการแพร่ระบาดของโควิด-19 อย่างรุนแรงในปีก่อนหน้า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่สมัครเข้าเรียนใหม่ในระดับ ปวช. 1 และ ปวส. 1 มีจำนวนลดลงร้อยละ 42 (จาก 12,476 คน ในปี 2563 เป็น 7,281 คน ในปี 2564) และร้อยละ 34 (จาก 6,198 คน ในปี 2563 เป็น 4,091 คน ในปี 2564) ตามลำดับ (ภาพที่ 2) สะท้อนให้เห็นว่านักเรียนระดับอาชีวศึกษา มีการปรับตัวโดยสมัครเรียนประเภทวิชาตามสถานการณ์ตลาดการจ้างงาน

ภาพที่ 2 จำนวนนักเรียนระดับอาชีวศึกษาเข้าใหม่ในระดับ ปวช. ปีที่ 1 และ ปวส. ปีที่ 1 ในประเภทวิชา
อุตสาหกรรมท่องเที่ยว ระหว่างการศึกษาปี 2561-2564 (หน่วย: จำนวนคน)

ข้อมูลการจ้างงานของประชากรไทยจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2563, 2564) ชี้ให้เห็นว่าผลกระทบโควิด-19 ที่ระบาดในระลอกแรกในช่วงเดือนมีนาคม 2563 และระลอกสองในช่วงเดือนเมษายน 2564 ต่ออัตราการว่างงาน เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในระลอกแรกของการระบาดในปี 2563 ที่อัตราการว่างงานเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวจากจำนวน 3.95 แสนคน เป็น 7.45 แสนคน โดยในระยะต่อมาจำนวนผู้ว่างงานคงตัวในระดับสูงระหว่าง 7.27 - 7.58 แสนคน จนการระบาดระลอกสองในช่วงเมษายน 2564 ซึ่งอัตราการว่างงานไม่ได้เพิ่มขึ้นทันที แต่เพิ่มขึ้นอีกในไตรมาสที่ 3 อยู่ที่ระดับที่ 8.71 แสนคน หรือร้อยละ 2.3 ซึ่งเป็นระดับที่สูงที่สุดในรอบ 3 ปี ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเฉพาะผู้ว่างงานที่ในการระบาดโควิด-19 ระลอกแรก จำนวน 7.45 แสนคน จะแบ่งเป็นผู้ที่ไม่เคยทำงานมาก่อน 2.66 แสนคน และผู้ที่เคยทำงานมาก่อนจำนวน 4.79 แสนคน ซึ่งในกลุ่มผู้ที่เคยทำงานมาก่อนดังกล่าว ก่อนหน้าทำงานครั้งสุดท้ายในภาคการบริการและการค้า 2.77 แสนคน ภาคการผลิต 1.68 แสนคน และภาคเกษตรกรรม 3.49 หมื่นคน และหากพิจารณาเป็นรายอุตสาหกรรมกลุ่มแรงงานที่สัดส่วนการตกงานสูงที่สุด ได้แก่ อุตสาหกรรมศิลปะ ความบันเทิงและนันทนาการ (ว่างงานเพิ่มขึ้น 10 เท่า) ที่พักแรมและการบริการด้านอาหาร (ว่างงานเพิ่มขึ้น 4 เท่า) ตามลำดับ

ข้อมูลผู้ว่างงานดังกล่าวนี้สะท้อนถึงผลกระทบต่ออุตสาหกรรมที่รุนแรง จนธุรกิจไม่สามารถแบกรับภาระการจ้างงานได้ อีกทั้งแนวโน้มผู้ว่างงานในอุตสาหกรรมศิลปะฯ และที่พักแรมฯ คงในระดับสูงต่อเนื่อง โดยยังไม่มีทิศทางปรับลดลง ดังนั้น ด้วยภาวะการว่างงานในอัตราที่สูงขึ้นดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจสร้างแรงกดดันต่อกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ที่อยู่ระหว่างการเรียน ฝึกฝน และอบรม ในสาขาที่เกี่ยวข้อง โดยอาจทำให้เกิดความกังวลถึงโอกาสในการหางานเมื่อจบการศึกษา อีกทั้งยังอาจขาดรายได้หรือโอกาสในการฝึกงานหรือทำงานเสริมในอุตสาหกรรม นอกจากนี้ การหดตัวของอุตสาหกรรมและความต้องการแรงงานที่น้อยลงยังส่งผลให้ความน่าสนใจในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องน้อยลงตามไปด้วย ทำให้นักเรียนระดับ

อาชีวศึกษา เปลี่ยนการตัดสินใจเลือกสาขาเรียนในอนาคตและอาจหันไปสนใจสาขาอาชีพอื่นที่มีแนวโน้มเติบโตและมีโอกาสการจ้างงานที่ดีกว่า

จากตัวอย่างกรณีศึกษาในต่างประเทศ พบว่า โควิด-19 ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา (German Office for International Cooperation in Vocational Education and Training, 2022; Sarasjarvi et al., 2022, The Healthy Minds Network and American College Health Association, 2020) ส่งผลกระทบต่อสมาธิในการเรียน (Bashir, Bashir, Rana, Lambert, & Vernallis, 2021) นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่พบความเชื่อมโยงระหว่างความเครียดจากการศึกษาและครอบครัวส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อระดับผลการเรียน (Jiang, Jia, Tao & Dördüncü, 2022) และนักศึกษาผู้หญิงมีค่าคะแนนระดับความเครียดสูงกว่านักศึกษาผู้ชาย (Chen & Lucock, 2022) เช่นเดียวกับในกลุ่มตัวอย่างประเทศสเปน ที่พบว่านักศึกษาผู้หญิงมีค่าระดับความเครียดที่สูงกว่านักศึกษาผู้ชาย (Ruiz-Robledillo et al., 2022) และเช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างในประเทศสหรัฐอเมริกา (Clabaugh, Duque, & Field, 2021)

จากปัญหาทางด้านจิตใจดังกล่าว สถานศึกษาจึงควรเตรียมความพร้อมในการรับมือเพื่อช่วยเหลือนักศึกษาที่ต้องการความช่วยเหลือเหล่านี้ เช่น การเพิ่มรูปแบบการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิตให้หลากหลายมากยิ่งขึ้นโดยการเพิ่มการปรึกษาสุขภาพจิตทางไกล เป็นต้น (The Chronicle of Higher Education, 2021)

เห็นได้ว่า หากสถานการณ์โควิด-19 ส่งผลต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องจะมีนักเรียนระดับอาชีวศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในการหางาน ความเสี่ยงที่จะตกงาน หรือการทำงานไม่ตรงสายสาขาที่เรียนมา ซึ่งทำให้นักเรียนระดับอาชีวศึกษาจำนวนมากมีแนวโน้มที่จะปรับแผนการดำเนินชีวิตตนเองด้านการศึกษา และการหางาน โดยการเปลี่ยนสายสาขาที่เรียน พักการเรียน หรือการเลือกที่จะเรียนต่อ นอกจากนั้น นักเรียนระดับอาชีวศึกษายังมีปัญหาด้านสุขภาพจิตเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น ภาครัฐและสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือ และสนับสนุนนักเรียนระดับอาชีวศึกษากลุ่มนี้เพื่อบรรเทาปัญหาที่จะต้องเผชิญอันใกล้ และช่วยประคับประคองให้ผ่านช่วงวิกฤตไปได้ เพื่อให้นักเรียนระดับอาชีวศึกษา กลุ่มนี้จะมีความพร้อมในการเป็นกำลังสำคัญหลังธุรกิจการท่องเที่ยวได้ฟื้นตัวแล้ว งานวิจัยนี้ศึกษาถึงผลกระทบของโควิด-19 ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ในด้านการเปลี่ยนแปลงของการตัดสินใจด้านอาชีพ ได้แก่ การตัดสินใจหยุดเรียน การเปลี่ยนสาขา การมีความคิดที่จะหยุดเรียนและเปลี่ยนสาขา ความต้องการในการฝึกทักษะเพิ่ม การตัดสินใจต่อการศึกษาในอนาคต การตัดสินใจต่อแผนการทำงาน/อาชีพในอนาคต ลักษณะของงานทำในอนาคต การคาดหวังในรายได้ และความคาดหวังในการหางาน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้ศึกษาความท้าทายที่เกิดจากการระบาดของโควิด-19 และการเปลี่ยนแปลงของการตัดสินใจของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์หลักต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาผลกระทบ/อุปสรรค ของโควิด-19 ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการตัดสินใจด้านการเรียน และด้านการหางานในอนาคต

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณผ่านแบบสอบถามออนไลน์ Google form ระหว่างวันที่ 31 พฤษภาคม – 8 กรกฎาคม 2565 ในกลุ่มตัวอย่างนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ที่กำลังศึกษาอยู่ใน พ.ศ. 2565 ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐ โดยมีนักเรียนที่ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้นจำนวน 136 คน

ผู้วิจัยพัฒนาแบบสอบถามจาก Flanagan et al. (2021) และ Gadi, Saleh, Johnson, and Trinidad (2022) ที่ได้ทำการสำรวจถึงผลกระทบของโควิด-19 ต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจเรียนในอนาคตของเด็กระดับมัธยมในประเทศสหรัฐอเมริกาที่ชี้ให้เห็นว่า มีเด็กจำนวนมากต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินชีวิต โดยเกือบร้อยละ 80 ของเด็กมัธยมต้นและมัธยมปลายผู้ตอบแบบสอบถามยอมรับว่าการระบาดของโควิด-19 มีผลทำให้ตนเองต้องเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตหลังจบระดับมัธยม เช่น เปลี่ยนมาเรียนวิทยาลัยใกล้บ้าน เลือกรับปริญญาตรีหลักสูตร 2 ปี แทนมหาวิทยาลัยที่ต้องเรียน 4 ปี และจะไม่เข้าเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย เป็นต้น และการศึกษาของ นอกจากนี้ Gadi et al. (2022) พบว่า กลุ่มตัวอย่างนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในราชอาณาจักร ร้อยละ 60.5 กังวลถึงผลกระทบของโควิด-19 ต่อเส้นทางอาชีพในอนาคต ยิ่งไปกว่านั้นนักศึกษา ร้อยละ 18.0 ระบุถึงการมีความคิดที่จะยุติการเรียนอีกด้วย โดยงานวิจัยนี้แบ่งแบบสอบถามเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- ส่วนที่ 1: คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา จำแนกข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างตามเพศ อายุ ระดับชั้นเรียน สาขาวิชาเรียน และสถานศึกษา
- ส่วนที่ 2: คำถามเกี่ยวกับผลกระทบ/อุปสรรค ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษา และการตัดสินใจด้านการศึกษาและอาชีพในอนาคต เพื่อศึกษาว่า สถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ทำให้แผนการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะด้านการศึกษาและอาชีพเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง ในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้
 - ผลกระทบ/อุปสรรค ของโควิด-19 ในด้านต่าง ๆ แบ่งเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ ด้านรายได้ ด้านจิตใจ และด้านการศึกษา โดยเป็นการให้คะแนน 1-5 คะแนน ซึ่ง 1 = ไม่มีอุปสรรคเลย 2 = มีอุปสรรคน้อย 3 = มีอุปสรรคปานกลาง 4 = มีอุปสรรคมาก และ 5 มีอุปสรรคมากที่สุด
 - การมีความคิดที่จะหยุดเรียนและความคิดที่จะเปลี่ยนสาขาเรียน การหยุดเรียนที่เกิดขึ้นจริง การเปลี่ยนสาขาเรียนที่เกิดขึ้นจริง โดยเป็นการสอบถามเพื่อระบุว่านักเรียนระดับอาชีวศึกษาเคยหรือไม่เคย และมีสาเหตุมาจากปัจจัยใด
 - ความต้องการในการฝึกทักษะเพิ่ม หากต้องการฝึกทักษะเพิ่มเติม นักเรียนต้องการฝึกทักษะใด
 - การตัดสินใจต่อแผนการศึกษาที่ในอนาคต แผนการทำงาน/อาชีพในอนาคต ลักษณะของงานทำในอนาคต การคาดหวังในรายได้ต่อเดือน การหางานที่ตรงกับอุตสาหกรรมที่เรียนมา เพื่อเข้าใจถึงผลกระทบของโควิด-19 โดยคำถามเป็นรูปแบบการเปรียบเทียบในช่วงก่อนหน้าและ

หลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 ว่าการตัดสินใจนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง และมีความคาดหวังต่ออนาคตอย่างไร

วิธีการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยส่งแบบสอบถามสอบถามให้แก่วิทยาลัยอาชีวศึกษาของรัฐ เพื่อให้ทางวิทยาลัยอาชีวศึกษาส่งต่อแบบสอบถามให้นักเรียนอาชีวศึกษาทุกสาขาและทุกระดับชั้น โดยมีเป้าหมายให้เกิดการกระจายตัวในกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมนักเรียนทุกสาขาและทุกระดับชั้น มีแรงจูงใจเป็นการสุ่มเพื่อให้รางวัลสำหรับผู้ตอบ อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยข้อจำกัดของวิธีการเก็บข้อมูลทำให้คณะผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลตามความสมัครใจของนักเรียนระดับอาชีวศึกษาเท่านั้น

ผลการศึกษา

การเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจำนวน 136 คน สามารถจำแนกข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างตามเพศ อายุ ระดับชั้นเรียน สาขาวิชาเรียน และสถานศึกษา มีรายละเอียดดังตารางที่ 1 พบว่า ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 136 คน แบ่งเป็นเพศชาย 35 คน (ร้อยละ 26) และเพศหญิง 101 คน (ร้อยละ 74) อยู่ในช่วงอายุ 15-17 ปี จำนวน 52 คน ช่วงอายุ 18-20 ปี จำนวน 79 คน และอายุมากกว่า 20 ปี จำนวน 5 คน โดยมาจากสาขาวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว 68 คน (ร้อยละ 50) สาขาอุตสาหกรรม 33 (ร้อยละ 24) สาขาพาณิชยกรรม/บริหารธุรกิจ 28 คน (ร้อยละ 21) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร 4 คน (ร้อยละ 3) คหกรรม 3 คน (ร้อยละ 2) และมาจาก 10 มหาวิทยาลัย ได้แก่ 1) วิทยาลัยเทคนิคสัตหีบ 72 คน 2) วิทยาลัยเทคนิคระยอง 37 คน 3) วิทยาลัยอาชีวศึกษาอุดรธานี 8 คน 4) วิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช 6 คน 5) วิทยาลัยพณิชยการเซตุน 4 คน 6) วิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี 3 คน 7) วิทยาลัยเทคนิคเพชรบูรณ์ 2 คน 8) วิทยาลัยการอาชีพละงู 2 คน 9) วิทยาลัยเทคนิคเลย 1 คน และ 10) วิทยาลัยเทคนิคสิงห์บุรี 1 คน

ตารางที่ 1 ลักษณะกลุ่มตัวอย่าง

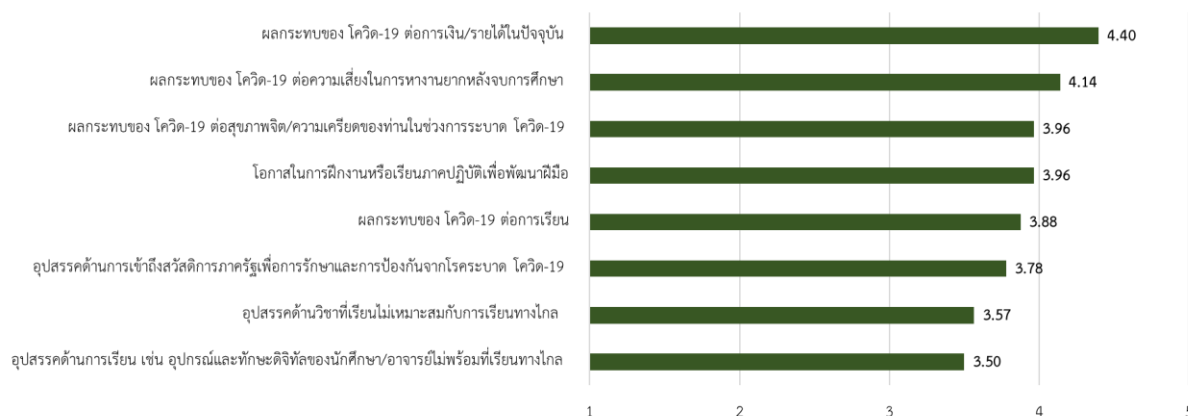
ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	35	25.74
หญิง	101	74.26
อายุ		
15	13	9.56
16	17	12.50
17	22	16.18
18	54	39.71
19	21	15.44
20	4	2.94
21	3	2.21

ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
22	1	0.74
32	1	0.74
ระดับชั้นเรียนปัจจุบัน		
ปวช. ปีที่ 1	18	13.24
ปวช. ปีที่ 2	29	21.32
ปวช. ปีที่ 3	28	20.59
ปวส. ปีที่ 1	48	35.29
ปวส. ปีที่ 2	13	9.56
สาขาวิชา (แผนกวิชา) ที่เรียนปัจจุบัน		
อุตสาหกรรมท่องเที่ยว	68	50.00
อุตสาหกรรม	33	24.26
พาณิชยกรรม/บริหารธุรกิจ	28	20.59
เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	4	2.94
คหกรรม	3	2.21
สถานศึกษาปัจจุบัน		
วิทยาลัยเทคนิคสตั๊ปป	72	52.94
วิทยาลัยเทคนิคระยอง	37	27.21
วิทยาลัยอาชีวศึกษาอุดรธานี	8	5.88
วิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช	6	4.41
วิทยาลัยพณิชยการเซตุน	4	2.94
วิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี	3	2.21
วิทยาลัยเทคนิคเพชรบูรณ์	2	1.47
วิทยาลัยการอาชีพละงู	2	1.47
วิทยาลัยเทคนิคเลย	1	0.74
วิทยาลัยเทคนิคสิงห์บุรี	1	0.74
รวม	136	100.00

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับผลกระทบ/อุปสรรค ของโควิด-19 ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในด้านต่าง ๆ แบ่งเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ ด้านรายได้ ด้านจิตใจ และด้านการศึกษา และการเปลี่ยนแปลงของการตัดสินใจต่อการเรียนในปัจจุบัน และด้านการทำงานในอนาคต

โดยผลการศึกษาพบว่า

- สถานการณ์โควิด-19 ได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อ 1) การเงิน/รายได้ 2) ความเสี่ยงในการหางาน หลังจบการศึกษา 3) สุขภาพจิต/ความเครียด ตามลำดับ (ภาพที่ 3)

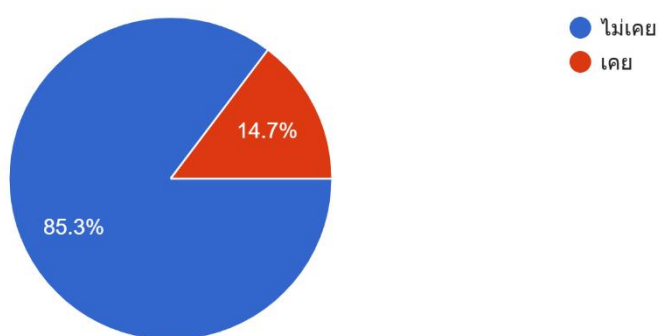

ภาพที่ 3 ค่าเฉลี่ยระดับที่สถานการณ์โควิด-19 ได้เป็นอุปสรรค/ส่งผลกระทบต่อชีวิตในแต่ละด้าน

(หน่วย: 1-5 คะแนน)

- **ความคิดที่เปลี่ยนสาขา** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 85.3 ไม่เคยมีความคิดที่เปลี่ยนสาขาเรียน และ นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 14.7 ที่มีความคิดที่จะเปลี่ยนสาขา เนื่องจาก 1) หลักสูตรไม่เหมาะกับการเรียนออนไลน์ 2) จบแล้วหางานในอุตสาหกรรมที่เรียนอยู่ยาก 3) ขาดอุปกรณ์การเรียนออนไลน์ ตามลำดับ (ภาพที่ 4)
- **การเปลี่ยนสาขาที่เกิดขึ้นจริง** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 97.8 ไม่เคยเปลี่ยนสาขาเรียน และ นักเรียนระดับอาชีวศึกษาเพียงร้อยละ 2.2 ที่เปลี่ยนสาขาเรียนจริง อันเนื่องมาจากเหตุผล 1) หลักสูตรไม่เหมาะกับการเรียนออนไลน์ และ 2) ต้องหารายได้ (ภาพที่ 5 และภาพที่ 6)

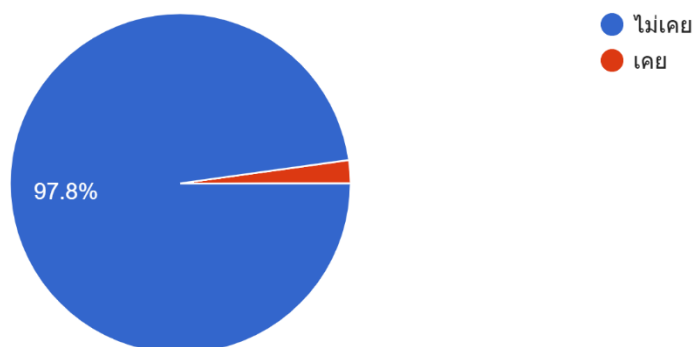
ในช่วงการแพร่ระบาด โควิด-19 นักศึกษา "มีความคิด" ที่จะเปลี่ยนสาขาเรียนหรือไม่
คำตอบ 136 ข้อ

ภาพที่ 4 ร้อยละของนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่มีความคิดที่เปลี่ยนสาขาเรียน

ในช่วงการแพร่ระบาด โควิด-19 นักศึกษา "เคย" เปลี่ยนสาขาเรียนหรือไม่

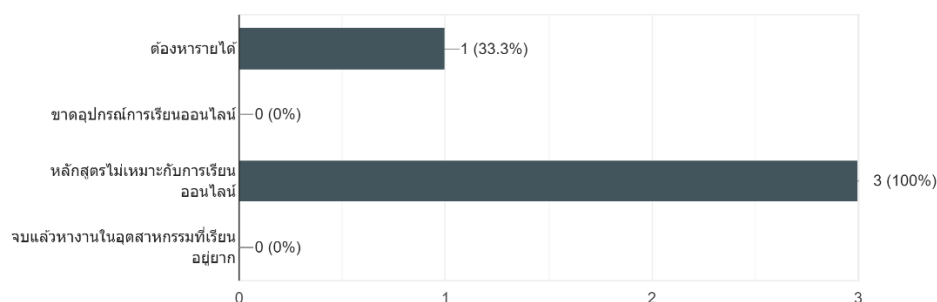
คำตอบ 136 ข้อ

ภาพที่ 5 ร้อยละของนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่เคยเปลี่ยนสาขาเรียน

เป็นเพราะ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

คำตอบ 3 ข้อ

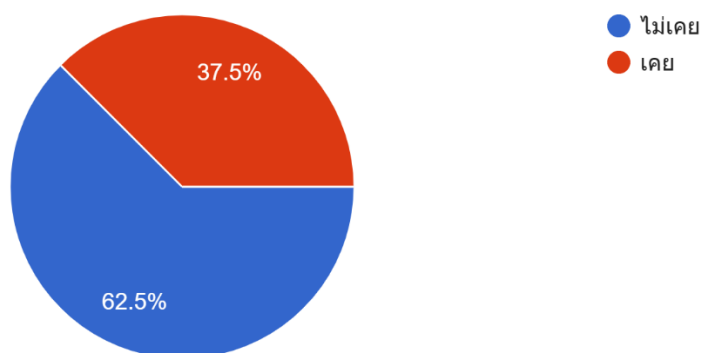

ภาพที่ 6 สาเหตุของการเปลี่ยนสาขาเรียน

- **ความคิดที่จะหยุดเรียน** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 62.5 ไม่มีความคิดที่จะหยุดเรียน และนักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 37.5 มีความคิดที่จะหยุดเรียน เนื่องจาก 1) หลักสูตรไม่เหมาะกับการเรียนออนไลน์ 2) ต้องการรายได้ 3) ขาดอุปกรณ์การเรียนออนไลน์ ตามลำดับ (ภาพที่ 7)
- **การหยุดเรียนที่เกิดขึ้นจริง** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 61.0 ระบุว่า ตนเองไม่เคยต้องหยุดเรียนในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 และนักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 39.0 ระบุว่า ตนเองเคยต้องหยุดเรียน มาจากเหตุผลสำคัญ คือ 1) ขาดอุปกรณ์การเรียนออนไลน์ 2) ต้องการรายได้ 3) หลักสูตรไม่เหมาะสมกับการเรียนออนไลน์ ตามลำดับ (ภาพที่ 8)

ในช่วงการแพร่ระบาด โควิด-19 นักศึกษา "มีความคิด" ที่จะหยุดเรียนหรือไม่

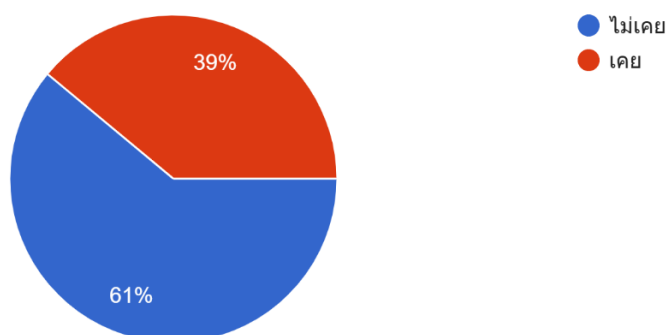
คำตอบ 136 ข้อ

ภาพที่ 7 ร้อยละของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ที่มีความคิดที่จะหยุดเรียน

ในช่วงการแพร่ระบาด โควิด-19 นักศึกษา "เคย" หยุดเรียนหรือไม่

คำตอบ 136 ข้อ

ภาพที่ 8 ร้อยละของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ที่เคยหยุดเรียน

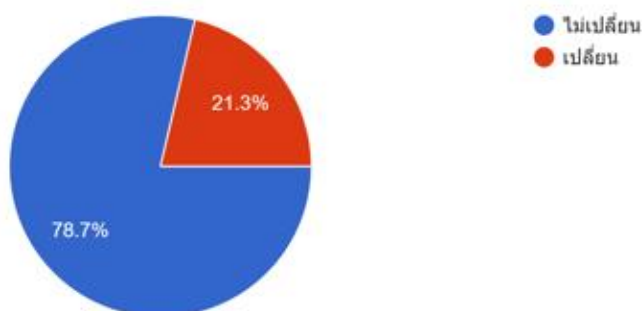
- **การฝึกอบรมทักษะระยะสั้น** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 55.9 ต้องการ ฝึกทักษะระยะสั้น โดยทักษะที่ต้องการฝึก ได้แก่ 1) ภาษาต่างประเทศ 2) การสื่อสาร 3) การตลาด 4) โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป และ 5) พื้นฐานการเขียนโปรแกรม ซึ่งในกลุ่มตัวอย่างนี้ ร้อยละ 77.6 มีศักยภาพในการฝึกผ่านช่องทางออนไลน์ได้ ในกรณีที่ไม่สามารถฝึกผ่านช่องทางออนไลน์ได้มีสาเหตุมาจาก ปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์/สื่อการเรียนการสอน ปัญหาความเข้าใจในเนื้อหา และคิดว่าการเรียนออนไลน์ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ และนักเรียนระดับอาชีวศึกษาอีกร้อยละ 44.1 ไม่มีความต้องการฝึกทักษะระยะสั้น
- **การเปลี่ยนแปลงระดับการศึกษาสูงสุด** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 78.7 ระบุว่าแผนของระดับการศึกษาที่ต้องการเรียนให้สูงสุดไม่มีการเปลี่ยนแปลง และร้อยละ 21.3 ระบุว่าแผนของระดับการศึกษาที่ต้องการเรียนให้สูงสุดมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยในกลุ่มนี้ ร้อยละ 88.0 มีแผนการศึกษา

ระดับสูงสุดลดลง เนื่องจาก ปัญหาทางด้านค่าใช้จ่าย รูปแบบการเรียนการสอนทำให้เรียนไม่เข้าใจ/ล่าช้า ในขณะที่ร้อยละ 12.0 มีแผนการศึกษาสูงสุดเพิ่มขึ้น และมองว่าอาชีพที่มั่นคงในสถานการณ์โรคระบาด คือ อาชีพข้าราชการ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น

- **การเปลี่ยนแปลงในการทำงาน/อาชีพ** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 79.4 ระบุว่าแผนการทำงาน อาชีพที่จะทำในอนาคตไม่เปลี่ยนแปลง และร้อยละ 20.6 ระบุว่าแผนการทำงาน อาชีพที่จะทำในอนาคตเปลี่ยนแปลงไป เนื่องด้วยข้อจำกัดทางการเงิน เศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวยต่อธุรกิจบางประเภท และวุฒิการศึกษาสูงสุดที่ลดลง เช่น เปลี่ยนจากอาชีพมัคคุเทศก์เป็นพนักงานโรงงาน หรือธุรกิจส่วนตัว เปลี่ยนจากอาชีพข้าราชการเป็นอาชีพทั่วไป/พนักงานโรงแรม เป็นต้น
- **การเปลี่ยนแปลงลักษณะงานในอนาคต** นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 78.7 คาดว่า ลักษณะของงานของตนในอนาคตไม่เปลี่ยนแปลงไป และร้อยละ 21.3 คาดว่า ลักษณะของงานของตนในอนาคตเปลี่ยนแปลงไป โดยส่วนใหญ่เปลี่ยนจากทำงานประจำ ไปทำงานพาร์ทไทม์และงานรับจ้างอิสระ (ภาพที่ 9 ภาพที่ 10 และภาพที่ 11)

โควิด-19 ทำให้ลักษณะของงานทำในอนาคตเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ เช่น งานประจำ งานพาร์ทไทม์ และงานรับจ้างอิสระ (ฟรีแลนซ์)

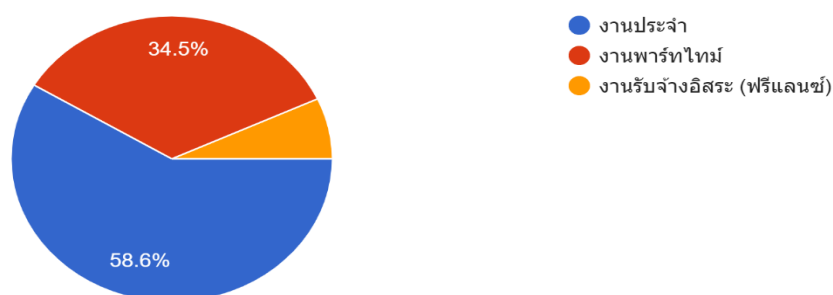
คำตอบ 136 ข้อ

ภาพที่ 9 ร้อยละของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ที่คาดว่าจะเปลี่ยนลักษณะของงานที่ทำในอนาคต

เปลี่ยนจากลักษณะงาน

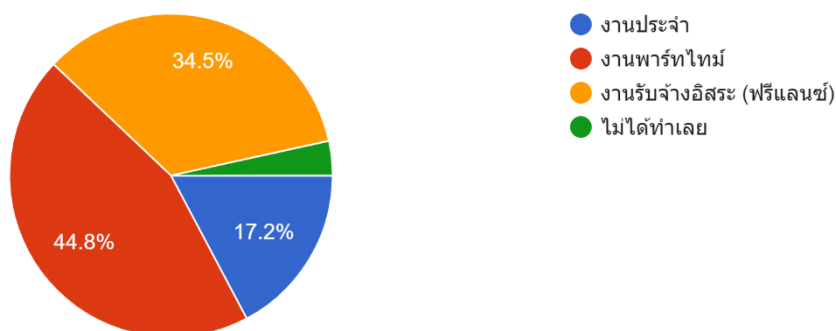
คำตอบ 29 ข้อ

ภาพที่ 10 ลักษณะของงานที่ทำในอนาคตที่คาดว่าจะถูกเปลี่ยนแปลง

เป็นลักษณะงาน

คำตอบ 29 ข้อ

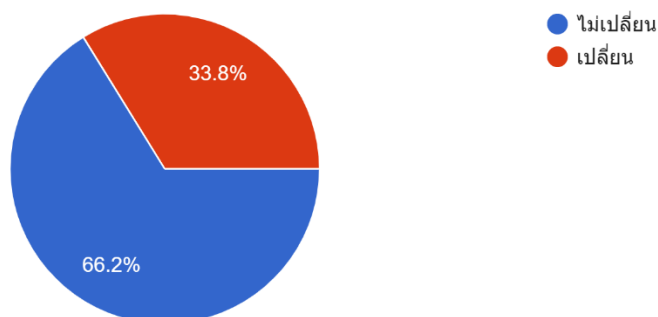

ภาพที่ 11 ลักษณะของงานที่ทำในอนาคตที่คาดว่าจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นลักษณะงานอย่างไร

- การเปลี่ยนแปลงความคาดหวังต่อรายได้ในอนาคต นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 66.2 ระบุว่าการคาดหวังในรายได้ต่อเดือนในอนาคตไม่เปลี่ยนแปลง และร้อยละ 33.8 คาดว่ารายได้ต่อเดือนในอนาคตจะเปลี่ยนแปลงไป โดยลดลงจากเดิมมีรายได้เฉลี่ย 15,813 บาทต่อเดือน เป็น 11,715 บาทต่อเดือน (ภาพที่ 12)

โควิด-19 ทำให้การคาดหวังในรายได้ต่อเดือนในอนาคตเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่

คำตอบ 136 ข้อ

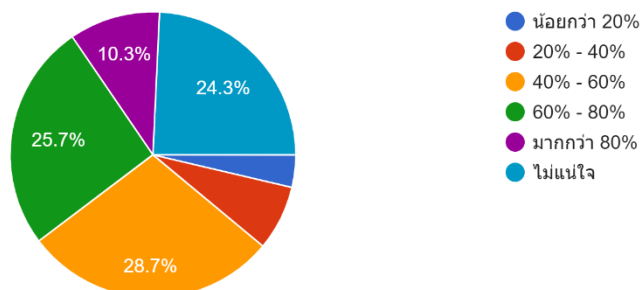

ภาพที่ 12 ร้อยละของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ที่มีการเปลี่ยนแปลงต่อความคาดหวังต่อรายได้ต่อเดือน

- การทำงานที่ตรงกับอุตสาหกรรมที่เรียนมา นักเรียนระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 65.5 มีความเชื่อมั่นน้อยกว่า 80% ว่าจะสามารถหางานที่ตรงกับอุตสาหกรรมที่เรียนมาได้ ร้อยละ 24.3 ระบุว่าจะไม่แน่ใจ และนักเรียนระดับอาชีวศึกษาส่วนน้อยเพียงร้อยละ 10.3 มีความเชื่อมั่นมากกว่า 80% ว่าสามารถหางานที่ตรงกับอุตสาหกรรมที่เรียนมา (ภาพที่ 13)

ท่านคิดว่าจะสามารถหางานที่ตรงกับอุตสาหกรรมที่ท่านเรียนได้เมื่อสำเร็จการศึกษามากน้อยเพียงใด (ภายใน 3 เดือนหลังสำเร็จการศึกษา)

คำตอบ 136 ข้อ

ภาพที่ 13 ความคาดหวังต่อการหางานได้ตรงกับอุตสาหกรรมที่ได้เรียนมา

บทสรุป

การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ส่งผลกระทบในวงกว้างต่อสุขภาพ เศรษฐกิจ การทำงาน และการศึกษา กับประชาชนทุกภาคส่วนและทุกช่วงวัย สำหรับกลุ่มประชากรที่อยู่ในวัยเรียนที่เป็นแรงงานของชาติในอนาคตนั้น ต้องปรับตัวเป็นอย่างมากกับการเรียนทางไกลที่เป็นรูปแบบการเรียนรู้แบบใหม่ พัฒนาทักษะทางเทคโนโลยี (Digital Literacy) อย่างเร่งด่วน รวมทั้งต้องเตรียมพร้อมในเชิงอุปกรณ์ในการเรียนทางไกล เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ โทรศัพท์มือถือ สำหรับกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษา เรียนสาขาอาชีพหรืออาชีวศึกษา ซึ่งเชื่อว่าส่วนมากเป็นกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ที่มาจากครอบครัวยากจน จะต้องเจอกับความท้าทายเพิ่มเติม ทั้งแรงกดดันจากครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 การที่ไม่สามารถทำงานเสริมได้ทำให้ขาดรายได้เสริมระหว่างเรียน ตลอดจนความกังวลที่จากการเสี่ยงตกงานเมื่อเรียนจบ

งานวิจัยนี้ศึกษาผลกระทบ/อุปสรรค ของโควิด-19 ต่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในด้านต่าง ๆ แบ่งเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ ด้านรายได้ ด้านจิตใจ และด้านการศึกษา และการเปลี่ยนแปลงของการตัดสินใจต่อการเรียนในปัจจุบัน และด้านการทำงานในอนาคต ซึ่งพบว่า ปัญหาจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อการเงิน/รายได้ ความเสี่ยงในการหางานหลังจบการศึกษา และสุขภาพจิต/ความเครียด ของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ตามลำดับ มีนักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่มีความคิดจะเปลี่ยนสาขา และมีความต้องการที่จะได้รับการอบรมระยะสั้น ในด้านภาษาต่างประเทศ การสื่อสาร การตลาด โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป และพื้นฐานการเขียนโปรแกรม โดยจำนวนเกินครึ่งสามารที่จะอบรมผ่านช่องทางออนไลน์ได้ ร้อยละ 88 ของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงแผนการเรียนต่อที่ลดลงจากแผนเดิมก่อนการระบาดของโควิด-19 เนื่องจากปัญหาทางด้านค่าใช้จ่าย และรูปแบบการเรียนการสอนออนไลน์ทำให้เรียนไม่เข้าใจ/ล่าช้า นักเรียน

ระดับอาชีวศึกษา มีมุมมองต่อลักษณะงานที่คาดหวังก็เปลี่ยนไปจากการทำงานประจำ ไปทำงานพาร์ทไทม์ และงานรับจ้างอิสระ

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า นักเรียนระดับอาชีวศึกษาบางส่วนมีแนวโน้มที่จะปรับแผนการดำเนินชีวิตตนเองด้านการศึกษา และการหางาน ดังนั้น ภาครัฐและสถานศึกษาควรให้ความสำคัญในการช่วยเหลือ และสนับสนุนนักเรียนระดับอาชีวศึกษากลุ่มนี้เพื่อบรรเทาปัญหาที่จะต้องเผชิญอันใกล้ และช่วยประคับประคองให้ผ่านช่วงวิกฤตไปได้ เพื่อนักเรียนระดับอาชีวศึกษากลุ่มนี้จะมีความพร้อมในการเป็นกำลังสำคัญหลังธุรกิจการท่องเที่ยวได้ฟื้นตัวแล้ว

ข้อเสนอแนะ

มาตรการภาครัฐที่ออกมาในช่วงการระบาดของโควิด-19 ที่ออกมาเพื่อแบ่งเบาภาระของกลุ่มนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในปัจจุบันยังไม่พอเพียงและไม่ครอบคลุม เช่น โครงการให้ความช่วยเหลือบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ของกระทรวงศึกษาธิการ ในอัตรา 2,000 บาทต่อคน มาตรการให้ความช่วยเหลือผ่านนโยบายของสถานศึกษาในการช่วยเหลือนักเรียนระดับอาชีวศึกษา และโครงการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เยาวชน เพื่อผลิตกำลังคนของประเทศ ซึ่งโครงการเหล่านี้ยังคงมีเงื่อนไข ไม่เพียงพอ และไม่ครอบคลุมนักเรียนระดับอาชีวศึกษาทุกคน คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อภาคการศึกษาในระบบอาชีวศึกษา ดังนี้

1. เมื่อสถานการณ์เริ่มมีทิศทางที่ดีขึ้น ภาครัฐควรมีนโยบายสนับสนุนให้ทางวิทยาลัยดำเนินการติดต่อกับเด็กที่จบการศึกษาในช่วงที่มีการปิดเรียนและไม่ได้รับการฝึกงาน กลับเข้าสู่กระบวนการฝึกงานเพื่อชดเชยภาวะการเรียนรู้ถดถอย (Learning loss) ที่เกิดขึ้นช่วงโควิด-19
2. ภาครัฐควรสนับสนุนให้วิทยาลัยทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ เพิ่มคอร์สอบรมสั้นๆ เพื่อการฝึกทักษะระยะสั้น ทั้งรูปแบบ online และ offline โดยเฉพาะด้าน ภาษา การสื่อสาร และการตลาด เพื่อความยืดหยุ่นในการอบรมทักษะ
3. เนื่องจากมุมมองในด้านการงานประจำลดลง และนักเรียนระดับอาชีวศึกษายังต้องการงานที่มีความมั่นคงมากขึ้น ดังนั้น ภาครัฐควรพัฒนาระบบ jobs matching การทำงานประจำให้กับเด็กจบใหม่
4. ความคาดหวังของรายได้ที่ลดลงถึงร้อยละ 30 อาจส่งผลให้มีจำนวนเด็กที่เรียนอาชีวศึกษาลดลง ภาครัฐควรสนับสนุนระบบการแนะแนวในโรงเรียนที่มีคุณภาพ เพื่อชี้นำเด็กนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ให้อยู่ในระบบอาชีวศึกษา
5. นักเรียนระดับอาชีวศึกษาที่เคยวางแผนว่าจะเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัยเปลี่ยนแผนมาเป็นระดับปวส. ดังนั้น ภาครัฐควรมีนโยบายสนับสนุนให้นักเรียนระดับอาชีวศึกษาสามารถเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ เช่น ทุนการศึกษาในสาขาตามความต้องการของตลาด

ข้อจำกัด

เนื่องด้วยข้อจำกัดของวิธีการเก็บข้อมูลทำให้คณะผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลตามความสมัครใจของนักเรียนระดับอาชีวศึกษาเท่านั้น ทำให้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนจำกัด

เอกสารอ้างอิง/References

- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2558). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2559). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2560). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2561). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2562). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2563). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2564). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2565). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ฯ สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. (2566). ข้อมูลสถิติด้านการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2566 จาก <https://techno.vec.go.th/Default.aspx?tabid=659>.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2563). รายงานสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2563. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/สำรวจ/ด้านสังคม/แรงงาน/ภาวะการทำงานของประชากร.aspx>.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). รายงานสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2564. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2565 จาก <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/สำรวจ/ด้านสังคม/แรงงาน/ภาวะการทำงานของประชากร.aspx>.
- Bashir, A., Bashir, S., Rana, K., Lambert, P., & Vernallis, A. (2021). Post-COVID-19 Adaptations; the Shifts Towards Online Learning, Hybrid Course Delivery and the Implication for Biosciences Courses in the Higher Education Setting. *Front. Educ.* 6:711619, 1-13.

- Retrieved December 15, 2022, from
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2021.711619/full>.
- Chen, T. & Lucock, M. (2022). The mental health of university students during the COVID-19 pandemic: An online survey in the UK. *PLoS ONE*. 17(1), e0262562. Retrieved December 15, 2022, from <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262562>.
- Clabaugh, A., Duque, J.F. & Field, L.J. (2021). Academic Stress and Emotional Well-Being in United States College Students Following Onset of the COVID-19 Pandemic. *Front. Psychol.* 12, 628787. doi: 10.3389/fpsyg.2021.628787. PMID: 33815214; PMCID: PMC8010317.
- Flanagan, S.K., Margolius, M., Pileggo, M., Glaser, L., Burkander, K., Kincheloe, M., & Freeman, J. (2021). *WHERE DO WE GO NEXT? Youth Insights on the High School Experience During a Year of Historic Upheaval*. Retrieved December 15, 2022, from <https://www.luminafoundation.org/wp-content/uploads/2021/08/where-do-we-go-next.pdf>.
- Gadi, N., Saleh, S., Johnson, J-A., & Trinidad, A. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on the lifestyle and behaviours, mental health and education of students studying healthcare-related courses at a British university. *BMC Medical Education*. 22(115), 1-9. Retrieved December 15, 2022, from <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03179-z>.
- German Office for International Cooperation in Vocational Education and Training (GOVET) (Eds). (2022). *Effects of the COVID-19 Pandemic on Vocational Education and Training: International Perspectives of Policy Makers and Practitioners*. Federal Institute for Vocational Education and Training.
- Jiang, Z., Jia, X., Tao, R. & Dördüncü, H. (2022). COVID-19: A Source of Stress and Depression Among University Students and Poor Academic Performance. *Front Public Health*. 10, 2-7. Retrieved December 15, 2022, from doi: 10.3389/fpubh.2022.898556.
- Ruiz-Robledillo, N., Vela-Bermejo, J., Clement-Carbonell, V., Ferrer-Cascales, R., Alcocer-Bruno, C., & Albaladejo-Blazquez, N. (2022). Impact of COVID-19 Pandemic on Academic Stress and Perceived Classroom Climate in Spain University Students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19, 1-15.
- Sarasjarvi, K.K., Vuolanto, P.H., Solin, P.C.M., Appelqvist-Schmidlechner, K.L., Tamminen, N.M., Elovainio, M. & Therman, S. (2022). Subjective mental well-being among higher

education students in Finland during the first wave of COVID-19. *Scandinavian Journal of Public Health*. 50(6), 765-771.

The Chronicle of Higher Education. (2021). *Mental Well-Being in the Covid Era*. Retrieved December 15, 2022, from <https://connect.chronicle.com/rs/931-EKA-218/images/CampusWellBeingInTheCovidEra.pdf>.

The Healthy Minds Network and American College Health Association. (2020). *THE IMPACT OF COVID-19 ON COLLEGE STUDENT WELL-BEING*. Retrieved December 15, 2022, from https://www.acha.org/documents/ncha/Healthy_Minds_NCHA_COVID_Survey_Report_FINAL.pdf.

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาคารอเนกประสงค์ 1 ชั้น 7 เลขที่ 2 ถ.พระจันทร์
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
<https://turac.tu.ac.th>